
V A L S T S

C I L V Ē K T I E S Ī B U

B I R O J A

2003. GADA ZIŅOJUMS

Rīga 2004

Publicēšanas un citēšanas gadījumā atsauce ir obligāta

VALSTS CILVĒKTIESĪBU BIROJA 2003. GADA ZIŅOJUMA AUTORU KOLEKTIVS:

Olafs Brūvers,
Diāna Šmite,
Lolita Andersone,
Līga Biksiniece,
Evija Burkovska,
Tatjana Goļasa,
Laila Grāvere,
Anita Kovaļevska,
Zeltīte Kurzemiece,
Inga Lange,
Gundega Līce,
Jurita Neilande,
Ilvija Rimša,
Vanda Saulīte,
Aigars Smiltnieks,
Natālija Sokolova,
Sanita Ščucka,
Ineta Vaivare,
Svetlana Zaiceva

Korektore	Dace Kraule
Atbildīgais par izdevumu	Aigars Smiltnieks
Dizains	Daiga Brinkmane
Iespiests	SIA "Jelgavas Tipogrāfija"

Ievads	5
VCB saņemto sūdzību izskatīšana un Latvijas tiesību normu analīze	7
Pilsoniskās un politiskās tiesības	9
Personas tiesību subjektivitātes atzīšana. Pārvietošanās brīvība	9
Tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu	12
Brīvības atņemšanas vietās	12
Izmeklēšanas cietumos	14
Policijā un policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatoros	17
Tiesības uz taisnīgu un savlaicīgu tiesu	18
Personas tiesības uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību	22
Tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi	25
Tiesības uz vārda un izteiksmes brīvību	28
Tiesības vēlēties un tikt ievēlētam	30
Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības	32
Tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem	32
Tiesības uz sociālo drošību	34
Tiesības uz mājokli	39
Tiesības uz ipašumu	43
Tiesības uz veselībai drošu vidi	45
Tiesības uz izglītību	47
Atsevišķu grupu tiesības	49
Diskriminācija pēc rases vai tautības	49
Invalidu tiesības	51
Bērna tiesību aizsardzība	53
Bērna tiesības uz identitāti	54
Bērna tiesības uzaugt ģimenē	56
Bērna iesaistīšana kriminālprocesuālās darbībās	58
Nepilngadīgo profilakses centra Alises ielā darbības problēmas	60
Bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesības	61
Bērna tiesību ievērošana izglītības iestādēs	63
Bērna tiesības uz personas neaizskaramību un brīvību	63
Bērna tiesības uz privāto dzīvi	64
Tiesības bērnam ar ipašām vajadzībām dzīvot pilnvērtīgu dzīvi	65
Bērna tiesības uz atpūtu un brīvo laiku	66
Projekti un pētījumi	68
Projekts "Bērnu ar uzvedības traucējumiem mācības vispārīgajās skolās. Problēmas un to iespējamie risinājumi"	68
Pētījums "Bērnu ar uzvedības traucējumiem mācības vispārīgajās skolās. Problēmas un to iespējamie risinājumi"	69
Pētījums "Bērnu tiesību aizsardzības stāvoklis Latvijā un pasākumi tā uzlabošanai"	72

VCB iesniegtie pieteikumi Satversmes tiesā	74
VCB pieteikums par Satversmei neatbilstošām normām likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" un Ministru kabineta noteikumos	74
VCB pieteikums par diskriminējošu normu Prokuroru izdienas pensiju likumā	75
VCB pieteikums par likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" normas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 109. un 91. pantam	76
Informatīvi izglītojoši pasākumi	78
Pielikumi	80
VCB 2003. gada pārskats par pamatbudžeta ieņēmumiem un izdevumiem	80
VCB 2003. gada pārskats par budžeta programmas rezultātīvo rādītāju izpildi	80
VCB darbinieku ārvalstu komandējumi	81
VCB 2003. gadā saņemtās un izskatītās rakstveida sūdzības un sniegtās mutvārdu konsultācijas	83
VCB 2003. gadā saņemtās rakstveida sūdzības	86
VCB 2002. gadā sniegtās mutvārdu konsultācijas	87

Valsts cilvēktiesību biroja 2003. gada ziņojumā piedāvājam informāciju par mūsu iestādes paveikto, kā arī Valsts cilvēktiesību biroja speciālistu skatījumu uz aktuālākajām problēmām vairākās cilvēktiesību jomās.

Vērtējot pagājušo gadu, vispirms jāpiemin iedzīvotāju tiesiskās apziņas un informētības un izpratnes par cilvēktiesībām pieaugums. Par to liecina gan liels saņemto iesniegumu skaits, gan tajos paustās problēmas. Iepriekšējos gados absolūti "lideri" iesniegumu vidū bija jautājumi saistībā ar personas tiesībām uz mājokli un sociālo nodrošinājumu, 2003. gadā aktuālākās bija problēmas saistībā ar personas tiesībām uz taisnīgu tiesu un humānu apiešanos un cieņas respektēšanu. Iepazīstoties ar lietu materiāliem, apmeklējot speciālās iestādes, biroja darbinieki nav guvuši apliecinājumu par situācijas pasliktināšanos tiesās, ieslodzījuma vietās u.c. institūcijās. Uzlabojumi, protams, varētu notikt straujāk, taču tie ir vērojami, tāpēc šādu iesniegumu pieaugums liecina par iedzīvotāju dziļāku izpratni par cilvēktiesību būtību.

Taču Valsts cilvēktiesību birojs arī apzinās, ka lielākās problēmas cilvēkiem Latvijā vēl joprojām rada smagā sociāli ekonomiskā situācija – mazās pensijas, bezdarbs un nepietiekamie ienākumi ģimenēs, normālu dzīves apstākļu trūkums. Par to cilvēki informē biroja darbiniekus tikšanos laikā

ar iedzīvotājiem, ar nevalstisko organizāciju un valsts un pašvaldību iestāžu pārstāvjiem, par to liecina arī liels biroja darbinieku sniegtais mutvārdu konsultāciju skaits par sociāli ekonomiskajiem jautājumiem. Nabadzība ļoti bieži izraisa arī citas cilvēktiesību problēmas. Īpaši sāpīgi, ka to rezultātā bieži cieš sabiedrības neaizsargātākā daļa – bērni.

Šīs problēmas aktualitāte lielā mērā noteica Valsts cilvēktiesību biroja 2003. gada darba galveno prioritāti – bērna tiesību ievērošanas nodrošināšanu. Darbu šajā jomā jaunā kvalitātē ļāva uzsākt speciālas Bērnu tiesību aizsardzības daļas izveidošana. Tādējādi tika ne vien laikus izskatītas dažādas sūdzības, kas skar bērna tiesību jautājumus, bet arī organizēti informatīvi izglītojoši pasākumi izglītības iestādēs visos Latvijas novados. Tika veiktas pārbaudes vairākās ārpusģimenes aprūpes iestādēs, biroja speciālisti piedalījās konfliktu risināšanā starp pedagogiem, skolēniem un viņu vecākiem. Tika veikti pētījumi par aktuālām bērnu tiesību aizsardzības problēmām, organizētas apaļā galda diskusijas un starptautiska konference.

Birojam izveidojusies laba sadarbība ar dažādām valsts un pašvaldību institūcijām. Aizvien biežāk tiek ņemts vērā Valsts cilvēktiesību biroja viedoklis un ieteikumi – gan biroja darbiniekiem izskatot sūdzības, gan apspriežot dažādus dokumentus, tai

skaitā likumprojektus Saeimas komisijās un dažādās darba grupās.

2003. gadā aktualizējās jautājums par tādas institūcijas darbības pilnveidošanu, kas veicinātu un nodrošinātu cilvēktiesību ievērošanu Latvijā. Pašlaik Valsts prezidentes izveidotā darba grupa ir izstrādājusi likumprojektu par tiesībsarga (ombuda) institūciju Latvijā, kā arī priekšlikumus par tā ieviešanu. Šis likumprojekts ir vērtējams kā nozīmīgs solis cilvēktiesību aizsardzības mehānismu stiprināšanā. Taču, ja rodas kādi šķēršļi šīs koncepcijas ieviešanai, uzdevumus, ko mums uzliek gan sabiedrības attīstības tendences, gan pievienošanās Eiropas Savienībai, var sekmīgi turpināt veikt arī Valsts cilvēktiesību birojs. Mūsu priekšrocība ir ziņoši un atbildīgi darbinieki un pieredze, kas gūta astoņu gadu darbā. Protams, tādā gadījumā būtu nepieciešams paplašināt iestādes funkcijas un palielināt kapacitāti – pašreizējais darbinieku skaits, kā arī zema atalgojuma līmenis, liedz vienlīdz kvalitatīvi pildīt visus likumā par Valsts cilvēktiesību biroju noteiktos uzdevumus. Pēdējo četru gadu laikā iedzīvotāju sūdzību skaits ir

palielinājies vairāk nekā divas reizes, un biroja speciālistiem gandrīz viss laiks jāvelta to izskatīšanai. Rezultātā ne vienmēr var pievērst pietiekami lielu uzmanību analītiskajam, pētnieciskajam un informatīvajam darbam.

Nobeigumā vēlos aicināt valsts un pašvaldības institūcijas, nevalstiskās organizācijas, kā arī ikvienu Latvijas iedzīvotāju uz vēl aktivāku sadarbību. Ja jūs, jūsu kolēģis vai paziņa ir saskāries ar iespējamu cilvēktiesību pārkāpumu, ja jums ir informācija par šādām situācijām, neklusējiet! 2003. gadā Valsts cilvēktiesību biroja praksē bija vairāki gadījumi, kad tieši sabiedrības aktivitāte, sniedzot informāciju, palīdzēja novērst pārkāpumus. Un es ticu, ka kopīgiem spēkiem mums izdosies panākt aizvien pilnīgāku katra cilvēka tiesību ievērošanu Latvijā.

Olafs Brūvers,
Valsts cilvēktiesību biroja direktors

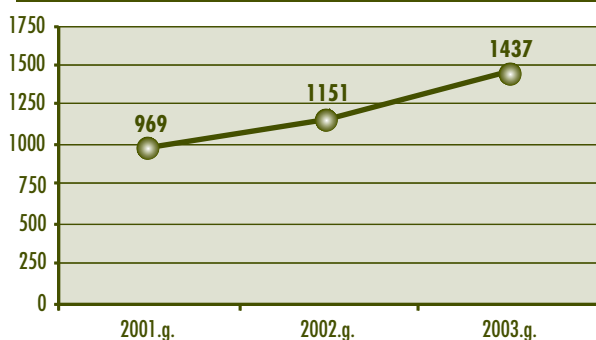
VCB saņemto sūdzību izskatīšana un Latvijas tiesību normu analīze

Valsts cilvēktiesību biroja uzdevumi – izskatīt jebkuru sūdzību par cilvēktiesību pārkāpumu; nekavējoties reaģēt uz cilvēktiesību pārkāpšanas faktiem, kā arī pēc savas iniciatīvas noskaidrot apstākļus, kas varētu radīt šādus pārkāpumus; pētīt situāciju cilvēktiesību ievērošanā valstī, it īpaši jomās, kas skar mazaizsargātās sabiedrības grupas; veikt Latvijas tiesību normu analīzi, lai noskaidrotu to atbilstību Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem cilvēktiesību jomā.

Likuma par Valsts cilvēktiesību biroju 2. pants

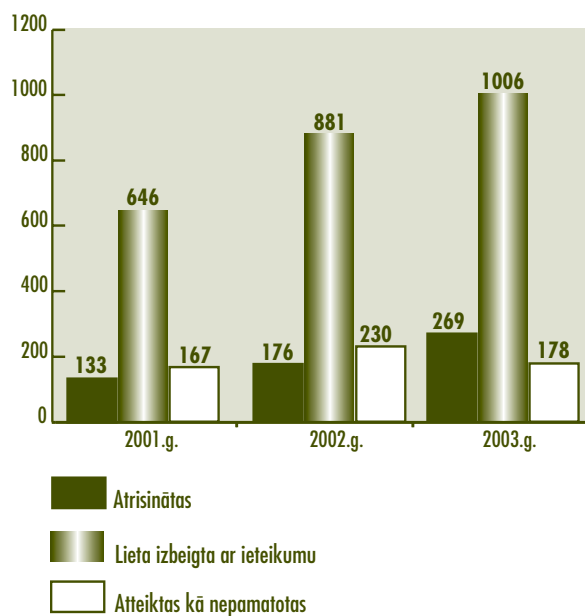
2003. gadā Valsts cilvēktiesību birojā (turpmāk – VCB) saņemtas 1437 rakstveida sūdzības par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, VCB saņemto rakstveida sūdzību skaits ir pieaudzis par 25%, pieauguma tendence ir vērojama jau vairākus gadus.

VCB SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS

No 2003. gadā izskatītajām rakstveida sūdzībām atrisinātas ir 269 sūdzības, 1006 sūdzības izbeigtas ar ieteikumu, bet atteiktas kā nepamatotas – 178 sūdzības. Vērtējot šos rezultātus, īpaši jāatzīmē atrisināto lietu skaita pieaugums par 53%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu (2002. gadā tika atrisinātas 167 sūdzības). Salīdzinot ar 2002. gadu, 2003. gadā par 29% ir samazinājies atteikto lietu skaits.

RAKSTVEIDA SŪDZĪBU IZSKATĪŠANA 2001.—2003.G.

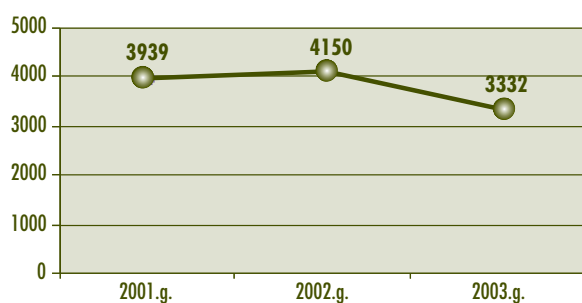
Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem, kad visvairāk rakstveida sūdzību tika saņemts par sociāli ekonomiskiem jautājumiem – personas tiesību uz mājokli un sociālo drošību pārkāpumiem, 2003. gadā iedzīvotāji vairāk sūdzējās par tiesību uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu pārkāpumiem, kā arī iespējamiem pārkāpumiem par personu tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu; trešā aktuālākā problēma bija personas tiesības uz mājokli. Samērā daudz sūdzību saņemts arī par problēmām saistībā ar personas tiesībām uz sociālo drošību, tiesībām uz īpašumu, kā arī personas tiesību subjektivitātes atzīšanu (sk. pielikumu Nr. 5).

Izskatot sūdzības, VCB pārliecinās par to pamatotību un ir tiesīgs izšķirt konfliktu mierizlīguma ceļā. Ja konfliktu nav iespējams atrisināt mierizlīguma ceļā, VCB viedoklim un priekšlikumiem par cilvēktiesību pārkāpumu novēršanu ir ieteikuma raksturs. Sūdzību izskatīšanas gaitā VCB pārstāvis sazinās ar visām stridā vai notikumā iesaistītajām pusēm un, pirms izsaka savu viedokli,

vispusīgi izmeklē konflikta apstākļus un atbildību Satversmei un starptautisko cilvēktiesību normām. Lai arī VCB viedoklim nav juridiski saistošs raksturs, valsts institūcijas un privātpersonas to lielākoties ņem vērā un labprāt sadarbojas ar VCB, lai panāktu individam labvēlīgu risinājumu. Taču šī situācija liecina arī par to, ka nereti indivīds bez VCB iejaukšanās nevar saņemt savu tiesību nodrošinājumu saskaņā ar likumu.

VCB SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS

Statistikā par konsultācijām tiek iekļautas arī tās sūdzības, kuras laika ekonomijas dēļ netiek noformētas un uzskaitītas kā rakstveida iesniegumi. Daudzas no šīm sūdzībām tiek atrisinātas, VCB pārstāvim sazinoties ar atbildīgo institūciju vai sniedzot vispusīgu skaidrojumu personai, kas vērsusies VCB.

Visvairāk mutvārdu konsultāciju 2003. gadā VCB darbinieki sniedza par tiesībām uz mājokli – 725, uz sociālo drošību – 496, kā arī par problēmām saistībā ar personu tiesību subjektības atzīšanu -

265. Samērā daudz konsultāciju sniegts arī par personas tiesībām uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu – 229, tiesībām uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem – 197, kā arī par tiesībām uz īpašumu – 184 konsultācijas (sk. pielikumu Nr. 6).

2003. gadā VCB pārstāvji regulāri veica Latvijas tiesību aktu analīzi, sagatavoja priekšlikumus to pilnveidošanai, kā arī darija zināmu atbildīgajām valsts institūcijām savu viedokli par dažādiem cilvēktiesību aspektiem. VCB Analīzes daļa pēc valsts iestāžu, privātpersonu un plašsaziņas līdzekļu pieprasījumiem vai pēc savas iniciatīvas sagatavoja 164 viedokļus par aktuāliem jautājumiem. Piemēram, tika sagatavoti atzinumi Satversmes tiesai izskatāmajās lietās par Kriminālprocesa kodeksa, Krimināllikuma, Darba likuma un likuma "Par pašvaldībām" normu atbildību Satversmei, kā arī viedokļi ministrijām, Drošības policijai, Valsts robežsardzei, Valsts ieņēmumu dienestam, Latvijas Ārstu biedrībai u.c. institūcijām. VCB notiek regulāra sadarbība ar Saeimas komisijām, jo īpaši ar Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju. VCB pārstāvji ir piedalījušies 74 komisiju sēdēs, snieguši savus atzinumus un priekšlikumus likumprojektiem gan rakstveidā, gan mutvārdos.

VCB ir sagatavojis un iesniedzis divus pieteikumus Satversmes tiesai (sk. nodaļu "VCB iesniegtie pieteikumi Satversmes tiesā") un, sadarbojoties ar citām institūcijām, iesaistījies arī Latvijas nacionālo ziņojumu par ANO Konvenciju izpildi sagatavošanā un aizstāvēšanā.

Pilsoniskās un politiskās tiesības

Personas tiesību subjektības atzīšana. Pārvietošanās brīvība

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 6., 13., 14., 15. pants
Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 12., 13., 16. pants
Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 4. un 7. protokols
LR Satversmes 97., 98. pants.

Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 6. pants nosaka: Katram cilvēkam, lai kur viņš atrastos, ir tiesības tikt atzītam par personu likuma priekšā; 15. pants nosaka: Katram cilvēkam ir tiesības uz tautību. Nevienam patvaļīgi nedrīkst atņemt tā tautību vai tiesības mainīt savu tautību.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 4. protokols paredz: Ikvienam cilvēkam, kurš likumīgi atrodas kādas valsts teritorijā, ir tiesības brīvi pārvietoties un tiesības brīvi izvēlēties dzīvesvietu šajā teritorijā. Ikvienam cilvēkam ir tiesības brīvi atstāt jebkuru valsti, ieskaitot savu valsti. Šā dokumenta 7. protokols paredz:

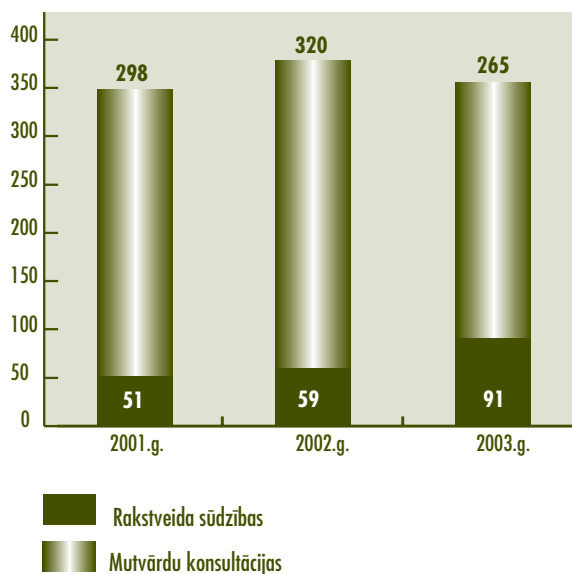
Ārvalstnieku, kurš likumīgi uzturas kādas valsts teritorijā, nedrīkst izraidīt no šīs valsts, izņemot gadījumus, kad tiek īstenots lēmums, kurš pieņemts saskaņā ar likumu.

LR Satversmes 98. pants nosaka: Ikvienam ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas. Ikviens, kam ir Latvijas pase, ārpus Latvijas atrodas valsts aizsardzībā, un viņam ir tiesības brīvi atgriezties Latvijā.

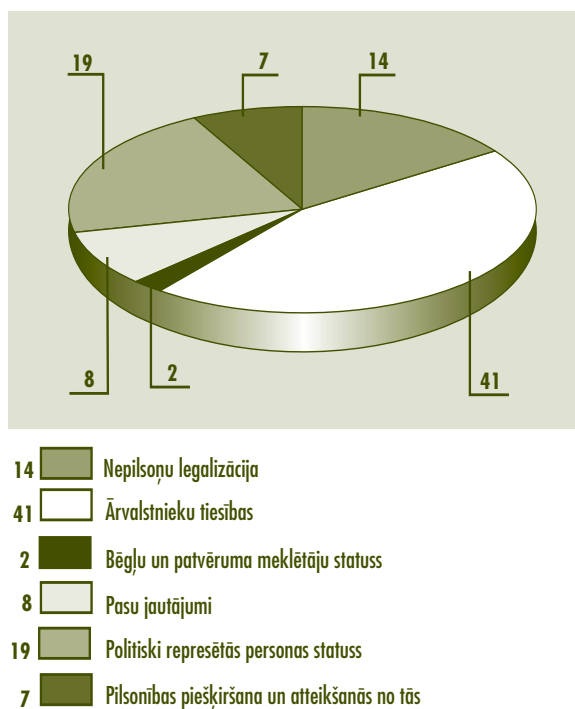
Valsts cilvēktiesību birojs 2003.gadā saņēma 91 rakstveida sūdzību un sniedza 265 mutvārdu konsultācijas par personas tiesību subjektības atzīšanu, t.i., tiesiskā statusa noteikšanu valstī.

Visvairāk sūdzību saņemts par jautājumiem, kas saistīti ar ārvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos valstī – 41 rakstveida sūdzība; par šiem jautājumiem sniegta 110 mutvārdu konsultācija

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR PERSONAS TIESĪBU SUBJEKTĪBAS ATZĪŠANU

SAŅEMTO RAKSTVEIDA SŪDZĪBU PAR PERSONAS TIESĪBU SUBJEKTĪBAS ATZĪŠANAS PĀRKĀPUMIEM SADALĪJUMS

2
0
0
3

Par personas tiesību brīvi pārvietoties iespējamiem pārkāpumiem saņemtas 4 sūdzības un sniegtas 18 mutvārdu konsultācijas.

Būtiska ietekme uz šo tiesību garantēšanu bija jaunajam Imigrācijas likumam, kurš stājās spēkā 2003. gada 1. maijā un kurā ir ieviesti daudzi jauni nosacījumi attiecībā uz ārzemnieku ieceļošanas, uzturēšanās, tranzīta, izceļošanas un aizturēšanas kārtību. Piemēram, Imigrācijas likumā ir noteikti gadījumi, kādos neizsniedz vīzu vai anulē vai atceļ jau izsniegtu vīzu; noteiktas galvenās prasības ārvalstniekam, pieprasot vīzu; precizēts vīzā paredzētais uzturēšanās termiņš utt. Ar Imigrācijas likuma pieņemšanu ir mainīta arī līdz šim pastāvējusī prakse dokumentu iesniegšanai uzturēšanās atļaujas saņemšanai. Saskaņā ar Imigrācijas likumu dokumentus uzturēšanās atļaujas saņemšanai ārzemniekam atļauts iesniegt Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē (turpmāk – PMLP) tikai gadījumā, ja viņam ir uzturēšanās atļauja Latvijā. Iepriekš PMLP dokumentus bija tiesīgs iesniegt ikviens ārvalstnieks vai bezvalstnieks, kurš likumīgi uzturējās Latvijas Republikā. Pēc šīs normas stāšanās spēkā VCB saņēma daudzas sūdzības, kurās bija apstrīdēts PMLP atteikums pieņemt dokumentus uzturēšanās atļaujas pieprasīšanai un lūgta VCB palīdzība jautājuma risināšanā. Saskaņā ar Imigrācijas likuma normām PMLP priekšnieks var atļaut personai iesniegt uzturēšanās atļaujas pieprasīšanai nepieciešamos dokumentus PMLP, tāpēc VCB pēc katras lietas apstākļu izvērtēšanas vērsās pie PMLP priekšnieka ar lūgumu atkārtoti izskatīt konkrēto lietu un humānu apsvērumu dēļ pieņemt personai labvēlīgu lēmumu. Gandrīz visos gadījumos VCB izdevās panākt pozitīvu lietas atrisinājumu.

No saņemtajām sūdzībām par ārzemnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā lielu daļu veido iesniegumi, kuros personas lūdz VCB padomu un palīdzību jautājumā, kas saistīts ar viņu statusa legalizēšanu un uzturēšanās atļaujas saņemšanu Latvijā, it īpaši gadījumos, ja viņam nav Imigrācijas likumā noteiktā pamata uzturēšanās atļaujas saņemšanai. Ņemot vērā to, ka likumā neparedzētos gadījumos uzturēšanās

atļauju var piešķirt iekšlietu ministrs, VCB pēc iepazīšanās ar lietas apstākļiem vērsās pie iekšlietu ministra ar lūgumu lemt par uzturēšanās atļaujas izsniegšanu humānu apsvērumu dēļ.

2003. gada oktobrī VCB saņēma A. un viņas meitas iesniegumu ar lūgumu palīdzēt legalizēt viņu uzturēšanos Latvijā – saņemt uzturēšanās atļauju. Iesniedzējas pastāvīgi dzīvo Latvijā – māte kopš 1982. gada, meita – kopš dzimšanas. Iesniedzējām nebija pamata tikt reģistrētām par Latvijas nepilsonēm, jo A. 1982. gadā ieradās Latvijā saistībā ar laulātā dienestu PSRS bruņotajos spēkos, bet laulība tika šķirta 1993. gadā. Mātes un meitas statuss tika legalizēts 2002. gadā, kad māte noslēdza laulību ar Latvijas nepilsoni. 2003. gadā A. un viņas meitai izsniegtās uzturēšanās atļaujas anulēja un viņām uzlika par pienākumu atstāt LR teritoriju 15 dienu laikā, jo bija zudis uzturēšanās atļaujas izsniegšanas pamats sakarā ar to, ka nomira A. virs.

Ņemot vērā to, ka iesniedzējas ilgstoši dzīvo Latvijā, ārpus Latvijas viņām tuvu radnieku nav, bet Latvijā dzīvo iesniedzējas vecākais dēls, kurš ir Latvijas pilsonis, VCB lūdza iekšlietu ministram humānu apsvērumu dēļ piešķirt uzturēšanās atļauju A. un viņas meitai. Iekšlietu ministrija piešķīra uzturēšanās atļauju.

2003. gada 21. augustā VCB pārstāvji apmeklēja Nelegālo imigrantu uzturēšanās nometni "Olaïne" (turpmāk – NIUN "Olaïne"), kur kopā ar Valsts robezsardzes pārstāvjiem apsprieda jautājumus, kas saistīti ar aizturēto personu tiesisko statusu, viņu uzturēšanās kārtību nometnē un izraidīšanas procedūru. VCB pārstāvji iepazīs ar aizturēto personu sadzīves apstākļiem, nometnē paveiktajiem un plānotajiem remontdarbiem, kā arī NIUN "Olaïne" iekšējās kārtības un darba organizāciju. NIUN "Olaïne" problēmas galvenokārt ir saistītas ar likumdošanas nepilnībām. VCB uzskata, ka sarežģītākais ir jautājums par aizturēto statusa noteikšanu, viņiem uzturoties nometnē un gadījumos, kad viņi tiek atbrīvoti, bet izraidīšana nav iespējama (potenciālā uzņēmēja valsts atsakās izsniegt atgriešanās apliecību).

Šīs problēmas kontekstā VCB ļoti pozitīvi vērtē jaunpieņemto Bezvalstnieku likumu, jo tajā iestrādāta precizēta bezvalstnieka definīcija, kas ievērojami paplašina to personu loku, kuras var pretendēt un iegūt bezvalstnieka statusu, un noteikta kārtība, kādā personu atzīst par bezvalstnieku. Likumā "Par bezvalstnieka statusu Latvijas Republikā" nebija noteikta kārtība, kādā personu atzīst par bezvalstnieku — atbildīgās institūcijas, pieteikuma izskatīšanas termiņi un nelabvēlīga lēmuma pārsūdzības iespējas. Šis process nebija pietiekami noregulēts un caurskatāms. Bezvalstnieku likumā ir iestrādātas personas tiesības PMLP lēmumu apstrīdēt pārvaldes priekšniekam, bet pārvaldes priekšnieka lēmumu pārsūdzēt tiesā, ar ko tiek nodrošinātas Eiropas Cilvēktiesību konvencijā paredzētās personas tiesības uz lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā tiesā.

Aktuāla problēma NIUN "Olaīne" ir arī nepietiekamā medicīniskā aprūpe. Piemēram, nav nodrošināta pilnīga medicīniskā pārbaude pirms aizturēto izmitināšanas nometnē, nav nodrošinātas profilakses iespējas, trūkst līdzekļu tuberkulozes slimnieku ārstēšanai utt., tādējādi tiek apdraudēta ne tikai pārējo aizturēto, bet arī pašu nometnes darbinieku veselība.

Konstatēto trūkumu novēršanai VCB izteica vairākus priekšlikumus:

- Aizturētās personas tām saprotamā valodā nekavējoties jāinformē par visām personas tiesībām un procedūru, kas uz tām attiecas. Aizturētie sistemātiski jānodrošina ar informāciju,

kas izskaidro viņu tiesisko situāciju un tiesības; jānodrošina iespēja pastāvīgi uzturēt kontaktu ar viņu lietu inspektoriem. Ziņas par izskaidrotajām tiesībām un kontaktiem ar inspektoru vēlams fiksēt dokumentāli.

- Nometnē izmitinātajām personām ir jānodrošina psihologa palīdzība, jo uzturēšanās šajā iestādē ir saistīta ar pastiprinātu emocionālu spriedzi, kas rada stresu, depresiju un var izraisīt konfliktsituācijas.

- Lielāka vēriba jāpievērš iemītnieku drošības garantēšanai, jo pagaidām nav iespējama agresīvu aizturēto personu izvietošana šķirti no pārējiem un pastāv varbūtība, ka agresīvie iemītnieki var apdraudēt apkārtējos.

- Lielāka uzmanība jāpievērš aizturēto personu iespējām kontaktēties ar ārpusauli, īpaši iespējai uzturēt kontaktus ar ģimeni un tuvākajiem draugiem.

- Aizturēto personu tuviniekiem ir jānodrošina iespēja būt kopā ar aizturēto ilgāku laiku, tai skaitā pārnakšņot kopā. VCB atbalsta apmeklējuma laikā piedāvāto šīs problēmas iespējamo risinājumu – līguma noslēgšanu ar blakus esošā cietuma administrāciju, lai aizturēto personu tuvinieki varētu izīrēt tā speciāli iekārtotās telpas.

- VCB iesaka mainīt nometnes dienas režīmu, vasarā atļaujot aizturētajiem pastaigas svaigā gaisā līdz plkst. 21.00.

Tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 5. pants
ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām
tiesībām 10. pants
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. pants
Latvijas Republikas Satversmes 95. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 5. pants nosaka: Nevienam cilvēkam nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi, necilvēcīgi ar viņu apieties un sodīt, pazemojot viņa cilvēcisko cieņu.

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 10. pants nosaka: Visām personām, kam atņemta brīvība, ir tiesības uz humānu apiešanos un cilvēka personībai piemērotās pašcieņas respektēšanu.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. pants nosaka: Nevienam cilvēkam nedrīkst spīdzināt vai cietsirdīgi vai pazemojīgi ar viņu apieties vai sodīt.

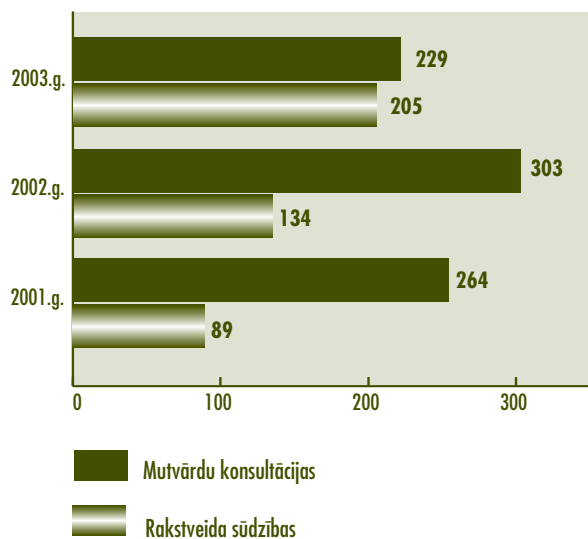
LR Satversmē noteikts: Spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojīga izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta. Šis aizliegums ir absolūts, t.i., šo tiesību pārkāpums nevar tikt attaisnots nekādā gadījumā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir izveidojusi kritēriju kopumu, pēc kuriem konstatē šā panta pārkāpumus. Spīdzināšana, cietsirdīga un cieņu pazemojīga izturēšanās var tikt vēsta pret cilvēku, ne tikai nodarot viņam fiziskas sāpes, bet arī sagādājot morālas ciešanas.

2003. gadā par personas tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem tika saņemtas 205 rakstveida sūdzības un sniegtas 229 mutvārdu konsultācijas.

No izskatītajām rakstveida sūdzībām 53 tika atrisinātas, 127 – izbeigtas ar ieteikumu, bet atteiktas kā nepamatotas – 3 sūdzības. Lielākā daļa no saņemtajām rakstveida sūdzībām bija par pārkāpumiem izmeklēšanas cietumos – 93, brīvības atņemšanas vietās – 50, Valsts policijā un Valsts policijas islaicīgās aizturēšanas izolatoros – saņemtas attiecīgi 28 un 15 rakstveida sūdzības.

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN
 SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR
 TIESĪBU UZ HUMĀNU APIEŠANOS UN CIEŅAS
 RESPEKTĒŠANU PĀRKĀPUMIEM

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, visstraujākais rakstveida sūdzību pieaugums (gandrīz trīs reizes) ir par dažādām problēmām ieslodzījuma vietās. 2002. gadā VCB saņēma 49 rakstveida sūdzības, 2003. gadā – jau 143 (pilnveidojot izskatāmo tēmu sarakstu, VCB statistikā 2003. gadā atsevišķi tiek uzskaitītas sūdzības par personas tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem brīvības atņemšanas vietās un izmeklēšanas cietumos).

Brīvības atņemšanas vietās

2003. gadā VCB saņemtas 50 rakstveida sūdzības un sniegtas 27 mutvārdu konsultācijas par iespējamiem personas tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu pārkāpumiem brīvības atņemšanas vietās. No šajā laika periodā izskatītajām rakstveida sūdzībām atrisinātas ir 3 sūdzības, izbeigtas ar ieteikumu – 38, atteikta kā nepamatota – 1 sūdzība.

2003. gadā saņemts liels skaits iesniegumu no notiesātajiem ar lūgumu pārvest viņus no vienas

ieslodzījuma vietas uz citu. Šī nepieciešamība tika pamatota ar iespējamo drošības un dzīvības apdraudējumu cietumā, kurā ieslodzītie tobrīd atradās.

Izvērtēt iespēju un pieņemt lēmumu par ieslodzītā pārvietošanu no vienas ieslodzījuma vietas uz citu ir ieslodzījuma vietu pārvaldes kompetencē, tāpēc VCB, izskatot šīs lietas, sadarbojas ar minēto institūciju. Lai šāds lēmums tiktu pieņemts, apdraudējumam jābūt pamatotam – ieslodzītajam ir jāsniedz konkrētas ziņas, kura persona vai personas izteikušas draudus, kādā veidā tie izpaudušies un kāds varētu būt pamats draudiem. Ja pārbaudes laikā netiek gūts ticams apstiprinājums draudu esamībai, ieslodzījuma vietu pārvalde atsaka ieslodzītā lūgumam tikt pārvestam uz citu cietumu. Tomēr atsevišķos gadījumos VCB uzskatīja, ka atteikums ir nepamatots, un panāca, ka tiek pieņemts notiesātajam labvēlīgs lēmums.

VCB saņēma sūdzību no notiesātā B., kurš norādīja uz Grīvas cietuma administrācijas patvaļu, nepamatoti piemērotiem disciplinārsodiem, kā arī fizisku iespaidošanu gan no cietuma darbinieku, gan notiesāto puses. B. arī norādīja, ka ir vērsies vairākās iestādēs, bet neviena uz viņa sūdzībām nav reaģējusi.

VCB nosūtīja ieslodzījuma vietu pārvaldei vēstuli ar lūgumu veikt pilnīgu un vispusīgu pārbaudi par iesniegumā norādītajiem faktiem un nepieciešamības gadījumā novērst radušos pārkāpumus. Tika lūgts arī izvērtēt jautājumu par B. pārvešanu no Grīvas cietuma uz citu.

Pēc pārbaudes veikšanas ieslodzījuma vietu pārvalde apmierināja B. lūgumu pārvest viņu uz citu brīvības atņemšanas vietu.

Lūgumi par ieslodzījuma vietas maiņu dažkārt tiek pamatoti ar citiem iemesliem. Piemēram, no Jelgavas cietuma saņemtajā sūdzībā norādīts, ka ieslodzījuma vietā tiek ignorētas Latvijas Soduzpildes kodeksā ietvertās normas. Notiesātajiem, kuri brīvības atņemšanas sodu izcieš cietuma režīma vidējā pakāpē, liegta pastaiga svaigā gaisā, nav iespējams apmeklēt cietuma medicīnas daļu, ēdnīcu un bibliotēku.

Pēc Jelgavas cietumā veiktajām pārbaudēm tika

konstatēts, ka sūdzība ir pamatota. Tā kā Jelgavas cietuma apstākļi ir ierobežoti, visiem notiesātajiem, kuri brīvības atņemšanas sodu izcieš vidējā režīma pakāpē, nevar tikt nodrošināta pārvietošanās brīvība tādā apmērā, kādu nosaka Latvijas Soduzpildes kodekss. Ieslodzījuma vietu pārvalde skatīja jautājumu par vairāku notiesāto, kuri atrodas režīma vidējā pakāpē, pārvietošanu uz citiem cietumiem, lai dotu viņiem iespēju pārvietoties plašākā iecirknī ārpus kameras, kas netiek nodrošināts Jelgavas cietumā. Līdz ar to personas regulāri varēs apmeklēt ambulanci, veikalu, ēdnīcu un bibliotēku un piedalīties sporta, kultūras un reliģiskos pasākumos, kā to paredz likums.

Ir bijuši gadījumi, kad atbildīgās institūcijas nav laikus pievērsušas nopietnu uzmanību notiesātā lūgumam izmeklēt gadījumu par viņa piekaušanu.

VCB saņēma notiesātā C. iesniegumu par to, ka 1995. gadā Grīvas cietuma darbinieki viņu piekāvuši un piekaušanas rezultātā viņš ir kļuvis par invalidu. Ieslodzījuma vietu prokuratūra bija izmeklējusi lietu un secinājusi, ka Grīvas cietuma darbinieki ir rikojušies atbilstoši likumam. Tāpēc 1996. gada 1. augustā tika pieņemts lēmums par krimināllietas izbeigšanu. C. ieslodzījuma vietu prokuratūras lēmumu pārsūdzēja Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētajā prokuratūrā, kuras virsprokurora vietnieks konstatēja, ka lēmums par krimināllietas izbeigšanu pieņemts pamatoti. C. prokurora atbildi pārsūdzēja Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētās prokuratūras virsprokurorei, taču arī virsprokurore atzina krimināllietas izbeigšanu par pamatotu un norādīja, ka nav konstatēti apstākļi pirmstiesas izmeklēšanas atjaunošanai.

VCB nosūtīja vēstuli LR ģenerālprokuroram Jānim Maizītim ar lūgumu izvērtēt C. iesniegumu un konkrētās krimināllietas ietvaros pieņemto lēmumu pamatotību.

VCB lūgumu izskatīja Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta Pirmstiesas izmeklēšanas uzraudzības nodaļa. Pārbaudes rezultātā tika secināts, ka ieslodzījuma vietu prokuratūras 1996. gada 1. augustā pieņemtais lēmums par krimināllietas izbeigšanu nav pamatots un pieņemts priekš-

laicīgi, neizvērtējot visus lietas apstākļus. Pirmstiesas izmeklēšanas uzraudzības nodaļa ir atcēlusi lēmumu par krimināllietas izbeigšanu. Krimināllietā pirmstiesas izmeklēšanas turpināšanai nosūtīta Specializētajai vairāku nozaru prokuratūrai.

Notiesātie savos iesniegumos izsaka arī pretenzijas par cietuma administrāciju, parasti par nepamatoti uzliktiem disciplinārsodiem.

Notiesātais D. informēja, ka Jelgavas cietuma administrācija viņam vairākkārt piemērojusi nereglamentētu disciplinārsodu. Pārbaudes gaitā sadarbībā ar ieslodzījuma vietu pārvaldes Uzraudzības un apsardzes daļu tika konstatēts, ka notiesātajam D. par iekšējās kārtības noteikumu prasību pārkāpumu divas reizes ir piemērots disciplinārsods – aizliegts iepirkties veikalā vienu mēnesi. Latvijas Soduzpildes kodeksa 70. pants nosaka, kādus disciplinārsodus var piemērot notiesātajām personām, un šā panta 3. punkts reglamentē, ka uz laiku līdz vienam mēnesim var aizliegt pirkt pārtikas produktus. Taču pretēji Soduzpildes kodeksa prasībām Jelgavas cietuma administrācija piemēroja notiesātajam D. nereglamentētu disciplinārsodu, no kura izriet, ka notiesātajam veikalā aizliegts iegādāties arī pirmās nepieciešamības preces. VCB ierosināja Jelgavas cietuma priekšniekam atcelt notiesātajam D. piemērotos disciplinārsodus, kas arī tika izdarīts.

Izmeklēšanas cietumos

2003. gadā VCB tika saņemtas 93 rakstveida sūdzības un sniegta 31 mutvārdu konsultācija par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem izmeklēšanas cietumos.

2003. gada 29. aprīlī stājās spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr. 211 "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi", kas regulē jautājumus par aizdomās turēto, apsūdzēto un tiesājamo personu, kurām piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums, ievietošanu un izvietošanu izmeklēšanas cietumos, kā arī nosaka minēto personu dienas kārtību, tiesības un pienākumus, medi-

cinisko aprūpi un materiālo nodrošinājumu. Līdz ar šā normatīvā akta stāšanos spēkā VCB saņēma vairākus iesniegumus ar lūgumu izskaidrot ieslodzīto personu tiesības un pienākumus – saziņas iespējas, pienesumu, sūtījumu saņemšanu, cietuma administrācijas uzlikto disciplinārsodu apstrīdēšanas kārtību. Līdz ar to VCB secina, ka ieslodzītās personas netiek nodrošinātas ar pilnvērtīgu informāciju. VCB sazinājās ar attiecīgajām ieslodzījuma vietām un norādīja uz nepieciešamību nodrošināt nepieciešamo informāciju. Atbildes uz jautājumiem tika sniegtas arī sūdzības iesniedzējiem.

Ieslodzīto personu neapmierinātību izraisīja arī vairākas minētajos noteikumos iekļautās normas. Vairāki apcietinātie bija sašutuši par pārtikas un cita veida pienesumu aizliegumu, jo cietums nespēj ieslodzītos nodrošināt ar higiēnas un cita veida precēm. Pretenzijas tika izteiktas arī par to, ka cietuma administrācija neļauj saņemt no radniekiem gultas veļu, bet cietums nevar nodrošināt apcietinātos ar kvalitatīvu (nesaplēstu) gultas veļu. Ieslodzījuma vietu pārvalde un Tieslietu ministrija kā galveno iemeslu pienesumu aizliegšanai minēja narkomānijas ierobežošanu, kā arī saņemto priekšmetu izmantošanu savstarpējai maiņai vai tirdzniecībai. Centrālcietuma administrācija VCB sniedza informāciju, ka Centrālcietumā ir iespēja nodrošināt visus apcietinātos ar gultas piederumiem un veļu. Reizi septiņās dienās apcietinātais mazgājas pirti, tiek arī mainīta gultas veļa.

Arī VCB uzskata, ka preventīvi pasākumi narkomānijas izskausšanai ieslodzījuma vietās ir atbalstāmi, tomēr jāizvērtē, vai konkrētie pasākumi ir efektīvi. VCB ir informēts, ka cietumiem netiek piešķirti pietiekami lieli līdzekļi, lai materiāli nodrošinātu sadzīves vajadzības, taču no cilvēktiesību viedokļa nav pieļaujama situācija, ka cilvēkam netiek nodrošinātas minimālās higiēnas vajadzības. Eiropas cietuma noteikumos noteikts, ka ieslodzītajiem ir jāievēro higiēna. Šajā nolūkā viņi jānodrošina ar ūdeni un tualetes piederumiem, kas nepieciešami viņu veselībai un tīrībai. Katrs ieslodzītais jānodrošina ar atsevišķu gultu un gultas drēbēm, kuras jātur labā kārtībā un jāmaina tik bieži, cik nepieciešams to tīrībai.

VCB uzskata, ka valstij ir jānodrošina ieslodzītajiem pietiekams uzturs un maznodrošinātajiem jāpiešķir pirmās nepieciešamības higiēnas preces, tai skaitā gultas veļa, un atkārtoti lūgs ieslodzījuma vietu pārvaldi pievērst uzmanību šim jautājumam.

Apcietinātie izteica sūdzības arī par to, ka no radniekiem netiek pieņemti medikamenti. Tā kā MK noteikumi Nr. 211 neparedz apcietinātajiem tiesības saņemt no radniekiem medikamentus sūtījumu vai pienesumu veidā, VCB pārstāvji apmeklēja Centrālcietumu un noskaidroja – ja cietums nevar nodrošināt ieslodzīto ar viņa veselības stāvoklim nepieciešamajām zālēm un vitamīniem, ieslodzītais par saviem līdzekļiem to var iegādāties cietuma aptiekā, konsultējoties ar cietuma medicīnas darbiniekiem. VCB uzskata, ka šāds risinājums atbilst cilvēktiesību principiem.

2003. gada oktobrī VCB saņēma daudz sūdzību no Centrālcietuma ieslodzītajiem, kuri pauda sašutumu par Centrālcietuma priekšnieka izdoto rīkojumu, kas noteica, ka apcietinātajiem obligāti jāpiedalās ikdienas pastaigās. Ja kāds no tām atteicās, pastaigas tika liegtas arī pārējiem kameras ieslodzītajiem. Lai pārliecinātos par reālo situāciju, kā arī objektīvi izvērtētu šo jautājumu no cilvēktiesību viedokļa, VCB direktors un juristi nekavējoties apmeklēja Centrālcietumu, uzklausīja cietuma priekšnieku un tikās ar apcietinātajām personām. Apcietinātie norādīja, ka pēc šīs kārtības ieviešanas iespēja uzturēties svaigā gaisā bieži tiek liegta apcietinātajiem, kuri to vēlas un kuriem pastaigas ir svarīga ikdienas nodarbe.

Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu 55. punkts paredz: *Apcietinātajam ir tiesības uz pastaigu, kura ilgst ne mazāk kā stundu ik dienas. Arī starptautiskie cilvēktiesību dokumenti – Eiropas cietumu noteikumi, ANO ieslodzīto režīma minimālie standartnoteikumi garantē: Katram ieslodzītajam, kas nav nodarbināts brīvā gaisā vai ievietots atklātā iestādē, ir jāatļauj vismaz stundu pastaigāties vai nodarboties svaigā gaisā, ja klimatiskie apstākļi to atļauj.*

Pēc iepazīšanās ar situāciju VCB Specializētajai vairāku nozaru prokuratūrai un ieslodzījuma vietu pārvaldei norādīja, ka pastaigas svaigā gaisā ir ļoti

vērtīga un nepieciešama nodarbe cilvēka veselības stiprināšanai un apcietinātajiem jādod brīva izvēle ikdienas pastaigu izmantošanā. VCB ieteikums tika ņemts vērā.

Vairākas sūdzības no izmeklēšanas cietumiem VCB saņēma par juridiskās literatūras pieejamību. VCB darbinieki veica aptauju, lai noskaidrotu juridiskās literatūras pieejamību ieslodzījuma vietās. Diemžēl gandrīz visu cietumu administrācijas pārstāvji norādīja, ka juridiskās literatūras viņiem trūkst, jo nav paredzēti līdzekļi šādas literatūras iegādei.

Apcietinātās personas, kas atrodas Centrālcietumā, sūdzībā VCB norādīja, ka viņiem nav pieejama juridiskā literatūra – Kriminālprocesa kodekss, Krimināllikums u.c. normatīvie akti. Tā rezultātā apcietinātajiem esot liegta iespēja sagatavoties tiesas procesam.

VCB uzskata, ka apcietinātajām personām ir ļoti svarīga šo normatīvo aktu pieejamība, it sevišķi tiem, kuriem nav iespēju algot advokātu. Eiropas Cilvēktiesību konvencija nosaka apsūdzētā tiesības uz laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību. Apsūdzētajam, nezinot savas tiesības un procesuālo kārtību, krimināllietas izmeklēšanas laikā ir apgrūtināta iespēja sagatavoties aizstāvībai.

Centrālcietuma administrācija atbildē VCB par šo problēmu norādīja, ka Centrālcietuma bibliotēkā ir pieejama juridiskā literatūra, tai skaitā Krimināllikums un Latvijas Kriminālprocesa kodekss, kuru pēc ieslodzīto rakstveida iesnieguma cietuma bibliotēkare viņiem izsniedz rindas kārtībā. Taču juridiskās literatūras eksemplāru skaits nav liels, jo cietuma bibliotēkai grāmatu iegādei piešķirtais finansējums nav pietiekams. Ieslodzītie arī bieži sabojā viņiem izsniegto juridisko literatūru, nenodod to, kad atbrivojas vai tiek pārvesti uz citu cietumu. Centrālcietumā ir iespēja iegādāties juridisko literatūru par saviem līdzekļiem ar cietuma bibliotēkas starpniecību, kā arī saņemt to no radniekiem iedzīvotāju pieņemšanas dienās divas reizes nedēļā, uzrakstot attiecīgu iesniegumu cietuma priekšniekam.

Atbildē sūdzības iesniedzējiem VCB norādīja uz to, kādā veidā viņi var saņemt juridisko literatūru.

Saistībā ar izmaiņām likumdošanā un daudzajām saņemtajām sūdzībām apstākļu izvērtēšana izmeklēšanas cietumos bija viena no VCB prioritātēm – šis ieslodzījuma vietas 2003. gadā tika apmeklētas 10 reizes. Lai iegūtu pēc iespējas objektīvāku un vispusīgāku informāciju, tikšanās ar ieslodzītajām personām parasti notika bez cietuma darbinieku klātbūtnes. Pārrunu laikā samērā bieži nācās uz klausīt neapmierinātību ar procesa virzītāju darbu, izmeklējot krimināllietas. Šādos gadījumos VCB pārstāvji sniedza juridisku konsultāciju par to, kur un kā var pārsūdzēt prokurora vai tiesneša darbību un pieņemtos lēmumus. Taču bieži ieslodzīto sniegtā informācija izrādījās pretrunīga – daži slavēja cietuma administrāciju, uzturēšanās apstākļus un uzturu, citi – kritizēja.

Policijā un policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatoros

Par tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu iespējamiem pārkāpumiem policijas iestādēs VCB 2003. gadā ir saņemtas 46 rakstveida sūdzības un sniegtas 92 mutvārdu konsultācijas. No rakstveida sūdzībām visvairāk sūdzību – 28, saņemtas par Valsts policiju, 15 personas izteikušas pretenzijas par humānu apiešanos un cieņas respektēšanu Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatoros; salīdzinoši maz sūdzību saņemts par Ceļu policiju un Pašvaldības policiju – attiecīgi 2 un 1 sūdzība.

Attiecībā uz Valsts policiju iedzīvotāji visvairāk ir sūdzējušies par fizisku ietekmēšanu aizturēšanas brīdī vai incidentu rezultātā, kad iedzīvotāji nav pakļāvušies policijas darbinieka prasībām. Šādos gadījumos VCB lietas izmeklēšanā iesaista Valsts policijas leksējās drošības biroju, kas sākotnēji veic dienesta izmeklēšanu. Ja policijas darbinieku rīcībā ir saskatāma noziedzīga nodarījuma pazīmes, procesuāla lēmuma pieņemšanai lieta tiek nodota Pirmstiesas izmeklēšanas nodaļai, kas var ierosināt krimināllietu. Piemēram, VCB saņēma iesniegumu no kādas personas par to, ka pratināšanas laikā policijas darbinieki pret viņu rupji izturējās un fiziski ietekmēja. Šī sūdzība tika nosūtīta leksējās drošības birojam, un pret policijas

darbiniekiem tika ierosināta krimināllietā. Lietā vēl notiek izmeklēšana.

Vairāki iesniegumi saņemti par policijas darbinieku atteikšanos pieņemt iedzīvotāju pieteikumus par likumpārkāpumiem. Piemēram, iedzīvotājs vērsās policijā ar iesniegumu, ka viņu piekāvis kaimiņš, taču policija šādu iesniegumu nepieņem – lai paši nokārto konfliktu. Tas notiek pat gadījumos, kad personai ir nodarīti miesas bojājumi un steidzami ir nepieciešams norikojums uz tiesu medicīnisko ekspertīzi.

VCB vērsās persona E. un norādīja, ka tai bijis strīds ar kaimiņiem, kā rezultātā starp pusēm izcēlās kautiņš. Tika izsaukta policija, kas kaimiņus nogādāja policijas iecirknī. Persona E. vēlējās iesniegt iesniegumu par notikušo, taču policijas inspektors neesot uzklusījis cietušo un nav vēlējies pieņemt iesniegumu.

VCB konstatēja, ka ticis pārkāpts Kriminālprocesa kodeksa 109. pants – Pienākums izskatīt pieteikumus un paziņojumus par noziedzīgiem nodarījumiem. No VCB rīcībā esošās informācijas arī izrietēja, ka policijas darbinieks ar savu attieksmi un darbībām bija aizskāris personas E. godu un cieņu. VCB sazinājās ar konkrētā policijas inspektora priekšnieku, lai noskaidrotu radušos apstākļus. Pēc sarunas ar VCB persona E. tika izsaukta uz policiju iesniegt iesniegumu. Policija veica dienesta pārbaudi par policijas inspektora darbību atbilstību likumam. Pēc pārbaudes veikšanas policija atzina, ka inspektors rīkojies nepareizi, par ko viņam izteikta mutvārdu piezīme.

Sakarā ar plašsaziņas līdzekļos izskanējušo informāciju par iespējamiem policijas darbinieku pārkāpumiem VCB darbinieki 2003. gada sākumā apmeklēja Liepāju un Cēsis, kur tikās ar atbildīgajām policijas amatpersonām un konfliktos iesaistītajām personām. Liepājā kāds cietušais apgalvoja, ka viņam uzbrucis kaimiņš kopā ar savu paziņu, kas strādā Liepājas policijas pārvaldē par inspektoru, un nodarījis miesas bojājumus. Kad izsaukta policija, tā nevis aizturēja uzbrucējus, bet nogādāja cietušo Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatorā. Izolatora darbinieki nav reaģējuši uz

vairākkārtējiem lūgumiem pēc medicīniskās palīdzības. Viņš arī izteica pretenzijas, ka policijas pārvalde neizmeklē šo lietu. Savukārt Cēsis kāda privātpersona tikusi apvainota mobilā tālruņa zādzībā, tāpēc policijas darbinieks viņam šo tālruni ir atņēmis.

Iepazīstoties ar šo konfliktu apstākļiem, VCB konstatēja, ka abos gadījumos policijas darbinieki pieļāvuši procesuālo darbību pārkāpumus. Savukārt Liepājā cietušajai personai arī tika liegta mediķa palīdzība, kas vērtējams kā cilvēktiesību pārkāpums. VCB darbinieki uz šiem pārkāpumiem norādīja atbildīgajām amatpersonām, kā arī pēc dienesta izmeklēšanas iepazinās ar to slēdzieniem. VCB atzīst, ka gan Liepājā, gan Cēsis pārbaude tika veikta profesionāli, un vainīgajiem policijas darbiniekiem ir piemērots atbilstošs sods.

2003. gadā aktualitāti ir saglabājis jautājums par cilvēka cieņu aizskarošiem apstākļiem Valsts policijas islaicīgās aizturēšanas izolatoros (turpmāk – ĪAI). Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, gandrīz 2 reizes ir pieaudzis par šīm iestādēm saņemto rakstveida sūdzību skaits. Savukārt apmeklējumu laikā konstatēts, ka uzturēšanās apstākļi daudzos izolatoros neatbilst cilvēktiesību standartiem.

2003. gadā VCB darbinieki apmeklēja ĪAI Cēsis, Valmierā, Aizkrauklē, Rēzeknē un Rīgā, kur iepazinās ar aizturēto personu uzturēšanās apstākļiem un uz vietas izskatīja saņemtās sūdzības. Par vērojumiem un situācijas vērtējumu tika informēts Iekšlietu ministrijas valsts sekretārs.

VCB atzīst, ka problēmas visos izolatoros ir līdzīgas:

- slikts apgaismojums kamerās;

- slikti sanitārie apstākļi (kamerās nav sanitāro mezglu);

- matraču neizsniegšana uz naktsmiera laiku;

- nepietiekama ventilācija;

- nav pastaigas laukumu.

Lai risinātu un aktualizētu ĪAI problēmas, VCB regulāri sadarbojas ar attiecīgajām prokuratūrām, jo saskaņā ar Valsts policijas islaicīgās aizturēšanas izolatora nolikumu uzraudzību par likumības ievērošanu izolatora darbībā veic prokuratūra. Pēc VCB lūguma tiek veikta izolatora pārbaude un sniegts atzinums gan VCB, gan arī attiecīgās policijas pārvaldes priekšniekam. Piemēram, Aizkraukles rajona prokuratūra atzina, ka izolators neatbilst ne nacionālajiem, ne starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem. Arī VCB darbinieki apmeklēja šo ĪAI un konstatēja, ka izolators būtu jāslēdz. Par nepieņemamo situāciju vēstulē tika informēts Iekšlietu ministrs. Atbildē ministrs VCB informēja, ka jauna Aizkraukles rajona ĪAI ir Iekšlietu ministrijas vidējā termiņa prioritāte un tiek plānota tā būvniecība. Savukārt Kurzemes tiesas apgabala prokuratūras pārbaudes materiāli norāda, ka nopietni pārkāpumi konstatēti Talsu rajona policijas pārvaldes ĪAI – nav pietiekama ventilācija, visas kameras ir bez logiem un katrā kamerā ir tikai viena kopēja lāva kameras platumā.

Vienlaikus VCB atzīmē, ka cilvēka cieņu pazeminoši uzturēšanās apstākļi ir ne tikai aizturētajiem, bet arī policijas darbiniekiem, kas strādā izolatorā, un prokuroriem, advokātiem, kas veic izmeklēšanas darbības. Piemēram, Aizkraukles ĪAI vispār nav telpu, kur prokurors varētu strādāt ar aizdomāturēto vai tiesājamo. Savukārt Talsu rajona policijas pārvaldes ĪAI nepatīkama smaka no izolatora ir gan gaitenā, gan izmeklēšanas telpās.

Tiesības uz taisnīgu un savlaicīgu tiesu

ANO Vispārējā cilvēka tiesību deklarācija 10. un 11. pants.

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. un 15. pants.

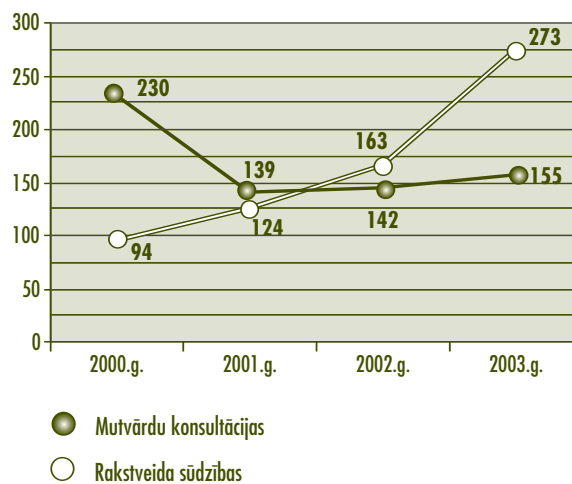
**Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pants
Satversmes 92. pants**

ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija nosaka: Katram cilvēkam viņa tiesību un pienākumu noskaidrošanai, kā arī lai noteiktu viņam izvirzītās kriminālās apsūdzības pamatotību, ir tiesības sakarā ar visu personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā prasīt, lai viņa lietu atklāti un ievērojot visas taisnīguma prasības izskatītu neatkarīga un objektīva tiesa. ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām paredz: Visas personas ir vienlīdzīgas tiesu un tribunāla priekšā. Katram ir tiesības, ja tiek izskatīta jebkura viņam uzrādītā kriminālapšūdzība vai noteiktas viņa tiesības un pienākumi kādā civilprocesā, uz to, lai lietu taisnīgi un publiski izskatītu kompetenta, neatkarīga un objektīva tiesa, kas izveidota saskaņā ar likumu. Nevienam nedrīkst atzīt par vainīgu kriminālnozieģuma izdarīšanā jebkādas darbības vai bezdarbības dēļ, kas saskaņā ar tās izdarīšanas brīdi spēkā bijušajiem nacionālajiem likumdošanas aktiem vai starptautiskajām tiesībām nebija kriminālnozieģums.

Eiropas Cilvēktiesību konvencija paredz: Ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā. Ikviens, kas tiek apsūdzēts nozieģumā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu.

Sprīžot pēc VCB saņemto rakstveida sūdzību skaita, personas tiesību uz taisnīgu un savlaicīgu tiesu pārkāpumi ir bijuši aktuālākā cilvēktiesību problēma Latvijā 2003. gadā. Par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem saistībā ar šo jautājumu tika saņemtas 273 rakstveida sūdzības un sniegtas 155 mutvārdu konsultācijas.

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR TIESĪBU UZ TAISNĪGU, ATKLĀTU UN SAVLAICĪGU TIESU PĀRKĀPUMIEM

Lielākais sūdzību skaits — 161, saņemts par personas tiesību uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu krimināllietas tiesvedības procesā iespējamiem pārkāpumiem. Lielākā daļa no šiem iesniegumiem saņemta par ilgu gaidīšanu uz tiesu. VCB konstatēja, ka šī problēma galvenokārt pastāv Rīgas apgabaltiesā.

VCB ar sūdzību griežas tiesājamais A., norādot, ka viņš apcietinājumā atrodas no 1999. gada un viņa krimināllietā Rīgas apgabaltiesā netiek izskatīta no 2001. gada 2. jūlija. Šā iemesla dēļ A. bija pieteicis bada streiku.

VCB informēja tiesu par šo faktu un tiesneša palīdze norādīja, ka tiesas sēde ir nozīmēta 2003. gada 20. janvārī. Taču 20. janvārī uz VCB piezvanīja Brasas cietuma priekšnieka vietnieks un informēja, ka tiesājamais A. ir galīgi izmisis un apgalvo, ka visas iestādes melo, jo šodien viņš nav vests uz tiesu un no tiesas nav nekāda paziņojuma.

Atkārtoti sazinoties ar tiesu, noskaidrojās, ka tiesnesim iepriekšējās lietas izskatīšana iekavējusies, līdz ar to tiesājamā A. lieta nozīmēta izskatīšanai 3. februārī.

A. lieta tika izskatīta, taču uz to viņam nācās gaidīt vairāk nekā trīs gadus, kas vērtējams kā tiesību uz savlaicīgu tiesu būtisks ierobežojums.

Daudz iesniegumu 2003. gadā tika saņemti par to, ka tiesas nepaziņo tiesas procesa sākumu, objektīvi neizvērtē lietas apstākļus, kā arī par saziņas ierobežojumiem. Dažkārt šādu pārkāpumu pamatā ir tiesas darbinieku neinformētība par attiecīgajiem tiesību normām. Piemēram, VCB vērsās kāda apcietināta persona, kurai vairāk nekā gadu tika liegta tikšanās ar tuviniekiem. Lietas izskatīšanas gaitā VCB konstatēja, ka tiesnese, kuras tiesvedībā atradās iesniedzēja krimināllieta, nav informēta par jaunākajām izmaiņām likumdošanā. Atteikums tiesnese pamatoja ar apstākli, ka lieta vēl nav izskatīta un spriedums nav stājies likumīgā spēkā. Taču 2003. gada 29. aprīlī Ministru kabineta noteikumi Nr. 211 nosaka: *Apcietinātajam var atļaut ar procesa virzītāja rakstisku atļauju vienu stundu ilgu satikšanos ar radniekiem vai citām personām, klātesot izmeklēšanas cietuma pārstāvim. Satikšanos atļauj ne biežāk kā reizi mēnesī. Satikšanās atļaujas atteikumu pamato.* Respektīvi tiesnese nepiemēroja jaunāko regulējumu, kas bija tiesājamam labvēlīgāks, tādējādi pārkāpjot viņa tiesības. VCB secina, ka rajonu tiesās minētā problēma nav aktuāla, jo pirmās instances tiesas lielākoties notiek laikus un personas ilgstoši neuzturas apcietinājumā. Līdz ar to dažkārt netiek pievērsta uzmanība citiem normatīvajiem aktiem, kas regulē apcietinātā statusu. Savukārt, vērtējot apgabaltiesu kompetenci saziņas ierobežojuma jautājumā, VCB konstatēja, ka tiesām ir zināmi minētie MK noteikumi. Diemžēl tiesību uz tikšanos ierobežojumi gadiem ilgi tiek pamatoti ar vienu un to pašu apstākli, kas aizliedz tikšanos, piemēram, bažām par liecinieku ietekmēšanu. Tiesas atkārtoti neizvērtē, vai nav zudis sākotnējā aizlieguma pamatojums, un šāda rīcība ir uzskatāma par cilvēktiesību pārkāpumu.

Tiesājamās personas 2003. gadā bieži vērsās VCB ar sūdzībām, ka nav ņemtas vērā tiesājamā liecības, netiek ņemti vērā tiesājamā liecinieki un netiek nozīmētas tiesu medicīniskās ekspertīzes. Taču stadijā, kad notiek tiesvedības process, VCB ne tikai nevar izvērtēt lietu pēc būtības, bet nav arī kompetents izvērtēt tiesas rīcību par liecinieku uzklaušanās tiesas sēdē lietderību, ekspertīzes nozīmēšanas nepieciešamību utt.

Par iespējamiem pārkāpumiem saistībā ar personas tiesībām uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu krimināllietās, kad spēkā stājies spriedums, 2003. gadā saņemtas 60 rakstveida sūdzības un sniegtas 20 mutvārdu konsultācijas. Sūdzības galvenokārt tika saņemtas par gadījumiem, kad persona ir notiesāta par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, taču uzskata, ka:

- nav vainīga inkriminētajā noziegumā;
- tiesa piespriedusi pārāk bargu sodu;
- par vienu noziegumu notiesāta divas reizes.

Izskatot šāda rakstura sūdzības, VCB darbinieki sazinās ar tiesu un noskaidro lietas objektīvos apstākļus – vai notiesātais spriedumu ir pārsūdzējis un kad spriedums ir stājies likumīgā spēkā. Gadījumos, kad notiesātie informēja, ka par vienu noziegumu ir notiesāti divas reizes, VCB tiesām pieprasīja sprieduma norakstus un konstatēja, ka šīs sūdzības ir nepamatotas.

Samērā bieži tiesājamie lūdz informāciju par iespējām pārsūdzēt tiesas spriedumu gadījumos, ja tas nav izdarīts likumā paredzētajā laikā.

VCB uzskata, ka, vērtējot no cilvēktiesību viedokļa, ļoti nopietna problēma ir sprieduma un rīkojuma par sprieduma izpildi nenosūtīšana ieslodzījuma vietai laikus. Par iespējamiem šāda veida pārkāpumiem VCB 2003. gadā saņēma arī vairākas sūdzības.

VCB ar iesniegumu vērsās kāda persona un norādīja, ka viņa dēlam F. Rīgas apgabaltiesa apelācijas kārtībā pasludināja spriedumu – 9 mēneši reālas brīvības atņemšanas atklāta režīma cietumā. Taču dēls vairāk nekā trīs mēnešus pēc sprieduma pasludināšanas atradās Rīgas Centrālcieta cietumā, kas ir izmeklēšanas cietums.

VCB vērsās Rīgas apgabaltiesā un noskaidroja, ka F. sprieduma norakstu saņēmis tikai pēc trim mēnešiem. Šāda aizkavēšanās ir vērtējama kā būtisks Kriminālprocesa kodeksa 320. panta 1. daļas – ne vēlāk kā trīs dienu laikā pēc sprieduma pasludināšanas tā noraksts jāizsniedz notiesātajam vai attaisnotajam – pārkāpums. F. dēls ir latvietis,

lidz ar to sprieduma tulkošana nosūtišanu nevarēja aizkavēt. Pēc sprieduma noraksta saņemšanas F. ilgāku laiku netika nosūtīts uz brīvā režīma cietumu, jo no tiesas nebija saņemts sprieduma izpildes rikojums. Tas savukārt ir Sodū izpildes kodeksa 15. panta 1. daļas un KPK 360. panta 1. daļas pārkāpums. Šie likumdošanas akti nosaka, ka spriedumu un lēmumu nodod izpildei tiesa (tiesnesis), kas taisījusi spriedumu vai pieņēmusi lēmumu pirmajā instancē. Tiesnesis vai tiesas priekšsēdētājs kopā ar rikojumu par sprieduma izpildi nosūta sprieduma norakstu (kopiju) tai iestādei, kurai uzlikts pienākums izpildīt spriedumu.

Šajā lietā F. bija vienīgais tiesājamais, līdz ar to VCB nesaskatīja nekādu likumīgu pamatu sprieduma laicīgai neizpildei. Tā kā notiesātais gandrīz pusi no piespriedē termiņa izcietā smagāka režīma cietumā, VCB šo gadījumu vērtē kā nopietnu cilvēktiesību pārkāpumu.

Par šo gadījumu VCB informēja Tieslietu ministriju, kurai lūdza izvērtēt tiesneses rīcību. Tieslietu ministrija savā atbildē skaidroja, ka lēmuma noraksts tiesājamam F. netika nosūtīts tiesas sēžu sekretāres slimības dēļ. Pēc atgriešanās darbā tiesas sēžu sekretāre tika atbrīvota no darba pēc pašas vēlēšanās. Tiesas sēžu sekretāres slimības laikā un pēc viņas atbrīvošanās no darba tiesas sēžu sekretāres pienākumus pildīja tiesneša palīgs. Taču, kā norādījusi tiesnese, tiesneša palīgs pavīrsi un nolaidīgi izturējās pret saviem amata pienākumiem, nereaģēja uz tiesneses norādījumiem un atgādinājumiem pildīt šos pienākumus, tai skaitā – savlaicīgi nosūtīt tiesas pieņemto nolēmumu norakstus, turklāt tiesneša palīgs maldinājis tiesnesi par to, ka tiesas pieņemtā lēmuma noraksts ir nosūtīts tiesājamam F. Ņemot vērā radušos situāciju, tiesnese vērsās pie Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājas ar lūgumu izlemt jautājumu par tiesneša palīga atbrīvošanu no darba. Ar Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja pavēli tiesneša palīgs tika atbrīvots no darba Rīgas apgabaltiesā.

VCB konstatē, ka sprieduma noraksta laicīga nesaņemšana kavē ne tikai tiesas piespriedē brīvības atņemšanas soda stāšanās likumīgā spēkā, bet arī sprieduma pārsūdzību. Viens no šādas aizkavē-

šanās iemesliem ir tulkošanas problēma. Īpaši aktuāls šis jautājums ir Rīgas tiesās.

Lai pievērstu atbildīgās institūcijas uzmanību minētajām problēmām un nepieciešamībai tās risināt, VCB 2003. gadā Tieslietu ministrijas Tiesu departamentam nosūtīja vairākas vēstules. VCB darbinieki arī apmeklēja vairākas tiesas sēdes un klātienē pārliecinājās, kā tiesā tiek nodrošināta apsūdzēto, tiesājamo un cietušo personu tiesību ievērošana.

2003. gadā izraisījās ļoti plašas diskusijas par Krimināllikuma (turpmāk KL) 271. pantu, kas noteica sodu par amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu. Lietu par KL 271. panta atbilstību Satversmei izskatīja arī Satversmes tiesa un savā nolēmumā atzina, ka minētais pants pašreizējā redakcijā neatbilst Satversmei. Pašlaik Saeima ir pieņēmusi likuma grozījumus, šo pantu izslēdzot no KL.

Diskutējot par to, kāda atbildība pienākas par amatpersonu goda un cieņas aizskaršanu, VCB īpašu uzmanību pievērsa piespiedu ārstēšanai stacionārā. Šo piespiedu līdzekli tiesa nozīmē arī personām, kas rakstījušas apvainojošas vēstules vai iesniegumus valsts amatpersonām un tikušas atzītas par nepieskaitāmām. Par šo problēmu VCB saņēma arī vairākas līdzīga rakstura sūdzības.

Persona A. amatpersonai B. nosūtīja vairākas apvainojošas satura vēstules, kurās šī amatpersona nodēvēta par meli, apšaubīta viņa spējas ieņemt attiecīgo amatu utt. Amatpersona B. ziņoja prokuratūrai par šīm vēstulēm, un prokuratūra ierosināja krimināllietu pēc Krimināllikuma 271. panta par amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu. Prokurors, kas skatīja konkrēto lietu, nozīmējis personai A. tiesu psihiatrisko ekspertīzi, kurā eksperti atzina personu par nepieskaitāmu minētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.

Pirmās instances tiesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu personai A. noteikta piespiedu ārstēšana psihoneiroloģiskajā slimnīcā. VCB darbinieki iepazinās ar lietas materiāliem un konstatēja, ka attiecībā uz tiesas procesu par piespiedu medicīnisko līdzekļu noteikšanu formāli nekas nav pārkāpts. Tiesa var noteikt vienu no trim

piespiedu līdzekļiem – ambulatorisku ārstēšanu, ārstēšanu vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā vai ārstēšanu specializētā psihiatriskajā slimnīcā ar apsardzi.

Vienlaikus atzinumā, kas tika sniegts tiesai pirms lietas izskatīšanas apgabaltiesā, VCB cita starpā norādīja, ka piespiedu ārstēšana ir ļoti nopietna iejaukšanās cilvēka privātajā dzīvē un no Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses izriet, ka tā ir izmantojama tikai ārkārtas gadījumos. Bez tam vēstulju autora piespiedu ārstēšana psihoneiroloģiskajā slimnīcā pārkāpj samērīguma principu, jo noteiktais personas tiesību ierobežojums ir ievērojami lielāks par nodarīto pārkāpumu.

Apgabaltiesā pirmās instances spriedums tika atcelts, un persona A. tika nodota tuvinieku gādībā un medicīnas iestādes uzraudzībā.

VCB izskatītajās sūdzībās par piespiedu ārstēšanas nozīmēšanu parasti tiek pārkāptas arī cilvēka tiesības uz pieeju tiesai. Parasti tiesa lemj jautājumu par personas piespiedu ārstēšanu, personu pat ne-

redzējusi un neuzklausījusi. To var atzīt par būtisku Satversmes 92. panta un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta, kas paredz personas tiesības uz taisnīgu tiesu, pārkāpumu.

2003. gadā sūdzības VCB tika saņemtas tikai par piespiedu ārstēšanas nozīmēšanu sakarā ar ierosinātajām lietām par amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu, tāpēc tika analizēti tieši šāda veida gadījumi. Tomēr VCB uzskata, ka līdzīga situācija var rasties, izskatot arī lietas sakarā ar citiem kriminālpārkāpumiem vai mazāk smagiem noziegumiem.

Tā kā VCB 2003. gadā saņēma vairākus iesniegumus par tiesu darbu, iztiesājot lietas, kā arī pieņemtajiem lēmumiem krimināllietās un civillietās, jau 2004. gada sākumā ir paredzēta tikšanās ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju un Tieslietu ministrijas atbildīgajām amatpersonām. Tās laikā plānots apspriest pastāvošās problēmas un tiesu pieļautās kļūdas, kas sekmē personas tiesību uz atklātu, taisnīgu un savlaicīgu tiesu pārkāpumus.

Personas tiesības uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 5. pants Latvijas Republikas Satversmes 94. pants

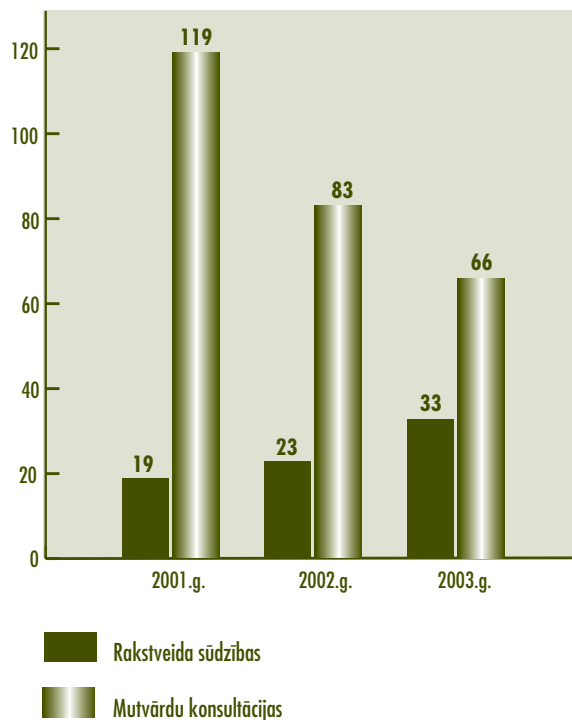
Eiropas Cilvēktiesību konvencija nosaka: Ikvienam ir tiesības uz brīvību un drošību. Nevienam nedrīkst atņemt brīvību, izņemot atsevišķus gadījumos un likumā noteiktā kārtībā. Ikviena aizturētā persona nekavējoties jāinformē viņai saprotamā valodā par aizturēšanas iemesliem un par jebkuru viņai izvirzīto apsūdzību. Jebkura persona, kas aizturēta vai apcietināta, ir nekavējoties nododama tiesnesim vai citai amatpersonai, kura saskaņā ar likumu ir pilnvarota realizēt tiesu varu, un ir pakļauta tiesas procesam saprātīgās laika robežās vai līdz tiesas procesam atbrīvojama. Jebkura persona, kurai aizturot vai apcietinot atņemta brīvība, var griezties tiesā, kas nekavējoties lemj par viņas aizturēšanas likumīgumu un nolemj viņu atbrīvot, ja aizturēšana nav bijusi likumīga. Ikvienai personai, kas aizturēta vai apcietināta pretēji šī panta nosacījumiem, ir jābūt nodrošinātām tiesībām uz kompensāciju.

LR Satversmes 94. pantā paredzēts: Ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību kā tikai saskaņā ar likumu.

2003. gadā VCB saņemas 33 rakstveida sūdzības un sniegtas 66 mutvārdu sūdzības par personu tiesību uz drošību brīvību un personas neaizskaramību iespējamiem pārkāpumiem. 10 no rakstveida sūdzībām ziņo par pārkāpumiem krimināllietas izmeklēšanas laikā, bet 23 – par šādām problēmām psihiatriskajās iestādēs. Sūdzības nav saņemtas no nelegālo imigrantu aizturēšanas vietās.

Latvijā problēmas rada situācija, kad pirmstiesas izmeklēšanas laikā nav nodrošinātas apcietinātā tiesības vērsties tiesā jebkurā laikā, lai pārbaudītu, vai viņa turēšana apcietinājumā ir likumīga. Apcietināto personu brīvība tiek ierobežota, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksu, lai novērstu varbūtību, ka apsūdzētais vai tiesājamais, būdams

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN
SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR
PERSONU TIESĪBU UZ DROŠĪBU, BRĪVĪBU UN
PERSONAS NEAIZSKARAMĪBU PĀRKĀPUMIEM

brīvībā, izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas un traucēs patiesības noskaidrošanu krimināllietā, arī apdraudot vai ietekmējot krimināllietās liecinošās personas, izdaris noziedzīgu darbību, kā arī lai nodrošinātu sprieduma izpildišanu. Tomēr, kā norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesa, nacionālajai tiesai ir stingri jāizvērtē, vai pastāv "atbilstoši" un "pietiekami" motīvi, kas attaisno brīvības atņemšanu. Tā vienmēr ir kritizējusi nacionālās tiesas, ja tās savos lēmumos, noraidīdamas individu lūgumus par atbrīvošanu no apcietinājuma, nenorāda faktiskos apstākļus, ja tiesu lēmumi atkārti stereotipiskas frāzes un neizvērtē atbrīvošanas iespēju ar nosacījumu, kas nodrošina personas ierašanos tiesā. Piemēram, piemērojot drošības līdzekli – drošības naudu.

Vairākos gadījumos tiesību uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību pārkāpumi ir saistīti arī ar atbildīgo tiesas darbinieku nolaidīgu rīcību.

Tiesājamā G. krimināllieta pirmo reizi Rīgas apgabaltiesā tika saņemta 1998. gada 31. martā un līdz lietas izskatīšanas pabeigšanai atradās tiesas rīcībā 2 gadus 7 mēnešus 20 dienas. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģija pirmajā instancē spriedumu pieņēma 2000. gada 21. novembrī un notiesāja personu G. ar brīvības atņemšanu uz 15 gadiem. LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta 2001. gada 17. septembrī šo spriedumu atcēla un lietu nosūtīja papildizmeklēšanai. Atkārtoti lieta nosūtīta izskatīšanai pēc būtības Rīgas apgabaltiesai 2001. gada 17. decembrī.

2002. gada 1. novembrī stājās spēkā Kriminālprocesa kodeksa 77. panta 7. daļas norma, kas noteica ierobežojumus apcietinājuma termiņam: *No dienas, kad lieta saņemta tiesā, līdz lietas izskatīšanas pabeigšanai pirmās instances tiesā drošības līdzekļa – apcietinājuma termiņš apcietinātajai personai nedrīkst būt ilgāks par vienu gadu un sešiem mēnešiem. Pēc tā izbeigšanās drošības līdzeklis – apcietinājums jāatceļ un apcietinātā persona nekavējoties jāatbrīvo no apcietinājuma. Izņēmuma gadījumos krimināllietās par sevišķi smagiem noziegumiem, ja tie saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, drošības līdzekļa – apcietinājuma termiņu virs viena gada un sešiem mēnešiem var pagarināt Augstākās tiesas Senāts.*

Ņemot vērā šo likuma normu (no 2002. gada 1. novembra), minētā krimināllieta Rīgas apgabaltiesas tiesnesim bija jāšūta Augstākās tiesas Senātam apcietinājuma termiņa pagarināšanai. Taču no lietas materiāliem izriet, ka līdz 2003. gada 26. februārim, kad Augstākās tiesas Senāts pagarināja drošības līdzekli – apcietinājumu, G. atradās apcietinājumā bez likumīga pamata, kas ir vērtējams kā cilvēktiesību pārkāpums.

Pēc VCB vēstules 2003. gada 24. martā tieslietu ministrs ierosināja disciplinārlietu par to, ka tiesnesis pārkāpa Kriminālprocesa kodeksa 77. panta 7. daļas prasības.

Latvijā 2003. gadā aktuāls bija jautājums par mājās aresta pielīdzināšanu apcietinājumam. Šī problēma plaši tika skatīta Eiropas Cilvēktiesību tiesā izskatītajā lietā Lavents pret Latviju, kurā spriedums tika pasludināts 2002. gada beigās. Lietas ietvaros tiesa norādīja uz kritērijiem, pēc ku-

riem būtu jāvadās, lai konstatētu, vai personai tiek atņemta brīvība – jāizvērtē piemērotā līdzekļa veids, piemērotā līdzekļa ilgums, piemērotā līdzekļa sekas un piemērotā līdzekļa izpildes veids. Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka Aleksandram Laventam piemērotais drošības līdzeklis, mājas arests, atņēma viņam brīvību Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 5. panta 1. daļas izpratnē — mājas arests bija ilgāks par vienpadsmit mēnešiem, viņa dzīvokli uzraudzīja policija un viņam bija noteikts aizliegums iziet ārpus tā. Tiesa atzina, ka apstākļi mājas arestā ir labāki nekā cietumā, tomēr arī norādīja, ka Konvencijas 5. pants nerunā par komforta līmeni, bet gan par pārvietošanās brīvības ierobežojuma pakāpi, līdz ar to mājas arests pielīdzināms apcietinājumam.

Ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā Lavents pret Latviju, Saeima izdarīja grozījumus Krimināllikuma 52.pantā, nosakot, ka "mājās arestu ieskaita brīvības atņemšanas soda termiņā. Piecas mājas aresta dienas atbilst vienai brīvības atņemšanas dienai."

Persona H. iesniegumā VCB norādīja, ka vairākkārt ir vērsusies Rīgas apgabaltiesā ar lūgumu brīvības atņemšanas soda termiņā ieskaitīt drošības līdzekli – mājas arestu, kurš tai tika piemērots no 1998. gada 27. aprīļa līdz 2002. gada 3. janvārim. Tomēr lūgums netika apmierināts, atteikumu nepaskaidrojot.

VCB rīcībā esošā informācija bija vienpusēja, t.i., iesniedzēja iesniegumam nebija pievienojusi nevienu dokumentu, kas apliecinātu Rīgas apgabaltiesas darbības attiecībā uz konkrēto lietu, tādēļ VCB lūdza Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāju sniegt informāciju par izskatāmo jautājumu un likuma piemērošanu.

Atbildes vēstulē norādīts, ka jautājumu par mājas aresta ieskaitīšanu brīvības atņemšanas soda termiņā nebija iespējams izlemt, jo visi krimināllietas materiāli atradās Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamentā, kas skatīja VID civilprasību pret lietā notiesātajām personām. Krimināllieta no Augstākās tiesas Rīgas apgabaltiesā tika saņemta 2003. gada 23. decembrī.

Jautājumu par mājas aresta ieskaitīšanu brīvības atņemšanas soda termiņā saskaņā ar Kriminālpro-

cesa kodeksa 373. un 374. pantu, tiesnese koleģiāli bija paredzējusi izlemt tiesas sēdē 2004. gada 6. janvārī. VCB noskaidroja, ka jautājums tika atrisināts atbilstoši likuma normām – personas H. mājas aresta termiņš tika ieskaitīts brīvības atņemšanas soda termiņā.

VCB atzinīgi vērtē faktu, ka šobrīd likums paredz mājas aresta ieskaitīšanu brīvības atņemšanas soda termiņā, jo līdz šim šis jautājums tiesās netika risināts vienveidīgi. Bija gadījumi, kad mājas arests vispār netika ieskaitīts brīvības atņemšanas soda termiņā vai arī tika ieskaitīts, skaitot vienu mājas aresta dienu kā vienu brīvības atņemšanas dienu. Taču VCB uzskata, ka likumā paredzētā attiecība 5:1 starp mājas arestā pavadītajām dienām un brīvības atņemšanas dienām ir nesamērīga. VCB savu viedokli pauda arī Saeimas deputātiem, taču Saeima, pieņemot galīgo lēmumu, diemžēl VCB viedokli neņēma vērā.

Saistībā ar sūdzībām, kas saņemtas no psihiatriskajām iestādēm, VCB konstatē, ka to pacienti vairumā gadījumu nav informēti par savām pamattiesībām – par tiesībām atteikties no ārstēšanas, par tiesībām uz informāciju par savu diagnozi, pielietotajiem medikamentiem u.tml. Informācijas trūkst arī par gadījumiem, kad personas ir iespējams ievietot šādās iestādēs piespiedu kārtā un kādas

tiesības cilvēkiem tiek garantētas gadījumā, ja notiek piespiedu ārstēšana stacionārā.

Latvijā arī praktiski nedarbojas efektīvs pārsūdzības mehānisms šādos piespiedu ārstēšanas gadījumos. Personām ir paredzētas tiesības vērsties Medicīniskās aprūpes un darbības ekspertīzes kvalitātes kontroles inspekcijā (turpmāk MADEKKI), taču šī iestāde pēc būtības var vērtēt tikai medicīniskās aprūpes kvalitāti (vai pareizi noteikta diagnoze, vai tiek lietoti atbilstoši medikamenti u.tml). Tomēr jautājums par to, vai personu ir nepieciešams piespiedu kārtā ievietot un ārstēt stacionārā, ir saistīts ne vien ar ārstēšanas kvalitāti, bet arī ar to, vai persona apdraud sabiedrību. Saskaņā ar Ārstniecības likuma 68. pantu slimnieku var ievietot slimnīcā pret viņa gribu tikai tad, ja saslimšanas dēļ slimnieka uzvedība ir bīstama (vai arī ārsts paredz, ka tā var kļūt bīstama) viņa paša vai citu personu veselībai vai dzīvībai, vai arī saslimšanas dēļ slimnieks nevar pieņemt apzinātus lēmumus un atsacīšanās no ārstēšanas varētu kaitēt slimniekam vai apkārtējai sabiedrībai. Lai gan MADEKKI lēmumu var pārsūdzēt tiesā, šāda kārtība tomēr ir pārāk lēna un neefektīva. VCB kā vienu no galvenajiem iemesliem šai problēmai uzskata nesakārtoto likumdošanu – vēl joprojām nav pieņemts jau 1997. gadā izstrādātais Psihiatriskās palīdzības likums, kurā paredzēts detalizētāk noteikt pārsūdzības tiesības

Tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 12. pants
ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 17. pants
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pants
Latvijas Republikas Satversmes 96. pants

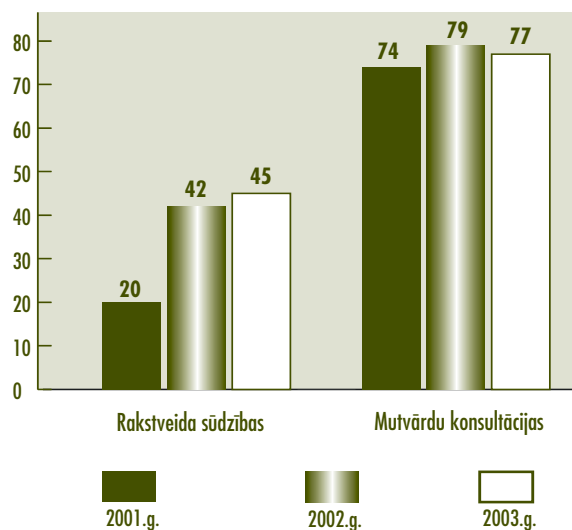
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. panta 1. daļa nosaka: Ikvienam ir tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīvi, korespondences noslēpumu un mājokļa neaizskaramību.

Privātās dzīves jeb tiesību uz privātumu (right to privacy) saturu saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi veido: personas identitāte, fiziskā vai garīgā integritāte, tostarp gods un cieņa, sava dzīves telpa, seksuālās darbības un sociālās attiecības, attiecības ar citām personām, ieskaitot informāciju par šīm attiecībām. Tas ietver arī tiesības paturēt savu privāto dzīvi noslēpumā no citām privātpersonām. Valstij ir pienākums ne vien pašai nepamatoti neiejaukties individu privātajā dzīvē, bet arī pasargāt viņus no līdzpilsoņu un plašsaziņas līdzekļu aizskāruma.

VCB 2003. gadā saņemtas 45 rakstveida sūdzības un sniegtas 77 mutvārdu konsultācijas par tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi iespējamiem pārkāpumiem. Lielākā daļa sūdzību un konsultāciju bija tieši par dažādiem tiesību uz privāto dzīvi un tiesību uz ģimenes dzīvi aspektiem. Iedzīvotāji retāk sūdzējās par jautājumiem saistībā ar korespondences noslēpumu un mājokļa neaizskaramību.

2003. gadā VCB ar iesniegumu vērsās persona I., lūdzot atzinumu, vai netiek pārkāptas cilvēktiesības, ja ārste bez pacientes piekrišanas uzaicina uz palātu televīzijas filmēšanas grupu, lai pārliecinātu šo pacientu piekrist asins pārlišanai. Viens no tiesību uz privāto dzīvi aspektiem ir personas tiesības uz autonomiju – tiesības pašam izlemt par sevi, savām darbībām. Autonomija attiecas arī uz personas tiesībām pašam lemt par savu ķermeni. Tiesības uz privāto dzīvi ietver arī

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA UN SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR TIESĪBU UZ PRIVĀTO UN ĢIMENES DZĪVI PĀRKĀPUMIEM

personas tiesības uz fizisko integritāti, kas nozīmē arī aizsardzību pret cilvēka ķermeņa fizisku aizskaršanu. Aizsardzība pret fizisku aizskaršanu ietver arī aizsardzību pret ārstēšanu bez pacienta piekrišanas vai pretēji pacienta gribai. Līdz ar to pacienta tiesības piekrist vai nepiekrist ārstēšanai ir atzītas par pamata cilvēktiesībām.

Konvencija par cilvēktiesībām un biomedīcinu nosaka, ka iejaukšanās cilvēka veselībā var tikt veikta tikai pēc tam, kad attiecīgā persona tikusi informēta un brīvi devusi piekrišanu to veikt.¹ Ārstniecības likums paredz, ka pacientam ir tiesības pilnībā vai daļēji atteikties no piedāvātās izmeklēšanas vai ārstēšanas. Līdz ar to jāsecina, ka pacientam ir tiesības atteikties no noteikta veida ārstēšanas – asins pārlišanas, pat tad, ja tas varētu radīt draudus pacienta dzīvībai, un ārstam pacienta izvēle ir jārespektē.

VCB sagatavotajā viedoklī arī norādīja, ka ārstam ir tiesības pierunāt pacientu piekrist ārstēšanai, taču tam vajadzētu notikt, skaidrojot attiecīgās ārstniecības metodes nozīmi, iespējamās sekas nepieņemšanas gadījumā u.tml. Plašsaziņas līdzekļu izmantošana šādā situācijā nav pieļaujama un rada iejaukšanos personas privātajā dzīvē.

Tiesības uz privāto dzīvi tika aizskartas arī, ievadot

¹ Latvijā šī konvencija gan vēl nav spēkā, taču Latvija to gatavojas ratificēt.

Likums par šīs konvencijas ratifikāciju 2002. gada 5. decembrī Saeimā tika pieņemts pirmajā lasījumā.

televīzijas filmēšanas grupu palātā bez pacienta piekrišanas. Lai arī slimnīcas palāta nav pilnībā pielīdzināma personas dzīvoklim vai mājai, kur neviens bez personas piekrišanas nedrīkst iekļūt, tomēr arī slimnīcas palāta zināmā mērā tiek aizsargāta ar tiesībām uz mājokļa neaizskaramību. Slimības laikā slimnīcas palāta pilda mājokļa funkciju, un slimnīcas palātā personai ir tiesības rēķināties ar zināmu privātumu. Līdz ar to bez piekrišanas palātā pie personas drīkst ienākt tikai ārstniecības personas. Pārējām personām, tai skaitā arī radniekiem, draugiem, paziņām, ir jāsaņem pacienta piekrišana. Un jo īpaši piekrišana ir nepieciešama gadījumos, ja tiek aicināti plašsaziņas līdzekļu pārstāvji.

Līdz ar to VCB secina – tā kā slimnīcas palātā personai ir tiesības rēķināties ar zināmu privātumu un lēmums piekrist vai nepiekrist ārstēšanai pieder privātās dzīves sfērai, tad, uzaicinot uz slimnīcu televīziju, lai ietekmētu šo lēmumu, tiek pārkāptas pacienta tiesības uz privāto dzīvi. Šāds atzinums tika nosūtīts iesniedzējai. VCB viedokli par šo situāciju nosūtīja arī Latvijas Ārstu biedrībai, aicinot izvērtēt ārstes rīcības atbilstību ētikas normām, kā arī veikt pasākumus, lai nākotnē šādi pārkāpumi netiktu pieļauti. Latvijas Ārstu biedrības Ētikas komisija izvērtēja notikušo, taču pārkāpumus nekonstatēja. Latvijas Ārstu biedrība arī informēja, ka ārstu profesionālās darbības ētikas pārkāpumu iespējamību nākotnē samazinās tas, ka rezidentiem obligāta mācību programmas sastāvdaļa ir kurss par medicīnas ētiku.

2003. gadā tika saņemti vairāki iesniegumi, kuros tika skarts jautājums par personas tiesībām uz savu attēlu. Attēls ticis izmantots bez attiecīgās personas piekrišanas, tai skaitā arī reklāmā, vai arī persona filmēta bez viņas piekrišanas. Piemēram, kāds interneta portāls publicēja bērna fotogrāfiju pie raksta par to, ka bērnudārzā vairāki bērni saslimuši ar salmonelozi. Taču fotogrāfijā redzamais bērns nekādi nebija saistīts ar šo notikumu un viņa vecāki nebija devuši piekrišanu fotogrāfijas izmantošanai.

VCB darbā bija arī pozitīvi piemēri, kad laikraksti vai citas personas pirms fotogrāfijas izmantošanas lūdza VCB viedokli, vai, tādā veidā izmantojot

attēlu, netiks pārkāptas personas tiesības uz privāto dzīvi.

Personas attēls un tā izmantošanas kontrole ir privātās dzīves sastāvdaļa. Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākās lietās ir atzinusi, ka personas fotografēšana vai filmēšana bez viņas piekrišanas var aizskart personas tiesības uz privāto dzīvi. Taču tiesību uz privāto dzīvi pārkāpums šajās lietās netiek konstatēts tikai tāpēc, ka persona nav devusi savu piekrišanu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa vienmēr izvērtē apstākļus, kādos persona ir fotografēta vai filmēta, – tiek ņemta vērā filmēšanas vieta, kā arī tas, vai personai konkrētajā situācijā bija pamats rēķināties ar savu darbību privātumu.

Analizējot saņemtās sūdzības, VCB secina, ka normatīvajos aktos personas tiesības uz savu attēlu un attēla izmantošanas iespējas nav detalizēti regulētas. Nav arī izveidojusies tiesu prakse šajos jautājumos. Līdz ar to rodas daudz neskaidru jautājumu, un VCB ir uzsācis pētījumu par personas tiesībām uz savu attēlu.

2003. gadā saņemtas 10 rakstveida sūdzības un sniegtas 25 mutvārdu konsultācijas par personas tiesībām uz goda un cieņas aizsardzību. Visbiežāk personas iesniegumos norādīja, ka viņu tiesības ir pārkāpuši plašsaziņas līdzekļi, publicējot rakstus vai parādot sižetus TV. VCB personām izskaidroja likumdošanā paredzētās iespējas aizsargāties pret goda un cieņas aizskārumiem civiltiesiskā un krimināltiesiskā kārtībā.

Vairākos gadījumos VCB konstatēja, ka goda un cieņas aizskārumus nav konstatējams, tomēr plašsaziņas līdzekļi ir publiskojuši pārāk detalizētu informāciju par personu, tādējādi iejaucoties tās privātajā dzīvē. Tāpēc 2003. gada jūlijā VCB sagatavoja un plašsaziņas līdzekļiem nosūtīja viedokli par šo problēmu, kurā aicināja pievērst lielāku uzmanību tam, kādu informāciju tie sniedz. Sabiedrība ir jāinformē par tai svarīgiem notikumiem, taču vienmēr vajadzētu izvērtēt, vai ir nepieciešams publicēt detalizētu informāciju par personu, it īpaši, ja tas ir bērns. Publiskojot detalizētu informāciju, bieži vien tiek pārkāptas šo personu tiesības uz privāto dzīvi, un personām nodarītais kaitējums ir lielāks nekā sabiedrības ieguvums. Demokrātiskā sabiedrībā profesionāli

plašsaziņas līdzekļi ne tikai izmanto tiem sniegto vārda brīvību, bet izprot to, ka šīs tiesības ir saistītas arī ar pienākumiem un atbildību. Problēmas saistībā ar tiesībām uz privāto dzīvi un vārda brīvības robežām tika apspriestas arī diskusijā Daugavpili ar vietējo plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem.

2003. gadā VCB saņēma vairākas sūdzības no notiesātajiem ar lūgumu izskaidrot, uz kurām iestādēm sūtītās notiesāto vēstules netiek cenzētas. Pretenzijas izraisīja fakts, ka VCB adresētās vēstules cietuma administrācija cenzē. Sūdzībās tika izteikta vēlme uz cilvēktiesību aizsardzības institūcijām rakstītās vēstules sūtīt aizvērtā veidā un arī atbildes vēstules no konkrētajām institūcijām saņemt aizvērtas. Šādu principu paredz arī cilvēktiesību normas.

Latvijas Sodū izpildes kodekss paredz notiesāto tiesības rakstīt priekšlikumus, iesniegumus un sūdzības valsts iestādēm, sabiedriskajām organizācijām un amatpersonām. Kodekss arī nosaka, ka prokuroram adresētie priekšlikumi, iesniegumi un sūdzības, ar tām neiepazīstoties, ne vēlāk kā vienas diennakts laikā nosūtāmas pēc piederības. No iepriekšminētā izriet, ka notiesāto sarakste ar jebkuru citu iestādi vai personu tiek kontrolēta.

Attiecībā uz apcietinātām personām, kuras atrodas izmeklēšanas cietumos, Ministru kabineta noteikumi Nr. 211 nosaka, ka aizliegts ierobežot apcietinātā saziņas iespējas ar cilvēktiesību aizsardzības institūcijām, prokuratūru un tiesu, kā arī ar viņa aizstāvi. Un noteikumu 30. punkts precizē, ka sarakste ar minētajām iestādēm un institūcijām nav pakļauta pārbaudei.

VCB atzīst, ka pastāv nevienlīdzība ieslodzīto personu tiesībās sarakstei ar cilvēktiesību aizsardzības institūcijām, un uzskata, ka notiesāto sūdzības cilvēktiesību institūcijām nedrīkst tikt cenzētas. Tiesības konfidenciali izteikt lūgumu vai sūdzību centrālajai cietumu administrācijai, tiesu sistēmai vai citām attiecīgām varas iestādēm, tai skaitā cilvēktiesību institūcijām, garantē arī starptautiskie cilvēktiesību dokumenti.

Lai novērstu pastāvošos ierobežojumus, VCB sagatavoja priekšlikumu grozījumiem Latvijas

Sodū izpildes kodeksā – 50. panta 2. daļu papildināt ar normu, ka prokuroram un cilvēktiesību aizsardzības institūcijām adresētie priekšlikumi, iesniegumi un sūdzības, ar tām neiepazīstoties, ne vēlāk kā vienas diennakts laikā nosūtāmas pēc piederības. Šis priekšlikums nosūtīts LR Saeimas Aizsardzības un Iekšlietu komisijai un Tieslietu ministram virzišanai izskatīšanai Saeimā.

2003. gadā VCB darbinieki, veicot Psihoneiroloģiskās slimnīcas piespiedu ārstēšanas nodaļas iekšējās kārtības noteikumu pārbaudi, kā arī aptaujājot šīs nodaļas pacientus, konstatēja, ka pacientu sūtītās vēstules tiek nodotas nodaļas darbiniekiem neaizlimētā aploksnē un vēstuļu saturs tiek pārbaudīts. Tikai vēstules, kas adresētas prokuratūrai, varēja nodot aizlimētā aploksnē.

Parastajās psihoneiroloģisko slimnīcu nodaļās nedrīkst pastāvēt ierobežojumi vēstuļu saņemšanā un nosūtīšanā. Ņemot vērā, ka piespiedu ārstēšanas nodaļas pacienti ir izdarījuši noziegumus, ir pieļaujams, ka pret viņiem tiek pielietoti lielāki ierobežojumi, tai skaitā vēstuļu aplokšņu satura pārbaudes, līdzīgi kā tas notiek ieslodzījuma vietās. Tomēr ECT norāda, ka personām ir tiesības konfidenciali konsultēties un sarakstīties ar juristiem. ECT lietā *Campbell v. United Kingdom* ir noteikusi, ka korespondence ar juristiem (..) ir saistīta ar privāta vai konfidenciala rakstura jautājumiem. Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pantu šādas vēstules ir konfidencialas. Minētā ECT prakse Latvijā tiek pareizi piemērota attiecībā uz personām, kas atrodas izmeklēšanas cietumos (sk. iepriekš).

VCB slimnīcas nodaļas vadītājam norādīja, ka piespiedu ārstēšanas nodaļā vajadzētu ņemt vērā ECT praksi attiecībā uz korespondences pārbaudēm, tādējādi nepakļaujot pārbaudei ne tikai vēstules prokuratūrai, bet arī vēstules cilvēktiesību aizsardzības institūcijām, tiesām, personu aizstāvjiem un iekļaut minētos nosacījumus iekšējās kārtības noteikumos. Psihoneiroloģiskās slimnīcas piespiedu ārstēšanas nodaļas vadība ņēma vērā VCB norādījumus un mainīja iekšējās kārtības noteikumus atbilstoši norādījumiem.

Tiesības uz vārda un izteiksmes brīvību

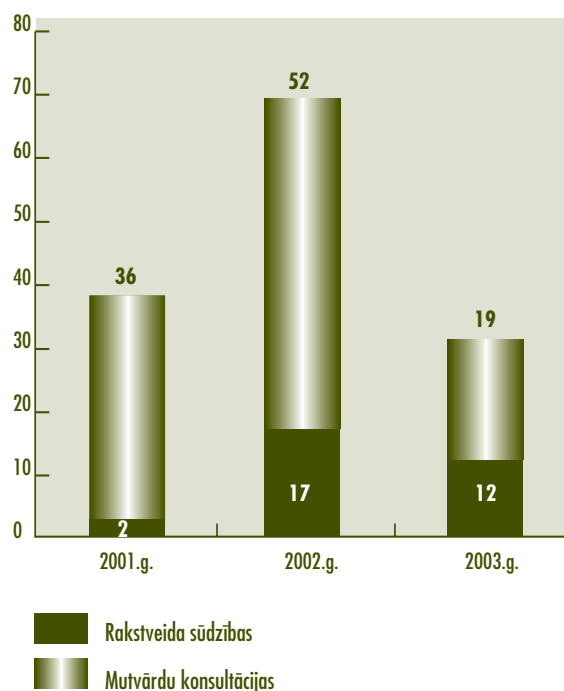
ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 19. pants
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants
Latvijas Republikas Satversmes 100. pants

Eiropas Cilvēktiesību konvencija paredz ikvienam tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības nosaka arī LR Satversme, un tas ir pamats ikviena cilvēka vārda un preses brīvībai un iespējai paust savus uzskatus, nebaudoties no ierobežošanas, sodīšanas vai vajāšanas. Vārda brīvība demokrātiskā sabiedrībā ir ļoti plaša un tās ierobežošana iespējama tikai galējos izņēmuma gadījumos. Turklāt vārda brīvība attiecināma ne tikai uz "informāciju" vai "idejām", kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī uz tām, kas apvairo, šokē vai uztrauc.² Vienlaikus šīs cilvēktiesības tomēr nav absolūtas un nenozīmē visatļautību izteikumos, un valsts tās noteiktā kārtība un apjomā var ierobežot, jo to īstenošana ir saistīta ar noteiktiem pienākumiem un atbildību. Vārda brīvība var nonākt konfliktā ar vairākām cilvēktiesībām. Tā var skart nevainīguma prezumpciju vai pat robežoties ar nacionālā naida kurināšanu, tādēļ svarīgi ir apzināties, ka vārda brīvības izpausmes nedrīkst ierobežot citas cilvēku tiesības un brīvības, piemēram, tiesības uz privāto dzīvi, personas neaizskaramību, vai arī kādu diskriminēt.

2003. gadā VCB ir saņēmas 12 rakstveida sūdzības un sniegtas 19 mutvārdu konsultācijas par vārda brīvības ierobežojumiem. Sūdzības bija gan par tiesībām paust uzskatus, gan par tiesībām saņemt un izplatīt informāciju, gan arī par preses brīvības ierobežojumiem.

Viens no vārda brīvības aspektiem ir tiesības paust viedokli un izplatīt informāciju. VCB saņēma vairākas sūdzības par to, ka preses izdevumi atsaka publicēt autoru vēstules viedokļus vai sludinājumus, taču pārkāpumi šeit netika konstatēti. Tiesības izplatīt informāciju nozīmē, ka valstij nevajadzētu likt nepamatotus šķēršļus informācijas izplatīšanai, piemēram, neļaujot veidot privātu laikrakstu, neizsniedzot licenci privātam radio vai privātai televīzijai.

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN
 SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR
 VĀRDA UN IZTEIKSMES BRĪVĪBAS PĀRKĀPUMIEM

Taču, kā skaidrojusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, tiesības izplatīt informāciju nenozīmē, ka valstij ikvienam ir jāgarantē pieeja informācijas izplatīšanas līdzekļiem, piemēram, vieta publikācijām laikrakstos, ētera laiks televīzijā vai radio.³ Tādas tiesības tiek garantētas tikai atsevišķos izņēmuma gadījumos. Piemēram, Radio un televīzijas likuma 37. pants nosaka, ka personai, kuru aizskar kādas pārraidītās ziņas, neatkarīgi no tā, vai ir pieprasīts atsaukums, ir tiesības uz atbildi. Savukārt atsevišķi likumi garantē tiesības izplatīt informāciju Latvijas Radio un Latvijas Televīzijā deputātu kandidātiem noteiktā laikā pirms vēlēšanām.

Latvijas Radio un Latvijas Televīzija ir sabiedriskas raidorganizācijas un tām jānodrošina daudzveidīgas un līdzsvarotas programmas, kā arī informācijas un izpausmes brīvība un objektivitāte. Taču Latvijā ir ļoti daudz sabiedrisku organizāciju un individuālu uzskatu paudēju un raidorganizācijām nav praktiski iespējams informēt sabiedrību par

² Oberšliks pret Austriju, Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums, #2.

³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā X and Association Zv UK, No4515/70.

visiem pastāvošajiem viedokļiem. Tāpēc raidorganizācijām, ņemot vērā sabiedrības intereses, ir jāizvēlas, par kādu organizāciju viedokļiem tās sabiedrību informēs. Lai arī šādos gadījumos nav iespējams izvairīties no subjektīvā faktora izvēlē, taču Latvijas Radio un Latvijas Televīzijai ir jāmēģina būt pēc iespējas objektīvākiem, izvēloties attiecīgā laika posmā aktuālākos un sabiedriski nozīmīgākos viedokļus.

Turklāt ir jāņem vērā, ka Satversme un likumi aizliedz izplatīt plašsaziņas līdzekļos tādus viedokļus, kas aizskar kādas personas godu un cieņu, rasu naidu kurinošu informāciju, informāciju par personas privāto dzīvi u.tml. Līdz ar to nav iespējams nodrošināt ikvienu ar iespēju paust savu viedokli plašsaziņas līdzekļos.

Vārda brīvība ietver arī sabiedrības tiesības iegūt informāciju un būt informētai par aktuāliem notikumiem. VCB ir saņēmis vairākas sūdzības par to, ka šī sabiedrības un preses interese pārkāpj viņu nevainīguma prezumpciju. Tā garantē ikvienam, kurš ir apsūdzēts kriminālnozieģuma izdarīšanā, tiesības tikt uzskatītam par nevainīgu, kamēr viņa vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu. Nevainīguma prezumpcija izvirza noteiktas prasības pret krimināllietas izskatīšanas procesuālo norisi un prasa, lai tiesa, uzsākot skatīt lietu, nesāktu to darīt ar pārliecību, ka persona ir vainīga. Ierobežotā veidā nevainīguma prezumpcija regulē arī citu valsts amatpersonu darbību un izteikumus. Taču sabiedrības interesēs ir tikt informētai par dažādiem sabiedrībai svarīgiem notikumiem, tai skaitā nozieģumiem un krimināllietām.

Ģenerālprokuratūra televīzijā informēja sabiedrību par krimināllietu, kas ierosināta par aktuālu gadījumu – smagu un netipisku nozieģumu, kas nopietni apdraudējis lielas sabiedrības daļas drošību. Sižetā tika atklāts apsūdzētā vārds, norādot, ka viņš tiek apsūdzēts nozieģuma izdarīšanā.

Šādu faktu atklāšana apsūdzētajam un viņa tuviniekiem var būt ļoti nepatīkama, taču, izanalizējot raidījuma ierakstu, VCB nekonstatēja nevainīguma prezumpcijas vai apsūdzētā goda un cieņas aizskārumu. Raidījumā tika pausti secinājumi un prokuratūrā izmeklētās lietas rezultāts pēc

izmeklēšanas un pirms nosūtīšanas uz tiesu. Prokuratūra var sūtīt lietu uz tiesu tikai tad, ja tā savas kompetences ietvaros uzskata personas vainu par pierādītu, un prokuratūra šo savu viedokli ir tiesīga paziņot sabiedrībai. Taču jebkurā gadījumā galīgo lēmumu var pieņemt tikai tiesa pēc lietas izskatīšanas.

Par nevainīguma prezumpcijas pārkāpumu varētu uzskatīt situāciju, ja prokuratūra būtu nākusi klajā ar šādu paziņojumu pirms izmeklēšanas vai arī tiesnesis – pirms sprieduma pasludināšanas. Turklāt ziņu sižetā tika minēta arī apsūdzētā nostāja, līdz ar to informāciju nevarēja uzskatīt par vienpusīgu.

No vārda brīvības viedokļa VCB atzinīgi vērtē 2003. gada 29. oktobra Satversmes tiesas spriedumu, kas atzina Krimināllikuma 271. panta neatbilstību Satversmes 91. un 100. pantam. Tiesa atzina, ka par varas pārstāvja vai citas valsts amatpersonas goda un cieņas aizskārumu nevarētu būt lielāks sods kā par privātpersonas goda un cieņas aizskārumu, atzīstot principu, ka amatpersonu kritikas robežas attiecībā uz politiķi demokrātiskā valstī ir plašākas nekā attiecībā uz privātpersonu. Tiesa norādīja, ka amatpersonas jēdziens Krimināllikumā ir ļoti plašs un, ja likumdevējs vēlas, lai šī norma paliek spēkā, nepieciešams to konkretizēt. Saeima izvēlējas demokrātisku lietas risinājumu, normu neprecizējot, un tādējādi tā zaudēja spēku pavisam.

VCB arī konstatē, ka 2003. gadā Saeima ir uzsākusi izmaiņas likumdošanā, kas uzlabo cilvēktiesību normu attiecībā uz tiesību uz vārda brīvību nodrošināšanu. 12. jūnijā likumdevējs pēc savas iniciatīvas svitroja no Krimināllikuma 91. pantu, kas paredzēja kriminālatbildību par nepatiesu ziņu izplatīšanu par deputātu kandidātiem. Ir uzsākta likumdošanas sakārtošana, lai konkrētāk noregulētu tādu izteikumu ierobežojumus, kas aizskar citu cilvēku tiesības – kurina nacionālo naidu un veicina diskrimināciju. (Vairāk sk. nodaļā "Diskriminācija pēc rases vai tautības"). Tādējādi tiks novilkta precīzākas robežas starp vārda brīvību un nacionālā naida kurināšanu, jo šobrīd spēkā esošās normas pietiekami nepasargā no aizskārumiem un to piemērošana ir problemātiska

Tiesības vēlēt un tikt ievēlētām

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 2. pants
ANO Starptautiskā pakta par civilajām un
politiskajām tiesībām 25. pants
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Pirmā protokola
3. pants
Latvijas Republikas Satversmes 9., 10. pants

Eiropas Cilvēktiesību konvencija nosaka: Ligumslēdzējās puses apņemas ik pēc zināma laika perioda rīkot brīvas un aizklātas vēlēšanas apstākļos, kas veicina tautas viedokļa brīvu izpausmi, izvēloties likumdevēju varu. Brīvu vēlēšanu tiesības nozīmē, ka katram pilsonim bez nepamatotiem ierobežojumiem jābūt tiesībām un iespējai balsot un tikt ievēlētām patiesās periodiskās vēlēšanās, kas notiek uz vispārēju un vielīdzīgu vēlēšanu tiesību pamata, aizklāti balsojot, un kas nodrošina vēlētāju brīvas gribas izpaudumu. Vēlēšanu tiesības ir viena no politiskajām brīvībām, tās nodrošina iedzīvotāju pārstāvību valsts un pašvaldību darbā un ir viens no demokrātiskās valsts pamatelementiem.

2003. gadā Saeima skatīja Eiropas Parlamenta vēlēšanu likumu. Saeimas Juridiskā komisija, skatot likumprojektu 2. lasījumā, atbalstīja priekšlikumu Eiropas Parlamenta vēlēšanu likumā noteikt, ka Eiropas Parlamenta vēlēšanās nevar kandidēt personas, kas ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki, kā arī personas, kas pēc 1991. gada 13. janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas Sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās.

VCB uzskatīja, ka šādi ierobežojumi ir pretrunā ar Satversmi un Latvijas starptautiskajām saistībām. Starptautiski ir atzīta vēlēšanu tiesību lielā nozīme demokrātiskā sabiedrībā, tomēr tās netiek uzskatītas par absolūtām, un katrai valstij ir piešķirta pla-

ša rīcības brīvība, izstrādājot noteikumus tiesību vēlēt un tiesību tikt ievēlētām istenošanai. Taču šie noteikumi nedrīkst būt tādi, kas traucētu baudīt tiesības to būtībā. Ierobežojumiem ir jābūt noteiktiem ar likumu, jākalpo leģitīma mērķa sasniegšanai un jābūt samēriem. Tas attiecas arī uz kritērijiem, kas tiek izvirzīti deputātu kandidātiem. Šajā gadījumā nebija skaidrs, kāds ir šo ierobežojumu leģitīmais mērķis. Diskusijās neviens nevarēja pamatoti pierādīt, ka šādi cilvēki apdraudētu demokrātisko sabiedrības iekārtu, sabiedrības drošību. Tika uzsvērts, ka šo cilvēku nodarījumi pagātnē ir bijuši tik briesmīgi, ka viņi nav pelnījuši būt par deputātiem. Tas lika domāt par to, ka deputāti grib vēlētāju vietā izlemt, kuri deputātu kandidāti tiem būtu pieņemami un kuri nebūtu. Taču demokrātiskā valstī tas nav pieļaujams. Jau 2000. gadā Satversmes tiesa vērtēja tādu pašu ierobežojumu, kas liedz kandidēt Saeimas vēlēšanās un pilsētas domes vai pagasta padomes vēlēšanās, atbilstību Satversmei un Starptautiskajam paktam par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Toreiz Satversmes tiesa tikai ar vienas balss pārsvaru lēma, ka ierobežojumi ir atbilstoši. Taču šajā spriedumā tika norādīts, ka likumdevējam, periodiski izvērtējot attiecīgo politisko situāciju valstī un ierobežojumu nepieciešamību un pamatotību, būtu jālemj par ierobežojumu termiņa noteikšanu apstrīdētajās normās, jo šādi pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi var pastāvēt tikai noteiktu laiku.

2002. gadā šie jautājumi atkal radīja plašu rezonansi, jo Jānis Ādamsons tika svītrots no Saeimas deputātu kandidātu saraksta, pamatojoties uz Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. punktu. Daudz tika diskutēts par šādu ierobežojumu nepieciešamību un pamatotību. Toreiz daudzi eksperti norādīja, ka šo ierobežojumu noteikšanas brīdī tie, iespējams, bija pamatoti, taču 2004. gadā, kad atbilstoši likumam "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" iespējamo sadarbību ar VDK nedrīkstēs izmantot tiesiskajās attiecībās pret šo personu, tie noteikti būtu jāatceļ, jo būs grūti pierādīt, ka Latvijā demokrātija ir tik nestabila, lai šādā veidā ierobežotu pasīvās vēlēšanu tiesības.

Izvērtējot politisko situāciju valstī 2003. gadā, kā to aicinājusi darīt Satversmes tiesa, VCB nesaskatīja, ka kopš Satversmes tiesas sprieduma Latvijā situācija būtu nopietni pasliktinājusies un būtu palielinājušies draudi demokrātijai. Tieši otrādi – Latvija ir saņēmusi uzaicinājumu kļūt par NATO dalībvalsti un Eiropas Savienības dalībvalsti. Šie procesi liecina par to, ka demokrācija Latvijā nostiprinās. Tāpēc VCB neatrada nekādus juridiskus argumentus šādu ierobežojumu darbības termiņa pagarināšanai un iekļaušanai arī Eiropas Parlamenta vēlēšanu likumā.

2003. gada VCB nosūtīja Saeimas deputātiem atklātu vēstuli, kurā aicināja nenoteikt ierobežojumus vēlēšanu tiesībām Eiropas Parlamenta likumā. Saeimas deputāti pēc ilgām diskusijām, ņemot

vērā arī VCB ieteikumus, jau šā ziņojuma tapšanas laikā 2004. gada sākumā Eiropas Parlamenta vēlēšanu likumā neiekļāva aizliegumu kandidēt personām, kas ir vai ir bijušas PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki, kā arī personām, kas pēc 1991. gada 13. janvāra darbojušās PSKP (LKP), Latvijas PSR Darbaļaužu internacionālajā frontē, Darba kolektīvu apvienotajā padomē, Kara un darba veterānu organizācijā, Vislatvijas Sabiedrības glābšanas komitejā vai tās reģionālajās komitejās.

VCB arī uzskata, ka tuvākajā nākotnē līdzīgus ierobežojumus vajadzētu svītrot arī no Saeimas vēlēšanu likuma un Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma.

Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības

Tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 23. pants
ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām
un kultūras tiesībām 6. pants
Eiropas Sociālā harta
Latvijas Republikas Satversmes 106., 107. un 108. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācija paredz: Katram cilvēkam ir tiesības uz darbu, uz brīvu darba izvēli, uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem un uz aizsardzību pret bezdarbu.

Katram cilvēkam, bez jebkādas diskriminācijas, ir tiesības uz vienādu atlīdzību par līdzvērtīgu darbu.

LR Satversmes 106. pants nosaka: Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Piespiedu darbs ir aizliegts. Par piespiedu darbu netiek uzskatīta iesaistīšana katastrofā un to seku likvidēšanā un nodarbināšana saskaņā ar tiesas nolēmumu.

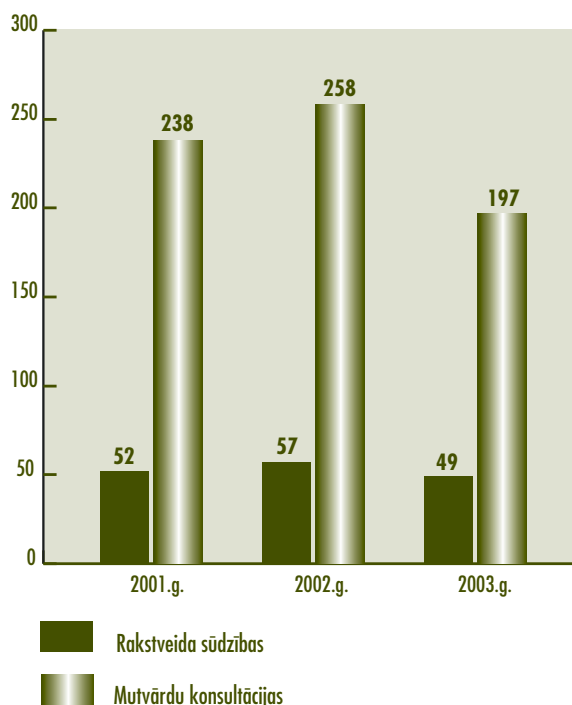
Ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedējas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu (Satversmes 107. pants).

Strādājošajiem ir tiesības uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot. Valsts aizsargā arodbiedrību brīvību (Satversmes 108. pants).

Valsts cilvēktiesību birojs 2003. gadā saņēma 49 rakstveida sūdzības un sniedza 197 mutvārdu konsultācijas par tiesību uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem iespējamiem pārkāpumiem. No saņemtajām rakstveida sūdzībām atrisinātas ir 3 sūdzības, atzitas par nepamatotām un atteiktas – 2 sūdzības, bet izbeigtas ar ieteikumu – 43 rakstveida sūdzības.

2003. gadā saglabājās jau iepriekšējos gados konstatētā tendence, ka no saņemtajām sūdzībām, tai skaitā mutiskajiem iesniegumiem, par

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN
 SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR
 TIESĪBU UZ DARBU UN TAISNĪGIEM UN
 LABVĒLĪGIEM DARBA APSTĀKĻIEM
 PĀRKĀPUMIEM

iespējamiem pārkāpumiem darba tiesisko attiecību jomā, lielāko daļu veido sūdzības par darba līguma uzteikumu un atlaišanu no darba. Ņemot vērā, ka VCB kompetencē neietilpst tādu sūdzību izskatīšana, kuru pamatā ir privāttiesisks strīds, šādos gadījumos iesnieguma izskatīšana tiek izbeigta ar ieteikumu vērsties tiesā. Papildus tiek norādīts iespējamais pamatojums un informācija par normatīvo aktu normām un par tajās noteikto kārtību aizskarto tiesību aizstāvībai.

Daudz sūdzību 2003. gadā VCB saņēma arī par neizmaksātu darba algu, nepiešķirtu vai, pēc darbinieku domām, nepareizi aprēķinātu atvaļinājumu, neizsniegtu nodokļu grāmatiņu, pārtraucot darba attiecības, u.c. jautājumiem.

VCB ar mutvārdu iesniegumu vērsās persona K., kura apstrīdēja darba devēja rīcības likumību, atsakoties piešķirt viņai atvaļinājumu par pirmo darba gadu pilnā apmērā pēc nepārtraukti nostrādātiem 6 mēnešiem, kā arī lūdza VCB padomu, kā rīkoties konkrētajā situācijā. Savukārt persona L. lūdza VCB paskaidrot, vai darba devējs ir tiesīgs atteikt kārtējā atvaļinājuma piešķiršanu pilnā apmērā, aprēķinot to proporcionāli kārtējā gadā nostrādātajam laikam.

VCB informēja K., ka saskaņā ar Darba likuma 150. panta trešo daļu darbinieks var prasīt ikgadējā apmaksātā atvaļinājuma piešķiršanu par pirmo darba gadu, ja viņš pie darba devēja ir nepārtraukti nodarbināts ne mazāk kā sešus mēnešus. Darba devējam ir pienākums šādu atvaļinājumu piešķirt pilnā apmērā. Likumā nav paredzēts proporcionalitātes princips arī attiecībā uz kārtējo atvaļinājumu – darbinieks to var izmantot jebkurā laikā (atšķirībā no atvaļinājuma par pirmo darba gadu) un pilnā apmērā. Ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu kārtējā gadā var piešķirt pa daļām, tikai darbiniekam un darba devējam vienojoties.

Dažkārt darbinieki sūdzas, ka darba devējs pārkāpj Satversmes 107. pantu, maksājot darba algu, kas ir mazāka par valsts noteikto minimumu. Taču šādos gadījumos jāņem vērā, ka minimālā darba alga ir paredzēta darbiniekiem, kas nodarbināti uz pilnu slodzi, bet, ja darbiniekam ir noteikta nepilna slodze (nepilns darba laiks), darba devējam ir tiesības noteikt darba samaksu proporcionāli nostrādātajam laikam.

Salīdzinoši maz no kopējā sūdzību skaita par ie-

spējamiem pārkāpumiem darba tiesisko attiecību jomā ir sūdzības par diskriminācijas gadījumiem. 2003.gadā VCB saņēma 7 rakstveida un 18 mutvārdu sūdzības par šādiem iespējamiem pārkāpumiem. No rakstveida sūdzībām 2 ir atrisinātas, bet 6 – izbeigtas ar ieteikumu.

VCB saņēma L. sūdzību par atbrīvošanu no darba skolā. Pēc iesniedzējas domām atļaušana bija saistīta ar viņas invaliditāti.

Lai noskaidrotu lietas apstākļus un uzklautu darba devēja un citu lietā iesaistīto personu paskaidrojumus, VCB pārstāvji ieradās iesniedzējas darba vietā. Pārbaudes rezultātā tika noskaidrots, ka starp iesniedzēju un darba devēju 2003. gada augusta beigās notikusi vienošanās par veicamo darbu un darba samaksu. Pēc pāris dienām iesniedzēja ieradās darbā, tika iepazīstināta ar pārējiem darbiniekiem un sāka pildīt tiešos darba pienākumus. Septembra sākumā darba devējs paziņoja L., ka rakstveida darba līgums ar viņu netiks noslēgts, kā vienu no iemesliem minot neatbilstošu izglītību. Saskaņā ar Darba likuma 41. panta otro daļu, ja darbinieks un darba devējs vai vismaz viena no pusēm ir sākusī veikt nolīgto pienākumus, rakstveida formā neatbilstošam darba līgumam ir tādas pašas tiesiskās sekas kā rakstveidā izteiktam darba līgumam. Uz VCB jautājumu, vai šobrīd ir iespējams noslēgt Darba likumam atbilstošu darba līgumu, darba devējs atbildēja: "Nav iespējams, jo nevar nodrošināt darba apstākļus invalidam, kurš pats nepārvietojas."

VCB konstatēja, ka konkrētajā gadījumā tika pārkāpts atšķirīgas attieksmes aizlieguma princips. Konflikts tika atrisināts, noslēdzot mierizlīgumu starp L. un viņas darba devēju.

Tiesības uz sociālo drošību

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 22. pants
ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām
un kultūras tiesībām 2. un 11. pants
Eiropas Sociālā hartas 13. pants
Latvijas Republikas Satversmes 109. pants

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 22. pantā noteikts: Katram cilvēkam kā sabiedrības loceklim ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu un viņa personības pašcieņas uzturēšanai un brīvai attīstībai nepieciešamo tiesību realizēšanu ekonomiskajā, sociālajā un kultūras jomā ar nacionālo pasākumu palīdzību un starptautiskās sadarbības ceļā, un atbilstoši katras valsts struktūrai un resursiem.

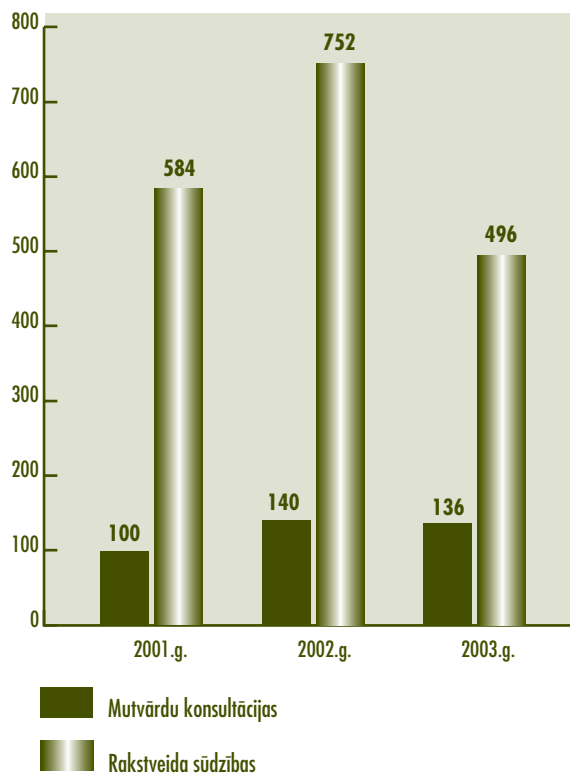
1966. gada 16. decembra ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2. panta 1. daļa paredz: Ikviens šī pakta dalībvalsts apņemas individuāli un starptautiskās palīdzības un sadarbības veidā, piemēram, sadarbojoties ekonomikas un tehnikas jomā, maksimālajos tai pieejamo resursu ietvaros veikt pasākumus, lai pakāpeniski nodrošinātu šajā paktā atzīto tiesību pilnīgu īstenošanu ar visām atbilstošajām metodēm, tai skaitā arī pieņemot likumdošanas pasākumus.

Šā pakta 9. pants nosaka: Šā Pakta Dalībvalstis atzīst katra tiesības uz viņa un viņa ģimenes atbilstošu dzīves līmeni, ieskaitot atbilstošu uzturu, apģērbu un mājokli, un tiesības patstāvīgi uzlabot dzīves apstākļus.

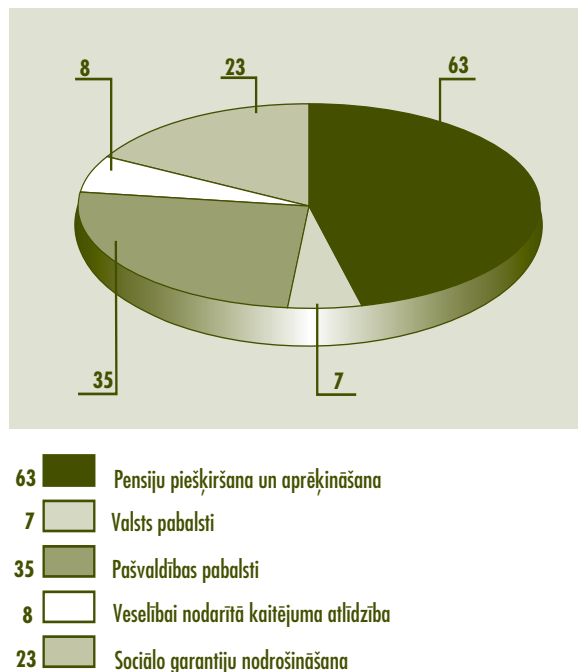
Latvijas Republikas Satversmes 109. pants paredz: Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.

2003. gadā VCB saņemtas 136 rakstveida sūdzības (9% no kopējā skaita), kā arī sniegtas 496 mutvārdu konsultācijas (15% no kopējā skaita) par personas tiesību uz sociālo drošību iespējamām pārkāpumiem. No šajā laika periodā izskatītajām rakstveida sūdzībām 38 sūdzības ir atrisinātas, 92 – izbeigtas ar ieteikumu, bet 14 atteiktas kā nepamatotas.

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR TIESĪBU UZ SOCIĀLO DROŠĪBU PĀRKĀPUMIEM

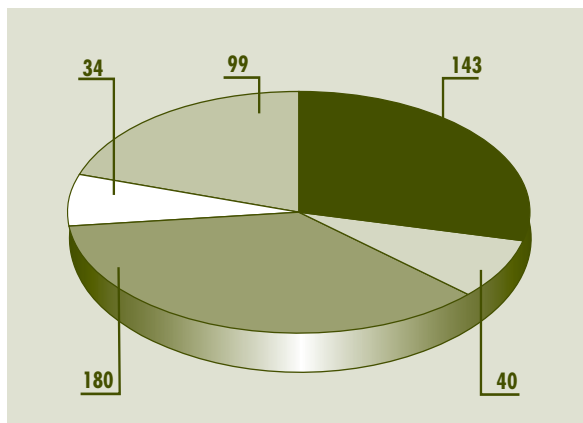

VCB SAŅEMTO RAKSTVEIDA SŪDZĪBU PAR TIESĪBU UZ SOCIĀLO DROŠĪBU PĀRKĀPUMIEM SADALĪJUMS

VCB SNIEGTO MUTVĀRDU KONSULTĀCIJU PAR TIESĪBU UZ SOCIĀLO DROŠĪBU PĀRKĀPUMIEM SADALĪJUMS

- 143 ■ Pensiju piešķiršana un aprēķināšana
- 40 ■ Valsts pabalsti
- 180 ■ Pašvaldības pabalsti
- 34 ■ Veselībai nodarītā kaitējuma atlīdzība
- 99 ■ Sociālo garantiju nodrošināšana

Viena no lielākajām sūdzību grupām ir sūdzības par to, ka aprēķinātās pensijas, ņemot vērā nostrādātos gadus, ir nesamērojami mazas, tās nenodrošina iztikas minimumu un likumā un starptautiskajos līgumos paredzētās sociālās garantijas. Jautājums par pensiju un pabalstu apmēru ir aktuāls jau ilgstoši. Turklāt VCB jau agrāk valdībai ir norādījis, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav mainīts no 1995. gada un to būtu nepieciešams pārskatīt, ņemot vērā gan inflāciju, gan valsts ekonomisko attīstību. Tāpēc VCB ļoti pozitīvi vērtē to, ka 2003. gadā, lai arī nedaudz, tomēr valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs tika palielināts. 2003. gada 29. jūlijā tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 430 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību", kas nosaka, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta

apmērs ir 35 lati mēnesī, bet invalīdiem no bērnības – 50 lati mēnesī (iepriekš šo pabalstu apmērs bija attiecīgi 30 lati un 35 lati). Līdz ar to palielinājās arī vecuma pensiju minimālais apmērs, jo atbilstoši likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 34. punktam vecuma pensijas minimālais apmērs nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kuram tiek piemērots koeficients 1,1 vai 1,3, vai 1,5 atkarībā no apdrošināšanas stāža.

Aktuāla problēma 2003. gadā bija arī pensiju pārreķināšanas jautājumi.

VCB saņēma sūdzības no vairākām personām, kas bija izmantojušas likumā paredzēto iespēju aiziet pensijā priekšlaicīgi – pirms pensijas vecuma sasniegšanas. Taču šie cilvēki bija turpinājuši strādāt, tāpēc atbilstoši likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 31. punktam laikā, kamēr viņi bija nodarbināti un nebija sasnieguši pensijas vecumu, pensija viņiem netika izmaksāta. Šīs personas bija turpinājušas strādāt vairāk nekā trīs gadus un tad prasījušas piešķirt pensiju no jauna, pamatojoties uz likuma "Par valsts pensijām" 30. panta 5. daļu. Likuma "Par valsts pensijām" 30. panta 5. daļas 3. teikums nosaka: "Ja no pensijas izmaksas pārtraukšanas dienas pagājuši vairāk nekā trīs gadi, pensiju piešķir no jauna." Taču Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (turpmāk – VSAA) atteicās piešķirt pensiju no jauna.

VCB šajos gadījumos norādīja VSAA, ka tādējādi tiek pārkāpts tiesiskās paļāvības princips. 1999. gadā, kad šīm personām tika piešķirta pensija, likuma "Par valsts pensijām" 30. panta 5. daļas nebija, bet bija pārejas noteikumu 16. panta 11. apakšpunkts, kas noteica: "1997. gada 1. janvārī vai vēlāk piešķirtā valsts pensija, kuras izmaksa pārtraukta likumā noteiktajos gadījumos vai pamatojoties uz apdrošinātās personas iesniegumu par atteikšanos saņemt pensiju, atjaunojama ar dienu, kad no jauna iegūtas tiesības uz pārtraukto pensiju vai saņemts apdrošinātās personas atsaukums par atteikšanos saņemt pensiju, ja no pensijas izmaksas pārtraukšanas mēneša nav pagājuši vairāk kā trīs gadi. Pēc triju gadu termiņa

izbeigšanās valsts pensija piešķirama no jauna. Lai iegūtu tiesības uz pensijas piešķiršanu no jauna, no pensijas saņemšanas var atteikties jau no tās piešķiršanas dienas, ja valsts pensiju speciālajā budžetā tiek atmaksāta līdz pensijas pārtraukšanas mēnesim izmaksātā pensija." Tātad likumdevējs 1999. gadā ne tikai paredzēja pensijas piešķiršanu no jauna, ja izmaksa pārtraukta likumā noteiktajos gadījumos vairāk par trim gadiem, bet pensijas saņēmējs varēja atteikties no pensijas, atmaksājot valsts pensiju speciālajā budžetā izmaksāto pensiju, lai varētu aprēķināt pensiju no jauna. Personas, pieprasot priekšlaicīgo pensiju 1999. gadā, varēja paļauties uz to, ka pensija tiks aprēķināta no jauna, ja turpinās strādāt līdz likumā paredzētajam pensijas vecumam.

1999. gada 7. decembrī tika veikti likuma grozījumi un šis pārejas noteikumu 16. panta 11. apakšpunkts tika izslēgts no likuma, bet vienlaicīgi likumdevējs papildināja 30. pantu ar 5. daļu: "Pensijas izmaksa, kura ir pārtraukta likumā noteiktajos gadījumos, atjaunojama ar dienu, kad no jauna iegūtas tiesības uz to. Atjaunojot pensijas izmaksu, pensija pārskatāma saskaņā ar šā likuma 26. pantu. Ja no pensijas izmaksas pārtraukšanas dienas pagājuši vairāk nekā trīs gadi, pensiju piešķir no jauna." Tātad šajā pantā bija skaidri pateikts "pensijas izmaksa, kura ir pārtraukta likumā noteiktajos gadījumos", un šis termins nerada šaubas, par ko ir runa. Taču 2002. gada 1. janvārī likuma grozījuma rezultātā tika mainīts šis normas pirmais teikums: "Pensija, uz kuru likumā noteiktajos gadījumos ir zaudētas tiesības, atjaunojama ar dienu, kad no jauna iegūtas tiesības uz to", bet pārējie divi teikumi ir palikuši nemainīgi. Šāds likuma grozījums radīja arī jautājumu, ko nozīmē "zaudētas tiesības" uz pensiju un vai pensijas izmaksas pārtraukšana ir arī šo tiesību zaudējums. Tomēr, tā kā 1999. gadā likumā "Par valsts pensijām" bija tiesību norma, kas nepārprotami paredzēja, ka valsts pensija, kuras izmaksa pārtraukta likumā noteiktajos gadījumos, piešķirama no jauna, ja no pensijas izmaksas pārtraukšanas mēneša pagājuši vairāk nekā trīs gadi, personām bija likumisks pamats paļauties uz to, ka pensija tām pēc trim gadiem tiks piešķirta no jauna, ja tās turpinās strādāt un nesaņems pensiju.

Diemžēl VSAA nepiekrita VCB argumentiem un joprojām atteicās šiem cilvēkiem piešķirt pensiju no jauna, tāpēc VCB ieteica cilvēkiem savas tiesības aizstāvēt tiesā likumā paredzētajā kārtībā.

Daudz sūdzību 2003. gadā tika saņemts no maksātnespējīgo uzņēmumu darbiniekiem par viņu tiesību ierobežojumiem saņemt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus pilnā apjomā, ja viņu darba devējs nav veicis par viņiem sociālās apdrošināšanas iemaksas vai arī veicis tās nepilnīgi. Šī problēma ir aktuāla jau vairākus gadus, bet joprojām nav atrasts piemērots risinājums.

1998. gadā stājās spēkā likums "Par valsts sociālo apdrošināšanu", kas regulē sociālās apdrošināšanas finansēšanas jomu. Darbiniekiem, par kuriem darba devējs nebija veicis sociālās apdrošināšanas iemaksas vai arī veicis tās nepilnīgi, tiesības saņemt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus tika ierobežotas, jo šā likuma pārejas noteikumu 1. punkts paredzēja, ka sociāli apdrošinātais ir persona, par kuru ir veiktas obligātās iemaksas. Tā kā darba ņēmējs pats nevarēja nomaksāt šo nodokli, bet darba devējs savu pienākumu nepildīja vai pildīja nepienācīgi, darba ņēmēja iespējas realizēt Satversmes 109. pantā garantētās tiesības uz sociālo drošību bija ierobežotas.

2001. gada 13. martā Satversmes tiesa pieņēma spriedumu, ar kuru atzina likuma "Par valsts sociālo apdrošināšanu" pārejas noteikumu 1. punktu par neatbilstošu Satversmes 109. pantam un par spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas. Šādu tiesas lēmumu VCB vērtē pozitīvi, taču, ņemot vērā, ka spriedums stājās spēkā no tā publicēšanas dienas, ar to nav atrisinātas visas problēmas. Piemēram, maksātnespējīgo uzņēmumu darbiniekiem (ja lēmums uzsākt maksātnespējas procedūru pieņemts līdz 2002. gada 31. decembrim), par kuriem līdz 2001. gada 14. martam netika veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas vai arī tās tika veiktas nepilnīgi, vēl joprojām nav iespējams īstenot savas garantētās tiesības – saņemt pilnu pensiju, izmantot savas likumā "Par valsts pensijām" noteiktās tiesības pieprasīt vecuma pensiju priekšlaicīgi utt. Izveidojušos situāciju VCB vērtē kā rupju cilvēktiesību pārkāpumu.

Likums "Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā" nosaka darbinieku prasījumu apmierināšanu no darbinieku prasījumu garantiju fonda līdzekļiem. Valsts aģentūra "Maksātnespējas administrācija" ir šā fonda turētāja un pārvaldītāja. Šā likuma pārejas noteikumu 2. punkts paredz, ka tā noteikumi nav attiecināmi uz darbiniekiem, par kuru darba devēju ir pieņemts lēmums uzsākt bankrota procedūru līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai, t.i., līdz 2003. gada 1. janvārim.

Saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 308 "Maksātnespējīgo valsts uzņēmumu un maksātnespējīgo valsts kontrolēto statūsabiedrību darbinieku prasījumu apmierināšanas kārtība" un Nr. 310 "Maksātnespējīgo uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) darbinieku prasījumu apmierināšanas kārtība" Privatizācijas aģentūra izskatīja tikai līdz 2002. gada 31. decembrim iesniegtos pieteikumus piešķirt līdzekļus maksātnespējīgo uzņēmumu darbinieku prasījumu apmierināšanai. Līdz ar to aktuāls kļūst jautājums par sociālo garantiju nodrošināšanu tiem darbiniekiem, kuru darba devējs ir kļuvis maksātnespējīgs līdz 2002. gada 31. decembrim un darbinieku prasījumi (piemēram, par sociālā nodokļa vai sociālās apdrošināšanas iemaksu parāda dzēšanu) nav apmierināti vai apmierināti nepilnā apjomā.

Analizējot minēto problēmu, VCB 2003. gadā atkārtoti vērsās Labklājības ministrijā un Ekonomikas ministrijā, lūdzot sniegt informāciju par ministriju aktivitātēm, risinot jautājumu par sociālo garantiju nodrošināšanu tiem darbiniekiem, kuru darba devējs kļuvis maksātnespējīgs līdz 2002. gada 31. decembrim. Lai gan abas ministrijas atzina šo problēmu par ļoti aktuālu, tās nebija spējīgas sniegt konkrētu informāciju par to, kas tiek darīts problēmas risināšanai. VCB konstatēja, ka kopš 2002. gada 16. aprīļa, kad Ministru kabinets uzdeva Ekonomikas ministrijai kopīgi ar Labklājības ministriju sagatavot un iesniegt Ministru kabinetā finansiāli pamatotus priekšlikumus par grozījumiem normatīvajos aktos attiecībā uz darbinieku tiesībām saņemt pilnu valsts sociālo apdrošināšanu, nav veikts konstruktīvs darbs minētās problēmas atrisināšanai.

VCB rakstveidā informēja Ministru prezidentu par

šo problēmu un lūdza pievērst tai īpašu uzmanību un iesaistīties tās risināšanā.

2003. gadā aktuāls bija arī jautājums par studentu tiesībām uz bezdarbnieka statusu. Pēc Latvijas Studentu apvienības lūguma VCB izvērtēja Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likuma 10. panta 1. daļas 7. punktu un 12. panta 1. daļas 4. punktu, kas nosaka, ka personas, kas iegūst izglītību klātienē vispārējās vidējās vai profesionālās vidējās izglītības iestādē vai ir pilna laika studējošais augstskolā, nevar iegūt bezdarbnieka statusu. VCB konstatēja, ka šīs normas neatbilst Satversmei. Satversmes tiesa 2002. gada 25. februāra spriedumā lietā Nr.2001-11-0106 atzina, ka "[...] Satversmes 109. pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā ir ikvienam darba ņēmējam, kurš šim gadījumam ir ticis obligāti apdrošināts [...]" Tā kā šīs personas ir obligāti apdrošinātas bezdarba gadījumam, VCB uzskata, ka, liedzot tām iegūt bezdarbnieka statusu, tiek pārkāpts Satversmes 109. pants. Turklāt tas neatbilst arī Satversmes 91. pantam. Šajā gadījumā obligāti sociāli apdrošinātajam darba ņēmējam, kas iegūst izglītību klātienē vispārējās vidējās vai profesionālās vidējās izglītības iestādē vai ir pilna laika studējošais augstskolā, atšķirībā no citiem obligāti sociāli apdrošinātajiem darba ņēmējiem ir liegtas tiesības uz sociālo nodrošinājumu bezdarba gadījumā. VCB uzskata, ka šādi atšķirīgi attieksmei nav objektīva pamata, tāpēc tā ir diskriminējoša.

Lai mēģinātu novērst likuma normu neatbilstību Satversmei, 2003. gada 10. decembrī VCB rikoja diskusiju par studentu tiesībām iegūt bezdarbnieka statusu. Diskusijā piedalījās Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas, Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas pārstāvji, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk VSAA) vadītāja Inese Šmitiņa, pārstāvji no Labklājības ministrijas, Finanšu ministrijas un Izglītības un zinātnes ministrijas, Latvijas Studentu apvienības, kā arī augstskolu pasniedzēji.

Diskusijas laikā visi tās dalībnieki bija vienprātis, ka situācija, kad personas, kas iegūst izglītību klātienē vispārējās vidējās vai profesionālās vidējās izglītības iestādē vai ir pilna laika studējošais,

nevar iegūt bezdarbnieka statusu, lai arī ir pakļauti sociālajai apdrošināšanai, neatbilst Satversmei. Diskusijas dalībnieki atzina, ka nepieciešams meklēt konkrētu risinājumu, taču par veidiem, kā šo situāciju labot, klātesošo domas dalījās. Labklājības ministrija piedāvāja personas, kas iegūst izglītību klātienē vispārējās vidējās vai profesionālās vidējās izglītības iestādē vai ir pilna laika studējošais, neapdrošināt bezdarba gadījumam. Latvijas Studentu apvienības pārstāvji nepiekrita šādam risinājumam, uzskatot, ka arī tas neatbilst Satversmei – 91. pantam. Arī VCB un daži Saeimas deputāti izteica viedokli, ka studentu iebildumi

varētu būt pamatoti, jo rodas jautājums, kāpēc pilna laika studentam, kas maksā par savām studijām, ir mazākas sociālās garantijas nekā nepilna laika studentam. VSAA vadītāja Inese Šmitiņa norādīja, ka šādas izmaiņas sarežģītu nodokļu administrēšanu saistībā ar studējošā statusa konstatēšanu.

Lai arī diskusijas laikā neizdevās vienoties par problēmas risinājumu, VCB ir gandarīts, ka Saeimas Sociālā un darba lietu komisija pauda gatavību virzīt šo jautājumu izskatīšanai Saeimā. VCB arī sekos, lai šī problēma Saeimā tiktu atrisināta atbilstoši Satversmei.

Tiesības uz mājokli

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11. pants
Eiropas sociālās hartas 16. pants
Likums "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā"
Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10. panta 3. daļa, 66. panta 2. daļas 1. punkts

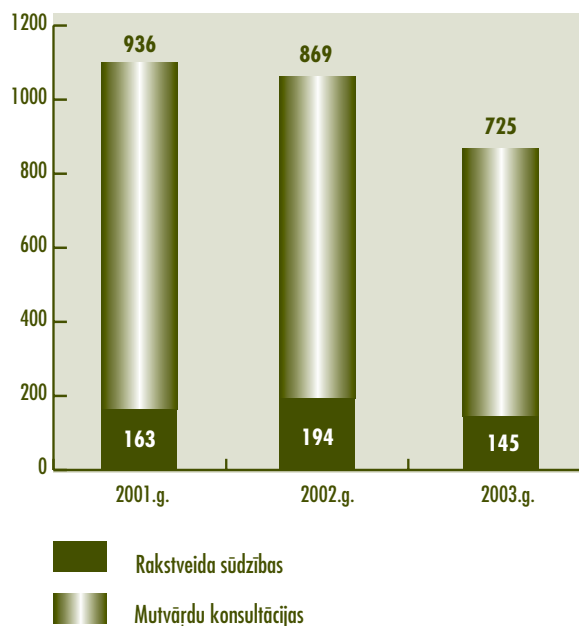
ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11. panta 1. daļa nosaka: Šā pakta dalībvalstis atzīst katra tiesības uz viņa un viņa ģimenes atbilstošu dzīves līmeni, ieskaitot atbilstošu uzturu, apģērbu un mājokli, un tiesības pastāvīgi uzlabot dzīves apstākļus. Dalībvalstis veiks nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu šo tiesību īstenošanu.

Eiropas Sociālās hartas 16. pants paredz: Lai nodrošinātu apstākļus, kas nepieciešami pilnīgai ģimenes kā sabiedrības pamatvienības attīstībai, Līgumslēdzējas puses apņemas veicināt ģimenes dzīves ekonomisko, juridisko un sociālo aizsardzību ar tādiem līdzekļiem kā ģimeņu pabalsti, fiskālie atvieglojumi, dzīvojamā fonda nodrošināšana ģimēnēm, pabalsti jaunlaulātajiem un citiem piemērotiem līdzekļiem.

Sprīžot pēc saņemto rakstveida sūdzību skaita, vēl joprojām aktuāla cilvēktiesību problēma Latvijas Republikā ir personas tiesību uz mājokli nodrošināšana. Par šiem jautājumiem 2003.gadā VCB saņemtas 145 rakstveida sūdzības (10% no kopējā skaita) un sniegtas 725 mutvārdu konsultācijas (22% no kopējā skaita).

Saistībā ar tiesībām uz mājokli vislielākais rakstveida sūdzību skaits ir par jautājumiem, kas skar pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā. Kopumā par šo tēmu saņemtas 62 rakstveida sūdzības un sniegtas 212 mutvārdu konsultācijas. No tām 26 rakstveida sūdzības un 68 mutvārdu konsultācijas ir par personu, kuras atbrīvotas no brīvības atņemšanas vietas, tiesību uz mājokli iespējamiem pārkāpumiem.

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR PERSONU TIESĪBU UZ MĀJOKLI PĀRKĀPUMIEM

Iedzīvotāji galvenokārt vēršas VCB gadījumos, kad ir saņēmuši atteikumu reģistrēt viņus pašvaldības palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā (nav uzņemti pašvaldības dzīvokļu rindā). VCB šādos gadījumos lūdz informāciju attiecīgajai pašvaldībai par atteikuma iemeslu un izvērtē pašvaldības lēmuma tiesisko pamatojumu.

VCB konstatē, ka pēdējā laikā arvien aktuālāks kļūst jautājums par pašvaldības piedāvāto dzīvojamu telpu atbilstību dzīvošanai derīgas telpas nosacījumiem. Aizvien vairāk tiek saņemtas sūdzības par to, ka pašvaldību piedāvātie dzīvokļi ir sliktā tehniskā stāvoklī un neatbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām. Šādos gadījumos VCB vēršas pie pašvaldības ar lūgumu apsekot attiecīgo dzīvojamo telpu un nepieciešamības gadījumā veikt pasākumus konstatēto trūkumu novēršanai. Kā liecina prakse, vairumā gadījumu šāda veida sūdzības ir pamatotas un parasti tiek veiksmīgi atrisinātas.

2003. gada nogalē VCB vērsās persona L., kurai pašvaldība bija piešķirusi dzīvojamo telpu – istabu kopmitnes tipa mājā. Savā iesniegumā L. norādīja, ka viņai piešķirtā dzīvojamā telpa neatbilst dzīvošanai derīgas telpas nosacījumiem – antisanitāri apstākļi, koplietošanas virtuvē un koridora griestos nolējumi no bojāta jumta seguma, virtuvē nolējuma vietās izdrupis apmetums, virtuves logs nav iestiklots u.c.

Saskaņā ar likuma "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā" 16. panta 1. un 3. daļu dzīvojamai telpai, kas tiek izīrēta šajā likumā noteiktajā kārtībā, jābūt dzīvošanai derīgai. Dzīvošanai derīga dzīvojamā telpa ir apgaismojama, apkurināma telpa, kas piemērota cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojumam un atbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām. Lietas izskatīšanas gaitā VCB vērsās pie attiecīgās pašvaldības, lūdza apsekot sūdzībā norādīto dzīvojamo telpu un novērst pieļautos ēku uzturēšanas noteikumu pārkāpumus.

Pašvaldības pārstāvjiem apsekojot L. īrēto dzīvojamo telpu, VCB saņemtā informācija par iespējamiem pārkāpumiem apstiprinājās, un dzīvokli tika veikti nepieciešamie remontdarbi.

Analizējot VCB saņemtās sūdzības par maznodrošinātu personu, kuras atbrīvotas no brīvības atņemšanas vietas, tiesību uz mājokli pārkāpumiem, VCB secina, ka valsti pastāv vairākas pagaidām neatrisinātas problēmas. Spēkā esošais likums "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā" ne vienmēr sniedz skaidru atbildi uz jautājumu, kurai pašvaldībai būtu jāsniedz palīdzība personai, kas atbrīvota no brīvības atņemšanas vietas. Praksē veidojas situācijas, kad atšķirīgas tiesību normu interpretācijas rezultātā personai tiek liegta iespēja saņemt pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā, kaut arī pēc visiem kritērijiem tā atbilst to personu kategorijai, kam šāda palīdzība pienāktos. Lai rastu problēmas risinājumu, VCB 2003. gada nogalē organizēja diskusiju par likuma "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā" normu piemērošanu. Šajā diskusijā piedalījās Saeimas Juridiskā biroja, Pārvaldes un pašvaldības komisijas, Augstākās

tiesas, PMLP, kā arī pašvaldību pārstāvji. Pēc diskusijas VCB šāda veida sūdzības vairs nav saņēmis un var secināt, ka diskusija ir palīdzējusi pašvaldību pārstāvjiem izprast, kā attiecīgā norma piemērojama.

Valsti nav atrisināts jautājums par personu, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietām, nodrošināšanu ar mājokli laika posmā no atbrīvošanas brīža līdz laikam, kad pašvaldība reģistrācijas kārtībā ierāda personai dzīvojamo telpu.

Pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas personai attiecīgā pašvaldība izmaksā vienreizēju sociālo pabalstu – parasti 10 vai 15 latu apmērā. Pāiet zināms laiks, kamēr persona nokārto ar bezdarbnieka un maznodrošinātas (trūcīgas) personas statusa iegūšanu saistītās formalitātes un pašvaldība izlemj jautājumu par personas reģistrāciju palīdzības saņemšanai. Bieži vien no ieslodzījuma vietām atbrīvotās personas tūlīt pēc soda izciešanas nav spējīgas konkurēt darba tirgū un gūt pastāvīgus ienākumus. Kā liecina izveidojusies prakse, palīdzību no brīvības atņemšanas vietām atbrīvotajām personām šādos gadījumos sniedz dažādas nevalstiskās organizācijas, piemēram, starptautiskais fonds "Glābšana" un reliģiskā organizācija "Zilais krusts".

VCB uzskata, ka, uzņemoties pienākumu nodrošināt ar mājokli šādas personas, valstij līdztekus ir jārisina jautājums par to nodrošināšanu ar pajumti arī līdz brīdim, kad personai reģistrācijas kārtībā tiek piešķirta dzīvojamā telpa, jo arī šajā laika posmā tā ir sociāli mazaizsargāta un objektīvu apstākļu dēļ nespēj nodrošināt sevi ar mājokli nekustamo īpašumu tirgū.

Šo problēmu daļēji atrisina likuma "Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā" 23. panta 2. daļa, saskaņā ar kuru pašvaldības palīdzības saņemšanai 14. panta kārtībā reģistrētās personas (arī no ieslodzījuma vietām atbrīvotas maznodrošinātas personas) nodrošināmas ar pagaidu dzīvojamo telpu uz laiku līdz pašvaldības dzīvojamās telpas izīrēšanai. Kā liecina prakse, labākajā gadījumā personai pašvaldība piedāvā uzturēties patversmē, bet vairumā gadījumu minētā norma praksē nedarbojas vispār. Līdz ar to VCB secina, ka personu, kuras atbrīvotas no ieslo-

dzijuma vietām, tiesības uz mājokli valsti ir ierobežotas.

Vēl joprojām VCB turpina saņemt ievērojamu skaitu iesniegumu par jautājumiem, kas skar izīrētāja un īrnieka tiesiskās attiecības. Kopumā par šo tēmu 2003. gadā tika saņemtas 47 rakstveida sūdzības un sniegtas 250 mutvārdu konsultācijas. Galvenokārt sūdzības ir par izīrētājiem, kuri nepilda savus pienākumus dzīvojamās mājas (dzīvojamās telpas) remontēšanā un uzturēšanā vai arī pārtraukuši pamatpakalpojumu (apkure, aukstais ūdens, kanalizācija un sadzīves atkritumu izvešana) sniegšanu īrniekam.

2003. gada rudeni VCB vērsās denacionalizēta nama īrnieks M., kura aizņemtajā dzīvojamā telpā izīrētājs nenodrošināja aukstā ūdens padevi. M. īrētais dzīvoklis bija izbūvēts kādreizējās caurbrauktuves vietā, un bija vienīgais dzīvoklis mājā, kuram aukstā ūdens padeve tika nodrošināta no blakus esošās dzīvojamās mājas. Tā kā šai dzīvojamai mājai bija cits īpašnieks un nekāda vienošanās par aukstā ūdens padeves nodrošināšanu M. dzīvoklim nepastāvēja, ūdens padeve tika pārtraukta. M. aizņemtā dzīvokļa izīrētāja pienākums šajā gadījumā bija atjaunot aukstā ūdens padevi M. dzīvoklim, vai nu noslēdzot par to attiecīgu vienošanos ar blakus mājas īpašnieku, vai arī attiecīgi pārveidojot viņa pārvaldītā nama komunikācijas. Taču izīrētājs atteicās veikt jebkādas pasākumus, lai atjaunotu aukstā ūdens padevi M. dzīvoklim. Lai rastu problēmas risinājumu, M. vērsās Rīgas pilsētas Īres valdē (turpmāk – Īres valde). Pēc M. dzīvokļa apsekošanas Īres valde pieņēma lēmumu izīrētājam nodrošināt pamatpakalpojumus M. dzīvokli un lūgt pašvaldības policiju apsekot māju (..) un nepieciešamības gadījumā sastādīt administratīvā pārkāpuma protokolu par pamatpakalpojumu nenodrošināšanu. M. dzīvokļa izīrētājs šo Īres valdes rekomendāciju atstāja bez ievēribas, tādēļ viņam tika piemērota administratīvā atbildība. Tā kā aukstā ūdens padeve netika atjaunota, M. vērsās pēc palīdzības VCB. VCB izīrētājam atkārtoti norādīja uz pienākumu nodrošināt īrniekam pamatpakalpojumu saņemšanu, iespējamām sekām šā pienākuma nepildīšanas gadījumā un aici-

nāja radušos konfliktu atrisināt mierizliguma ceļā. Ar VCB starpniecību tika organizētas pārrunas ar blakus nama īpašnieku, kā rezultātā tika noslēgta vienošanās ar M. dzīvokļa izīrētāju, un aukstā ūdens padeve M. dzīvoklim tika atjaunota.

Izvērtējot šāda veida sūdzības, VCB konstatē, ka valsti izstrādātais mehānisms īrnieka tiesību aizsardzībai gadījumos, kad izīrētājs nenodrošina pamatpakalpojumu saņemšanu vai nepilda savus pienākumus dzīvojamās mājas (dzīvojamās telpas) remontā un uzturēšanā, nav pietiekami efektīvs. Administratīvā sankcija, kas paredzēta par attiecīgu pārkāpumu, ir pārāk viegla un visbiežāk iecerēto mērķi nesasniedz. Jautājuma izlemšana par citu atbildības veidu piemērošanu ir salīdzinoši laikietilpīgs process. VCB uzskata, ka, nosakot administratīvās sankcijas robežas un paredzot citus atbildības veidus, būtu jāņem vērā, ka minētie pārkāpumi skar jautājumu par cilvēka cieņai atbilstošu sadzīves apstākļu nodrošināšanu. Tādēļ tiesību aizsardzības mehānismam jābūt veidotam tā, lai pēc iespējas ātrākā laikā posmā atjaunotu aizskartās tiesības.

VCB 2003. gadā saņēma rakstveida sūdzības un sniedza mutvārdu konsultācijas arī par īrnieka tiesībām uz nodrošinājumu ar dzīvojamo telpu gadījumos, kad izīrētājs ir pieņēmis lēmumu veikt dzīvojamās mājas (dzīvojamās telpas) kapitālo remontu, gadījumos, kad dzīvojamā telpa nepieciešama denacionalizētās vai likumīgajam īpašniekam atdotās mājas īpašniekam (viņa mantiņniekam), īrnieka tiesībām dzīvojamās telpas īpašnieka maiņas gadījumā, kā arī citiem jautājumiem.

VCB 2003. gadā organizēja dažāda veida pasākumus situācijas izpētei valsti personas tiesību uz mājokli nodrošināšanā. Lai pārrunātu denacionalizēto namu īpašnieku un īrnieku problēmas, kā arī to iespējamus risinājumus, VCB pārstāvji tikās ar Rīgas namīpašnieku biedrības biedriem. Tikšanās tika organizēta, atbildot uz Rīgas namīpašnieku biedrības lūgumu sniegt VCB viedokli par iespējamiem personu tiesību uz īpašumu un mājokli pārkāpumiem denacionalizācijas procesā.

VCB ir izveidojusies veiksmīga sadarbība ar dažādām valsts un pašvaldību institūcijām. Piemēram, apkopojot VCB, Reģionālās attīstības un pašvaldību ministrijā un Enerģijas patērētāju komitejā saņemtās iedzīvotāju sūdzības, tika organizēta tikšanās ar Jelgavas pilsētas domes pārstāvjiem. Tikšanās mērķis bija rast risinājumu problēmām, kas saistītas ar siltumenerģijas nodrošināšanu paš-

valdības īpašumā un valdījumā esošajās dzīvojamās mājās. Tikšanās gaitā tika pārrunātas pieļautās neprecizitātes Jelgavas pilsētas siltumapgādes nolikumā, iespējamie pārkāpumi, pieņemot lēmumu par pašvaldības īpašumā un apsaimniekošanā esošo dzīvokļu un nedzīvojamo telpu pieslēgšanu centralizētai siltumapgādes sistēmai, kā arī veicamie pasākumi šo problēmu risinājumam.

Personas tiesības uz īpašumu

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 17.pants
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Pirmā protokola
1.pants
Latvijas Republikas Satversmes 105 pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācija nosaka: Katram cilvēkam ir tiesības uz īpašumu kā vienpersoniski, tā arī kopīgi ar citiem. Nevienam patvaļīgi nedrīkst atņemt īpašumu.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija paredz: Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības netraucēti izmantot īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem.

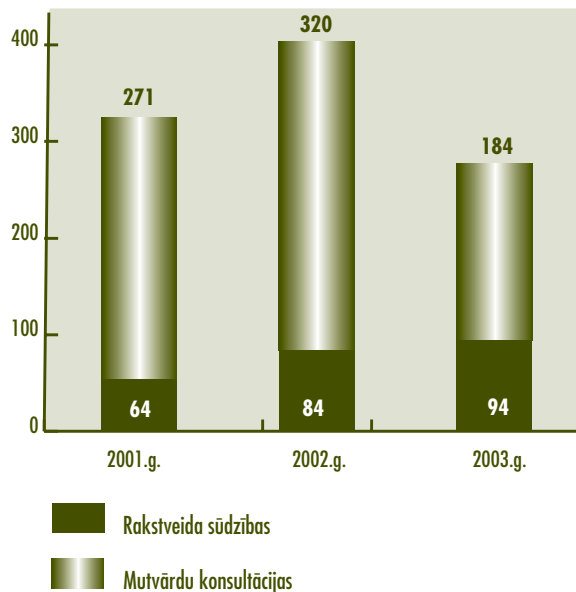
LR Satversme nosaka: Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.

2003.gadā VCB ir saņemtas 94 rakstveida sūdzības un sniegtas 184 mutvārdu konsultācijas par jautājumiem, kas saistīti ar personas tiesību uz īpašumu iespējamiem pārkāpumiem.

No rakstveida sūdzībām šajā laika posmā ir atrisinātas 16 sūdzības, izbeigtas ar ieteikumu – 61 un atteiktas kā nepamatotas – 11

Vislielākais sūdzību skaits bija par to, ka citu personu negodīgas rīcības dēļ, kā arī pašu neuzmanības un pārāk lielas uzticēšanās dēļ ir zaudēts īpašums privatizācijas procesā vai citu civiltiesisko darījumu slēgšanas rezultātā. Tāpat iesniegumos bija norādīts arī uz problēmām, kas rodas, zaudējot nekustamo īpašumu sakarā ar saistību neizpildi attiecībā pret kredītiestādēm. Noslēdzot ar kredit-

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN
SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR
PERSONU TIESĪBU UZ ĪPAŠUMU PĀRKĀPUMIEM

iestādi aizdevuma līgumu, par vienu no biežāk izmantotiem saistību izpildīšanas garantiem kalpo aizņēmēja nekustamā īpašuma – parasti dzīvokļa īpašuma čila. Kredītiestādes līgumā parasti iekļauj noteikumu, ka visi strīdi izskatāmi šķīrējtiesā. Taču šķīrējtiesas spriedums stājas spēkā uzreiz pēc tā pasludināšanas un nav pārsūdzams. VCB saņēma arī sūdzības par strīdiem ar trešajām personām, kas izriet no tiesībām uz īpašumu. Parasti tie ir konflikti, nosakot zemes robežas, strīdi, kas izriet no nomas attiecībām un attiecībām starp kopīpašniekiem. Visām šīm sūdzībām ir civiltiesisks raksturs, un cilvēktiesību aizskārumi no valsts puses nav konstatējami. VCB kompetencē neietilpst izskatīt sūdzības, kurās netiek skarti cilvēktiesību jautājumi, tomēr VCB šādos gadījumos sniedz personām savu viedokli par radušos situāciju un iespējamiem problēmas risinājumiem, tādējādi nodrošinot ikvienam cilvēkam tiesības zināt savas likumīgās tiesības un izmantot tās savu interešu aizsardzībā.

Daudz sūdzību par tiesību uz īpašumu pārkāpumiem ir saistīts ar īpašuma tiesību atjaunošanas procesu un tā ilgumu. Personas sūdzas par iesnieg-

to pieprasījumu par īpašuma tiesību atjaunošanu un zemes piešķiršanu vai kompensācijas izmaksu pārāk ilgu izskatīšanu valsts un pašvaldību iestādēs.

VCB saņēma sūdzību no personas N., kura mantošanas kārtībā ieguva savā īpašumā zemes gabalu, uz kura atrodas LR Aizsardzības ministrijai piederoša ēka. 2001. gadā, nostiprinot savas īpašuma tiesības zemesgrāmatā, N. piedāvāja LR Aizsardzības ministrijai izpirkt tās lietošanā esošo zemesgabalu. Līdz 2003. gada 16. oktobrim N. nebija saņēmusi nekādu ziņu par LR Aizsardzības ministrijas lēmumu par šo jautājumu, līdz ar to netika veiktas darbības, lai noslēgtu zemes pirkuma vai nomas līgumu. Piedāvājumu noslēgt zemes gabala nomas līgumu N. saņēma tikai 2003. gada 16. oktobrī. Neņemot vērā to, ka visu šo laiku LR Aizsardzības ministrija lietoja zemi, N. tika atteikts samaksāt par zemes nomu par pagājušo laika periodu.

N. sūdzības izskatīšanas gaitā VCB konstatēja, ka LR Aizsardzības ministrija, izskatot iesniegumu par zemes izpirkšanu, ir pārkāpusi N. tiesības uz labu administrāciju valsts iestādēs – iesnieguma izskatīšana tika aizkavēta ilgāk par diviem gadiem, līdz ar to personai tika liegta iespēja turpmāk risināt jautājumu par zemes pārdošanu vai nomu. Saskaņā ar Latvijas normatīvajiem aktiem LR Aizsardzības ministrijai, saņemot iesniegumu par zemes izpirkumu, bija pienākums likumā noteiktajā kārtībā un termiņā nosūtīt to kompetentai institūcijai, kurai savukārt bija jāizskata šis jautājums, jāpieņem attiecīgs lēmums un jāpaziņo par to iesniedzējai.

Satversmes 105. pants ikvienam paredz tiesības uz īpašumu. No īpašuma tiesībām izriet tiesības valdīt un lietot lietu, iegūt no tās visus iespējamus labumus, kā arī rīkoties ar to pēc sava ieskata.

Aprakstītajā gadījumā, ņemot vērā to, ka uz zemes gabala atrodas LR Aizsardzības ministrijas īpašumā esošās būves, N. nevarēja rīkoties ar zemi citādi, kā iznomāt to vai pārdot. Bez tam, regulāri maksājot zemes nodokļus, zemes īpašniece nonāca nevis ieguvēja, bet zaudētāja lomā.

VCB speciālisti sazinājās ar LR Aizsardzības ministriju un norādīja uz minētajiem pārkāpumiem. Rezultātā konflikts tika atrisināts – starp sūdzētāju un LR Aizsardzības ministriju tika panākta vienošanās par zemes gabala nomas līguma noslēgšanu, kā arī tika nolemts izmaksāt N. nomas maksu par lietošanā esošo zemi par iepriekšējo laika periodu atbilstoši likuma "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās" 12. panta otrajai daļai.

Sūdzības par tiesību uz īpašumu pārkāpumiem bieži ietver arī citus cilvēktiesību pārkāpumus. Piemēram, minētajā piemērā tiesības uz īpašumu ir cieši saistītas ar cilvēka tiesībām uz labu administrāciju valsts un pašvaldību iestādēs, kuru kompetencē ietilpst izskatīt noteiktus ar personas īpašumtiesībām saistītus jautājumus. Šādās sūdzībās bieži var konstatēt arī tiesību uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu pārkāpumus. Joprojām VCB saņem ļoti daudz pretenziju saistībā ar ilgstošiem tiesas procesiem par iespējamām pieļautajām kļūdām zemes reformas gaitā, par tiesu izpildītāju darbībām, vēršot parāda piedziņu uz personas īpašumu un pārdodot to izsolē par nesamērīgi zemu cenu. VCB uzskata, ka nav pieļaujama situācija, kad tiesu sistēmas nesakārtotības dēļ personām, kuras uzskata, ka to tiesības uz īpašumu ir aizskartas, gadiem ilgi jāgaida lietas izskatīšana tiesā. Tāpēc VCB pozitīvi vērtē jauno administratīvo tiesu izveidošanu, kas uzsāks savu darbu 2004. gada 1. februārī un samazinās pārējo tiesu noslogojumu, kas ir viens no iemesliem lietu ilgstošai izskatīšanai tiesās.

Tiesības uz veselībai drošu vidi

**Latvijas Republikas Satversmes 115. pants
Likums "Par vides aizsardzību" 2. pants**

LR Satversme nosaka: Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu. Likums "Par vides aizsardzību" par galveno uzdevumu izvirza kvalitatīvas vides nodrošināšanu cilvēkiem.

2003. gadā VCB saņemtas 9 rakstveida sūdzības par personas tiesību uz drošu vidi pārkāpumiem, kā arī sniegtas 9 mutvārdu konsultācijas par šo tēmu.

Aktuālākā problēma šīs tēmas kontekstā ir dažādu izklaides vietu radītais troksnis. Iedzīvotāji sūdzas par pārāk skaļi atskaņotu mūziku, kas dzirdama tālu ārpus izklaides vietas telpām, troksni šo izklaides vietu pagalmos un tuvākajā apkārtnē uz ielas. Pastiprināts šis troksnis ir tieši vakaros un naktīs, tādējādi traucējot iedzīvotāju naktsmieru, kas izraisa virkni nopietnu veselības problēmu.

VCB saņēma O. sūdzību par kafējnīcas "Renesanse" pretlikumīgajām darbībām, kuru dēļ cieš mājas iedzīvotāji, tai skaitā arī mazi bērni, kā arī atbildīgo institūciju nespēju atrisināt radušos problēmu. Kafējnīcai "Renesanse" ir atļauja atskaņot mūziku līdz plkst. 23.00, taču tā mūziku regulāri atskaņo arī pēc atļautā laika, nodarot kaitējumu mājas iedzīvotājiem.

Pēc daudzkārtējiem policijas izsaukumiem un atbildīgajām institūcijām adresētiem iesniegumiem ar lūgumu palīdzēt atrisināt izveidojušos situāciju, personas saņēma atbildes, kurās norādīts, ka kafējnīcai nav izsniegta atļauja mūzikas atskaņošanai pēc plkst. 23.00 un ka par konstatētajiem pārkāpumiem sastādīti administratīvo pārkāpumu protokoli, kas nosūtīti tālāk lēmuma pieņemšanai. Taču tas diemžēl nepalīdzēja atrisināt problēmu. Tas, ka kafējnīcas "Renesanse" vadi-

bai regulāri tiek uzlikts naudas sods, izmaiņas kafējnīcas darbībā nerada. Uz mājas iedzīvotāju sūdzībām kafējnīcas īpašnieki atbild, ka par konstatētajiem pārkāpumiem maksās naudas sodus un mūzikas atskaņošana pēc plkst. 23.00 turpināsies.

Līdzīga sūdzība tika saņemta no kāda Brīvības ielas 92/94 nama iedzīvotāja. Arī šajā gadījumā iedzīvotāji cieš no skaļas mūzikas atskaņošanas un cita veida trokšņošanas pēc 23.00 naktsklubā "La Rocca" un Brīvības ielas 92/94 nama pagalmā, kur, nojaucot žogu, ierikota nelegāla diennakts autostāvvietā. Taču neviena no atbildīgajām institūcijām nespēj panākt normatīvo aktu ievērošanu no naktskluba īpašnieku un darbinieku puses. Ne policija, ne apsardze mieru nespēj nodrošināt, turklāt paši apsardzes darbinieki pagalmā regulāri trokšņo – darbina motociklu, skaļi atskaņo mūziku marķētā apsardzes automašīnā, rupji lamājas.

Abos gadījumos VCB rakstiski pieprasīja informāciju Rīgas domes Drošības un kārtības jautājumu komitejai par konkrētu rīcību šīs problēmas risināšanā. Atbilde tika saņemta tikai pēc vairākiem mēnešiem, un tajā norādīts, ka minētās izklaides vietas tiek regulāri kontrolētas un trokšņa līmeņa pārsniegšana nav konstatēta. Rīgas dome uzskata, ka situāciju varētu labot, nosakot kārtību un izvirzot nosacījumus, kas jāievēro, ierīkojot nakts izklaides vietas, kā arī nosakot vietas Rīgā, kur vispār nedrīkstētu atrasties šādas izklaides vietas.

VCB konstatē, ka izklaides vietās tiek sistemātiski izdarīti likumpārkāpumi, ignorētas iedzīvotāju intereses, aizskartas viņu tiesības uz veselībai drošu vidi, taču šo uzņēmumu vadība bezatbildīgi reaģē uz piemērotajiem naudas sodiem un turpina pretlikumīgās darbības. VCB uzskata, ka līdz šim piemērotie sodi, iespējams, ir pārāk viegli, lai radītu izmaiņas uzņēmumu vadības attieksmē pret vispārējo sabiedrisko kārtību un iedzīvotāju interesēm, un, lai novērstu šādus pārkāpumus, nepieciešams izdarīt grozījumus normatīvajos aktos. VCB turpinās kontrolēt atbildīgo institūciju darbību, lai šādi pārkāpumi tiktu laikus novērsti.

Sūdzības, kas saistītas ar trokšņa nelabvēlīgo ietekmi uz cilvēku veselību un privāto dzīvi, saņemtas

ari par apkures iekārtu (siltummezglu) radīto troksni pašvaldību dzīvojamās mājās. Sākoties apkures sezonai, iedzīvotāji visu diennakti cieš no šo māju pagrabos izvietoto apkures iekārtu radītā trokšņa un vibrācijas.

2003. gada beigās VCB saņēma sūdzības no Carnikavas pagasta iedzīvotājiem par pagrabā izvietotās apkures sistēmas iekārtas radīto troksni un vibrāciju, kā dēļ cieš mājas iedzīvotāji, un atbildīgo institūciju nespēju atrisināt radušos problēmu. Carnikavas pagasta padome nebija reaģējusi uz daudzkārtējiem iedzīvotāju iesniegumiem.

Sākotnēji, veicot trokšņa mērījumus, Valsts sanitārā inspekcija konstatēja, ka ir pārsniegti LR MK 2001. gada 22. maija noteikumu Nr.214 "Noteikumi par akustiskā trokšņa normatīviem dzīvojamā un publisko ēku telpās un teritorijās" noteiktie akustiskā trokšņa normatīvi dzīvojamām telpām, kā arī izteikusi brīdinājumu par siltummezgla darbības apturēšanu, pieprasot nodrošināt siltummezglu sistēmu darbības radītā trokšņa līmeņa atbilstību noteikumu prasībām. Pamatojoties uz Valsts sanitārās inspekcijas norādījumiem, tika veikti pasākumi, lai samazinātu apkures sistēmas radīto troksni. Pēc atkārtotiem akustiskā trokšņa mērījumiem dzīvojamās telpās tika konstatēts, ka normatīvi tiek ievēroti. Taču, lai arī dzīvokļos esošais troksnis it kā atbilst normai, iedzīvotāji turpina sūdzēties par dūcošu, monotonu troksni dzīvokļos. Lai par to pārliecinātos, VCB apmeklēja sūdzības iesniedzējus viņu dzīvesvietā un konstatēja, ka šāds troksnis dzīvokļos ir dzirdams, tāpēc VCB turpinās lietas izskatīšanu arī 2004. gadā.

2003. gadā VCB turpināja sekot problēmai, kas saistīta ar Cēsu rajona Priekuļu iedzīvotāju sūdzību par cūku fermu "Smurģi", no kuras nākošās smakas rada diskomfortu un neciešamus dzīves apstākļus. Jau 2002. gada ziņojumā VCB informēja, ka tika noslēgta trispusēja vienošanās starp SIA "Gaižēni", Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju un Priekuļu pagasta padomi par konkrētu pasākumu veikšanu vides piesārņojuma novēršanai. Taču izrādījās, ka neviena no pusēm savas saistības nebija pildījusi.

Atbildot uz Priekuļu pagasta padomes pārstāvju lūgumu, VCB 2003. gadā sniedza atzinumu par izveidojušos situāciju. VCB norādīja, ka attiecībā uz iedzīvotāju tiesībām uz veselībai drošu vidi tiek pārkāpts Latvijas pamatlikums – LR Satversmes 115. pants, kas nosaka, ka valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu. Pastāvot šādam gaisa piesārņojumam, tiek ierobežotas arī Priekuļu pagasta iedzīvotāju tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību un tiesības uz ipašumu, kas garantētas attiecīgi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8. pantā un tās Pirmā protokola 1. pantā.

VCB ar gandarījumu konstatē, ka visu atbildīgo institūciju sadarbības rezultātā ir uzsākta šīs jomas tiesiskā sakārtošana Latvijā. 2003. gada 23. septembrī ir pieņemti MK noteikumi Nr. 534 Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 231-03 "Dzīvojamo un publisko ēku apkure un ventilācija", bet 2003. gada 21. oktobrī – MK noteikumi Nr. 588 "Noteikumi par gaisa kvalitāti".

Tiesības uz izglītību

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 13. pants
Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 1. protokola 2. pants
Latvijas Republikas Satversmes 12.pants

ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām nosaka: Augstākai izglītībai jābūt vienādi pieejamai visiem atbilstoši katra spējām.

Eiropas Cilvēktiesību konvencija paredz:

Nevienam cilvēkam nedrīkst liegt tiesības uz izglītību. Veicot jebkuras funkcijas, kuras tā uzņemas attiecībā uz izglītību un mācībām, valsts ievēro vecāku tiesības nodrošināt saviem bērniem tādu izglītību un mācības, kas atbilst viņu reliģiskai pārliecībai un filozofiskajiem uzskatiem.

LR Satversme paredz: Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatzglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta.

2003. gads Latvijā bija nozīmīgs ar to, ka tas bija pēdējais gads, lai sagatavotos izmaiņām izglītības sfērā, kas paredzētas, sākot ar 2004. gadu. Īpaši lielu sabiedrības uzmanību piesaistīja jautājums par skolu reformu. No 2004. gada 1. septembra vispārējās vidējās izglītības iestādēs, kurās isteno mazākumtautību izglītības programmas, sākot ar desmito klasi, jānodrošina mācību satura apguve valsts valodā ne mazāk kā 60% no kopējās mācību stundu slodzes mācību gadā. VCB uzskata, ka šāda prasība nav pretrunā ar cilvēktiesību normām. Taču īpaša uzmanība ir jāpievērš tam, lai reformas īstenošana nepasliktinātu izglītības kvalitāti vispārējās vidējās izglītības iestādēs, kurās isteno mazākumtautību izglītības programmas. Valstij jāsniedz šīm mācību iestādēm visa nepieciešamā palīdzība, lai tās varētu izpildīt normatīvo aktu prasības un izglītības kvalitāte nepasliktinātos.

2003. gadā pēc VCB iniciatīvas tika precizēta uzņemšanas kārtība augstskolās. Augstskolu liku-

ma 46. panta 3. daļa un pārejas noteikumu 12. punkts nosaka, ka, sākot ar 2004. gadu, personas augstskolu studiju programmās tiks uzņemtas konkursa kārtībā, pamatojoties uz centralizēto eksāmenu rezultātiem. Augustā VCB nosūtīja vēstuli LR Izglītības un zinātnes ministrijai un Augstākās izglītības padomei, lūdzot izskaidrot, vai jaunā kārtība attieksies uz visu augstskolu visām studiju programmām un visām studiju formām (pilna laika klātieni, nepilna laika klātieni, neklātieni), vai būs iespējams iestāties kādas augstskolas kādā studiju programmā, nekārtojot centralizētos eksāmenus.

Vēstulē VCB puda viedokli, ka situācija, kad uzņemšana visu augstskolu visās studiju programmās un visās studiju formās notiek, pamatojoties uz centralizēto eksāmenu rezultātiem, neatbilst sabiedrības un valsts interesēm un nesekmē studējošo skaita palielināšanos. Radot papildu šķēršļus un papildu izdevumus, studējošo skaits varētu pat samazināties. Turklāt problēmas varētu rasties ne tikai personām, kas vidējo izglītību ieguva laikā, kad centralizētie eksāmeni vēl nebija ieviesti, bet arī tām, kas ir kārtojušas centralizētos eksāmenus, jo katra persona kārto ierobežotu skaitu eksāmenu, tāpēc dažus gadus pēc vidusskolas absolvēšanas var izrādīties, ka tieši to eksāmenu, kas izvirzīts kā kritērijs uzņemšanai studiju programmā, attiecīgā persona nav kārtojusi.

Pēc iepazīšanās ar VCB vēstuli Augstākās izglītības padome atzina, ka Augstskolu likuma normas ir neskaidras, un nodeva šā jautājuma izskatīšanu Rektoru padomei, kas ierosināja atlikt jaunās kārtības spēkā stāšanās termiņu. Lai pārrunātu šīs problēmas, notika Augstākās izglītības padomes, Izglītības satura un eksaminācijas centra un Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības departamenta pārstāvju tikšanās ar Izglītības un zinātnes ministru Kārli Šadurski. Tikšanās laikā tika panākta vienošanās, ka jauno kārtību attiecinās tikai uz pilna laika pamatstudiju studentiem. Pamatojoties uz tikšanās laikā panākto vienošanos, 2003. gada 27. novembrī Izglītības un zinātnes ministrija izdeva instrukciju Nr. 8 "Uzņemšanas noteikumi Latvijas augstskolās". Tā nosaka, ka, pamatojoties uz centralizēto eksāmenu rezultātiem, reflektantu uzņemšana studijām

notiek tikai pilna laika pamatstudiju programmās (augstākās izglītības programmās, kurās uzņemšana notiek uz vidējās izglītības bāzes). Šāda kārtība pilnībā atbilst VCB vēstulē izteiktajām rekomendācijām.

2003. gadā VCB saņēma arī 3 iesniegumus par augstākās izglītības kvalitāti.

Vairākas personas vērsās VCB ar sūdzībām par to, ka netiek nodrošināta programmas apguve latviešu valodā, par lielo studentu skaitu grupās, kā arī citām problēmām.

VCB uzskata, ka Latvijā ir izveidota efektīva sistēma, lai personai tiktu nodrošinātas tiesības iegūt kvalitatīvu izglītību. Latvijā darbojas augstākās

izglītības iestāžu un to studiju programmu valstsiskās izvērtēšanas un atzišanas sistēma – akreditācija. Ir izveidota arī Izglītības valsts inspekcija, kas ir valsts kontroles un izglītības kvalitātes uzraudzības institūcija un kontrolē ar izglītību saistīto normatīvo aktu ievērošanu izglītības iestādēs neatkarīgi no to dibinātāja.

Tā kā personas nebija vērsušās Izglītības valsts inspekcijā, VCB izskaidroja tiesību uz izglītību saturu un ieteica vispirms vērsties šajā institūcijā. Personas tika informētas par iespēju iesaistīt VCB šo problēmu risināšanā gadījumā, ja tās uzskatīs, ka inspekcija nav izpildījusi tai normatīvajos aktos noteiktos uzdevumus vai arī ir rīkojusies nolaidīgi, izskatot personas sūdzību.

Atsevišķu grupu tiesības

Diskriminācija pēc rases vai tautības

ANO Konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu

ANO Konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. panta 1. punkts nosaka: Rasu diskriminācija nozīmē jebkuru atšķirību, izņēmumu, ierobežojumu vai priekšrocību, kuri pamatojas uz rases, ādas krāsas, ģints, nacionālās vai etniskās izcelšanās principiem un kuru mērķis vai sekas ir iznīcināt vai mazināt cilvēka tiesību un pamatbrīvību atzīšanu politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras vai jebkurā citā sabiedrības dzīves jomā, kā arī šo tiesību un pamatbrīvību izmantošanu vai realizēšanu uz vienlīdzības pamatiem.

2003. gadā VCB ir saņemts salīdzinoši maz sūdzību par dažādiem etniskās diskriminācijas gadījumiem – reģistrēts viens rakstveida iesniegums par rasu diskrimināciju, kā arī 5 rakstveida iesniegumi par diskrimināciju uz tautības vai valodas pamata, sniegtas 14 mutvārdu konsultācijas par šāda veida gadījumiem.

Saistībā ar diskrimināciju uz valodas pamata vairākas sūdzības ir par izglītības un darba tiesību ierobežojumiem valodas dēļ, tiesību uz iesnieguma izskatīšanu un atbildes saņemšanu ierobežojumiem gadījumos, kad personai nav iespēju pašai uzrakstīt iesniegumu valsts valodā un nav finansiālu iespēju to iztulkot. Saņemta arī sūdzība par to, ka medikamentu anotācijas nav saprotamas vecāka gadagājuma mazākumtautību pārstāvjiem. Par diskrimināciju uz valodas pamata ir sūdzējusies gan latviešu, gan mazākumtautību pārstāvji.

VCB saņēma sabiedriskās organizācijas "Afrolatviskā asociācija" iesniegumu par plašsaziņas līdzekļos (it īpaši krievu valodā rakstošajos) tirāžēto neiecietību, nekorekti apzīmējot cilvēku ar tumšu ādaskrāsu. Vārda "nēģeris" vai "melnais" lietošana ir apvainojoša afrikāņiem, afroamerikāņiem vai citiem afrikāņu izcelsmes cilvēkiem. Neitrāls būtu apzīmējums "afrikānis", "afrikāņu izcelsmes cilvēks", taču norāde uz ādaskrāsu vispār nebūtu vajadzīga, runājot vai rakstot par personām un viņu darbību.

VCB konstatēja, ka atsevišķās publikācijās vārds "nēģeris" ("negr" – saīsinājums no vārda "nepilsonis" krievu valodā) izmantots, lai parādītu, ka nepilsonim ir zemāks statuss valstī. Taču rezultātā raksts, kas uz afrikāņiem neattiecas, ir viņus aizskarošs. Kā īpaši negatīvs piemērs jāmin laikraksta "MK – Latvija" 2003. gada 1.–7. oktobra numura publikācija "Kam nēģerim mēle", kas bija ilustrēta ar ļoti nekorektu fotomontāžu, Neizlasot materiālu, tā rada negatīvas asociācijas par afrikāņiem un neveicina toleranci.

Šādas plašam personu lokam pieejamas publikācijas veido sabiedrības domu, nostiprina stereotipus un nekorektu apzīmējumu lietošanu, tās var būt pamats neiecietības veicināšanai. Atzīstot preses brīvības lomu demokrātiskā sabiedrībā un katra žurnālista izteiksmes brīvību, VCB rakstveidā aicināja izdevējus un žurnālistus būt tolerantiem un savās publikācijās nelietot tautas un rases aizskarošus apzīmējumus, kā arī nevērtēt personu pēc tās etniskās piederības, tādējādi mazinot neiecietību un stereotipiskus uzskatus sabiedrībā.

Analizējot situāciju Latvijā 2003. gadā, VCB secina, ka sabiedrībā pietrūkst tolerances un joprojām ir vērojamas aktivitātes, kas nereti balansē uz rasu un nacionālā naida kurināšanas robežas. Piemēram, radikālā preses izdevumā "Deokupācija, Dekolonizācija, Deboļševizācija, (DDD)" u.c. paustos uzskatus un aicinājumus VCB ir nācies izvērtēt pēc Drošības policijas lūguma. Visbiežāk eksperta

viedoklis bija jāsniedz par rakstiem, kas satur anti-semitisma pazīmes, piemēram, holokausta noliegumu un ebreju aizskārumus, kā arī par nacionālā naida kurināšanu starp latviešiem un krievvalodīgajiem. Informatīvais biļetens "DDD" savās publikācijās puda aicinājumus okupantiem atstāt Latviju un atgriezties etniskajā dzimtenē. VCB konstatēja, ka autori ir izmantojuši savas tiesības brīvi izplatīt informāciju un pauduši savu viedokli nacionālajos jautājumos, tomēr biļetena izplatīšana, īpaši nelatviešu vidū, noteikti veicina nacionālo spriedzi un neiecietību Latvijā dzīvojošo tautību starpā. Tas rada nestabilitāti, aizspriedumus, kas kopumā kavē cittautiešu lojalitāti Latvijas valstij un sabiedrības integrāciju. Publikāciju tonis nav korekts, tās var izraisīt nacionālo naidu un nesaticību, taču strīdīgs ir jautājums par nodarījuma tišumu. Tomēr aicinājums: "Iepazīsties ar šo tekstu pats un iemet šo avīzes pielikumu okupanta pasta kastītē" acīm redzami parāda izdevēju vēlmi

izplatīt biļetenu to personu vidū, kuras tas var visvairāk aizskart.

VCB arī atzīst, ka spēkā esošie normatīvie akti nenodrošina šādas rīcības efektīvu apkarošanu, jo Latvijas Krimināllikuma 78. pantā ir noteikts augsts sliekšnis iespējai saukt personu pie kriminālatbildības: jābūt darbībai, kas apzināti vērsta uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, kā arī apzinātai personas diskriminācijai atkarībā no rases vai nacionālās piederības. Tāpēc VCB pozitīvi vērtē to, ka Saeimā ir uzsākts darbs pie grozījumu izstrādāšanas Krimināllikumā, kā arī pie Diskriminācijas novēršanas likuma izstrādes (šajā procesā piedalās arī VCB pārstāvji). VCB uzskata: lai ieviestu Latvijā ES Rasu direktīvu (Direktīva 2000/43/EC, kas nosaka vienādas attieksmes principa ieviešanu neatkarīgi no personas rases un etniskās piederības), ir ļoti svarīgi līdz 2004. gada 1. maijam pieņemt izmaiņas gan Krimināllikumā, gan citos tiesību aktos.

Invalīdu tiesības

ANO Invalīdu tiesību deklarācija
ANO Paraugnoteikumi par vienlīdzīgām iespējām
invalidiem
Latvijas Republikas Satversmes 90. pants
Likums "Par invalīdu sociālo un medicīnisko aizsardzību"
LR MK koncepcija "Vienādas iespējas visiem"

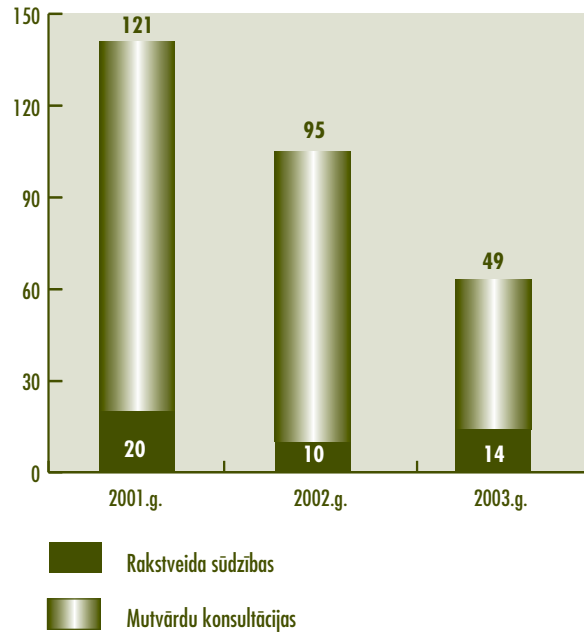
ANO Invalīdu tiesību deklarācijas 3. pants nosaka: Invalīdiem ir neatņemamas tiesības uz respektu pret viņu cilvēcisko cieņu. Invalīdiem, lai kāda būtu viņu defekta un nespējas izcelsme, raksturs un smaguma pakāpe, ir tādas pašas pamattiesības kā viņu tāda paša vecuma līdzpilsoņiem. Šīs deklarācijas 4. un 11. pants paredz: Invalīdiem ir tādas pašas civilās un politiskās tiesības kā citiem cilvēkiem. Invalīdiem jārada iespēja saņemt kvalificētu juridisko palīdzību, kad šāda palīdzība ir absolūti nepieciešama viņu personas un mantas aizsardzībai.

2003. gadā VCB saņēma 14 rakstveida sūdzības un sniedza 49 mutvārdu konsultācijas par iespējamiem invalīdu tiesību pārkāpumiem. No izskatītajām rakstveida sūdzībām 3 sūdzības tika atrisinātas, 9 sūdzības izbeigtas ar ieteikumu, bet 3 sūdzības atteiktas kā nepamatotas.

Lielākā daļa no saņemtajām rakstveida sūdzībām – 11, ir par invaliditātes piešķiršanas jautājumiem. Invalīdi, mūsu sabiedrības locekļi, savas izolētības dēļ bieži vien neapzinās savas tiesības, nezina, kā tās aizsargāt, un bieži paļaujas tikai uz ierēdņu un amatpersonu godprātību, viņu pieņemto lēmumu tiesiskumu un pamatotību. Diemžēl jāatzīst, ka ne vienmēr šī uzticēšanās tiek attaisnota. Lai pieņemtu pareizu, tiesiski pamatotu administratīvo aktu, ir nepieciešamas zināšanas tiesību sistēmas un administratīvā procesa pamatos, kā arī valsts pārvaldes princīpos, kas ierēdņiem vēl pagaidām nav pietiekamas. Šādā situācijā pieņemtie lēmumi var būt prettiesiski un invalīdu tiesības tiek pārkāptas.

Visvairāk invalīdu pretenzijas izraisa nepamatotie Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas (turpmāk – VDEĀK) lēmumi. Inva-

SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN
 SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS PAR
 INVALĪDU TIESĪBU PĀRKĀPUMIEM

līdiem tiek noteikta zemāka invaliditātes grupa vai vispār tā netiek piešķirta, pamatojot ar to, ka nav noteikti kritēriji invaliditātes grupas piešķiršanai. Iedzīvotājiem bieži netiek paskaidrots, kādi kritēriji ir būtiski invaliditātes noteikšanai. VCB atzīst, ka normatīvajos aktos invaliditātes kritēriji ir noteikti ļoti vispārīgi. Nosakot invaliditāti, tiek ņemts vērā fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, personas iespējas integrēties sabiedrībā, spējas strādāt un sevi apkopt. Darbspēju zudums un veselības zudums (fizisko vai psihisko spēju ierobežojums) atsevišķi netiek novērtēti. Likums "Par invalīdu sociālo un medicīnisko aizsardzību" nosaka, ka invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, kas nav saistīts ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā. Tāpēc VCB uzskata, ka VDEĀK, pieņemot lēmumu, ipaša vērība būtu jāpievērš šā lēmuma pamatojumam, izskaidrojot personām, kādi kritēriji normatīvajos aktos ir noteikti invaliditātes grupas piešķiršanai un kāpēc konkrētajā gadījumā šī grupa netiek piešķirta.

Vēl 2000. gadā VCB iesāka lietu, ko izdevās veiksmīgi atrisināt tikai pēc 3 gadiem – 2003. gadā.

VCB saņēma vairākas sūdzības par to, ka Kuldigas VDEĀK invalīdiem, kuriem invaliditātes grupa piešķirta bez atkārtotas pārbaudes termiņa un kuriem bija jānomaina vecā parauga invalīdu apliecības pret jaunām apliecībām, atkārtoti lika veikt ekspertīzi invaliditātes noteikšanai, pamatojot šādu rīcību ar to, ka arhīvā trūkst daudzu ekspertīžu lietas.

VCB pēc tobrīd pastāvošo tiesību normu analīzes secināja, ka invaliditātes grupas piešķiršanai, atkārtotai ekspertīzes veikšanai un ekspertīzes lēmuma pieņemšanai ir noteikta stingra kārtība. Tāpēc ir nelikumīgi likt veikt atkārtotu ekspertīzi personām, kurām noteikta invaliditāte bez atkārtotas pārbaudes, tikai tāpēc, ka arhīvā ir nozaudēti ekspertīzes dokumenti. VCB arī uzskatīja, ka VDEĀK rīcība, atceļot spēkā stājušos administratīvo aktu, pārkāpj indivīda tiesiskās paļāvības principu, tādējādi graujot uzticību valstij no pilsoņu un iedzīvotāju puses. Tā kā VDEĀK neņēma vērā VCB argumentus un turpināja pieprasīt atkārtotu ekspertīzi, VCB visiem, kas bija cietuši no šādas iestādes rīcības, ieteica aizstāvēt savas tiesības likumā paredzētajā kārtībā – pārsūdzēt VDEĀK lēmumu tiesā.

Viena no sūdzības iesniedzējām – persona R. bija gatava aktīvi aizstāvēt savas tiesības un vērsās tiesā. VCB sekoja tiesas procesam un izņēmuma kārtā personai R. iespēju robežās sniedza visa veida juridisko palīdzību.

Tiesas process ilga trīs gadus. Tā laikā notika 9 tiesas sēdes, un tikai 2003. gada 22. decembrī tika pieņemts galīgais lēmums, kuru vairs nevarēja pārsūdzēt. Ar šo tiesas spriedumu tika atzīts, ka VDEĀK lēmums bijis nepamatots un prettiesisks.

Vairākus pārkāpumus VCB ir konstatējis saistībā ar invalīdu atrašanos apcietinājumā. VCB vērsās vairākas apcietinātās personas, kas izteica pretenzijas par to, ka apcietinātajiem ir liegta iespēja kārtot dokumentus invaliditātes noteikšanai. Pašlaik normatīvajos aktos viņiem šādas tiesības nav paredzētas, lai gan apcietinājumā bieži tiek pavadīti vairāki gadi. VCB uzskata, ka šāda situācija ir vērtējama kā cilvēktiesību pārkāpums, un gatavos vēstuli Ministru prezidentam ar lūgumu risināt šo problēmu. Sūdzības 2003. gadā tika saņemtas arī saistībā ar invalīdu uzturēšanās apstākļiem, atrodoties apcietinājumā.

VCB vērsās 1. grupas invalīds, apcietinātā persona P., kuram ir uzrādīta apsūdzība par nozieguma izdarīšanu. Ar tiesas lēmumu P. tika piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums. Tomēr, pamatojoties uz to, ka viņš ir 1. grupas invalīds, krimināllietā tika veikta veselības stāvokļa tiesu – medicīniskā ekspertīze, kuras atzinumā skaidrots, ka P. var atrasties apcietinājumā, nepieciešamības gadījumā nodrošinot viņam individuālu aprūpi.

Lai noskaidrotu, kā izmeklēšanas cietumā invalīdam tiek nodrošināta nepieciešamā aprūpe, VCB pārstāvji apmeklēja P. cietumā. Tiekoties ar cietuma administrāciju, tika noskaidrots, ka P. kamerā atrodas viens, ko VCB uzskatīja par nepieļaujamu, jo P. ir pārvietošanās un sevis apkopšanas problēmas. Tāpēc ar cietuma administrāciju tika panākta vienošanās par kāda cita ieslodzītā, kurš piekristu palīdzēt P., ievietošanu kamerā.

P. ir kustību traucējumi (nevar paiet, vājums rokās, šo iemeslu pēc viņš nav bijis dušā un nav varējis izmantot ikdienas pastaigas), tāpēc VCB pārstāvji ierosināja apgādāt invalīdu ar viņa stāvoklim atbilstošu pārvietošanās līdzekli. Tā kā P. mājās ir invalīdu ratiņi, VCB lūdza apcietinātā sievu atgādāt ratiņus, tādā veidā atrisinot pārvietošanās problēmu un novēršot no tā izrietošās sekas.

Vienlaikus Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētā prokuratūra, kuras lietvedībā atradās P. lieta, lūdza ieslodzījuma vietu pārvaldei sniegt skaidrojumu par to, vai Centrālcietuma vai kāda cita cietuma apstākļos ir iespējams nodrošināt P. individuālo aprūpi. Ieslodzījuma vietu pārvalde atbildes vēstulē Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētajai prokuratūrai norādīja, ka Latvijas izmeklēšanas cietumos nav iespējams nodrošināt individuālo aprūpi, kā tas tika noteikts ekspertīzes slēdzienā, līdz ar to P. drošības līdzeklis – apcietinājums tika mainīts uz policijas uzraudzību.

Minētais gadījums rāda, ka mūsu valsts ieslodzījuma vietas nav piemērotas personām ar kustību traucējumiem. Ir nepieciešamas speciālas kameras, kas atbilstu invalīdu sadzīves vajadzību prasībām, cietumos nepieciešami sociālie darbinieki, kuru tiešajos pienākumos ietilptu apcietināto ar īpašām vajadzībām aprūpe.

Bērņa tiesību aizsardzība

**ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 24. pants
ANO Bērņa tiesību konvencija
Bērņu tiesību aizsardzības likums**

Visās tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības ir prioritāras. Starptautiskie dokumenti un nacionālā likumdošana paredz, ka bērni paši nav spējīgi sevi aizsargāt, tāpēc bērņu aizsardzībai ir jāpievērš īpaša uzmanība.

1989. gada 20. novembra ANO Bērņa tiesību konvencijas preambulā noteikts, ka bērnam ir tiesības uz īpašu gādību un palīdzību. Par bērnu tiek uzskatīta persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu.

Saskaņā ar Bērņa tiesību konvenciju Latvijai kā vienai no ANO dalībvalstīm ir pienākums darīt visu iespējamo, lai nodrošinātu tāda principa atzīšanu, saskaņā ar kuru abiem vecākiem ir kopīga un vienāda atbildība par bērna audzināšanu un attīstību. Visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts iestādes vai privātiestādes, kas nodarbojas ar sociālās nodrošināšanas jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdošanas institūcijas, uzmanība pirmām kārtām jāvelta tam, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses.

2003. gada 2. maijā VCB darbu uzsāka Bērņu tiesību aizsardzības daļa (turpmāk – BTA daļa). Tajā darbojas četri juristi un vadītājs, kurš vienlaikus pilda arī direktora vietnieka pienākumus. BTA daļas pamatuzdevumi ir savas kompetences ietvaros veikt ANO Konvencijas par bērņa tiesībām, citu starptautisko tiesību normu un nacionālās likumdošanas bērņu tiesību aizsardzības jomā uzraudzību, bērņa tiesību aizsardzības procesa kvalitātes analīzi, kā arī izskatīt sūdzības par iespējamiem bērņa tiesību pārkāpumiem.

Par bērņa tiesību – bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērņu tiesībām, bērņa šķiršanu no ģimenes, tiesību uz izglītību un tiesību netikt pakļautam vardarbībai iespējamiem pārkāpumiem VCB BTA daļa 2003. gadā saņēma 43 rakstveida sūdzības (no tām 15 tika atrisinātas) un sniedza 142 mutvārdu konsultācijas. Taču kopumā bērņa tiesības

lielākā vai mazākā mērā tika aizskartas vairāk nekā 140 gadījumos, kad tika saņemtas rakstveida sūdzības. 388 gadījumos tika saņemtas mutvārdu sūdzības vai sniegtas konsultācijas par problēmām, kas saistītas ar bērņa tiesībām. Lielākais sūdzību skaits tika saņemts par personas tiesībām uz mājokli, otra aktuālākā problēma bija bērņa šķiršana no ģimenes, trešais lielākais sūdzību skaits bija par bērņa tiesību pārkāpumiem izglītības iestādēs.

Papildus sūdzību izskatīšanai BTA daļa regulāri rīkoja arī informatīvi izglītojošus pasākumus – lekcijas un seminārus izglītības un ārpusģimenes aprūpes iestādēs, internātskolās utt. (sk. nodaļā "Informatīvi izglītojošie pasākumi"). 2003. gadā tika veikti arī preventīvi pasākumi – pārbaudes bērņu namos, profilakses centros u.tml. institūcijās. 2003. gadā tika veiktas 19 pārbaudes, tai skaitā Bauskas ārpusģimenes aprūpes iestādē "Annele", Limbažu rajona Brīzemnieku pagasta ārpusģimenes aprūpes iestādē "Zile", Allažu bērņu un atbalsta centrā, Olaines nelegālo imigrantu uzturēšanās nometnē, sociālās korekcijas izglītības iestādē "Strautiņi" u.c.

Pārbaudēs konstatētos pārkāpumus VCB lūdza novērst atbildīgajām iestādēm. BTA daļas darbinieki regulāri organizēja arī bērņa viedokļa dienas – šajās dienās ar bērniem tika runāts par bērniem aktuāliem jautājumiem, kā arī uzklusīts viņu viedoklis par VCB darbinieku izvirzītajiem jautājumiem. 2003. gada jautājumi galvenokārt bija saistīti ar bērņa brīvā laika pavadīšanas iespējām, kā arī izziņāts bērņa novērtējums izglītības iestādei, kuru viņš apmeklē.

BTA daļai, uzsākot darbu, bija nepieciešams izziņāt bērņu tiesību aizsardzības sistēmu valstī, tāpēc tika veikts pētījums "Bērņu tiesību aizsardzības stāvoklis Latvijā un pasākumi tā uzlabošanai". Tā rezultātā tika konstatēts, ka bērņu tiesību aizsardzības sistēma valstī darbojas, taču tās darbība nav nevainojama (sīkāk par šo pētījumu un tā rezultātiem sk. nodaļā "Projekti un pētījumi").

Bērņa tiesības uz identitāti

Sūdzības par bērna tiesību uz identitāti pārkāpumiem 2003. gadā lielākoties skāra jautājumus par bērna tiesiskā statusa noteikšanu valstī (uzturēšanās atļauju saņemšanu), bērna dzimšanas reģistrāciju (ziņu par bērna vecākiem ierakstīšana dzimšanas reģistrā, personas koda piešķiršanu), bērna pilsonības noteikšanu, kā arī personu apliecinošu dokumentu saņemšanas kārtību un personvārdu rakstību dokumentos.

VCB atzīst, ka bērna tiesības šajā jomā pārkāpj gan atbildīgās valsts un pašvaldību institūcijas, lēni reaģējot uz iespējamo vai jau konstatēto bērna tiesību pārkāpumu un neefektīvi iesaistoties tā novēršanā, gan bērna vecāki, kas savlaicīgi neiseno savas tiesības un nerisina radušās problēmas, tādējādi aizskarot bērna tiesības un likumiskās intereses.

Ievērojams skaits iesniegumu bija par bērna tiesiskā statusa legalizēšanu Latvijā. Ar lūgumu pēc palīdzības šādos jautājumos vērsās bērnu vecāki vai citi radnieki, bāriņtiesu un sociālās palīdzības dienesta darbinieki, kā arī paši bērni. Daudzos gadījumos bērna uzturēšanās valstī ir nelikumīga un pakārtota bērna vecākiem. Kamēr savu uzturēšanos Latvijā nav legalizējuši vecāki, nav iespējams legalizēt arī bērna statusu valstī. Grūtības tiesiskā statusa legalizēšanā, t.i., uzturēšanās atļauju pieprasīšanā un saņemšanā, vairākos gadījumos radušās bērniem – nepilngadīgiem ārzemniekiem, kuri Latvijā palikuši bez vecāku gādības. Šādi bērni Latvijā sākotnēji ieceļojuši kopā ar vecākiem, taču vecāki no valsts izceļojuši, ir miruši vai atrodas bezvēsts prombūtnē, tāpēc bērni dzīvo pie kāda radnieka.

Ļoti bieži problēmas risinājums tiek meklēts novēloti – bērns Latvijā jau ievērojamu laiku ir uzturējies bez ceļošanai derīga dokumenta vai uzturēšanās atļaujas, neievērojot arī normatīvo aktu prasības un atbildīgo institūciju norādījumus. Tikai brīdī, kad jau pieņemts lēmums par bērna piespiedu izraidīšanu uz pilsonības valsti, tiek meklēta palīdzība, jo bērnam nav kur braukt –

pilsonības valsti viņam nav radnieku, kas uzņemtos pienācīgas rūpes par bērnu. Ja Latvijā šāds bērns dzīvo pilnvērtīgos apstākļos pie kāda radnieka vai izglītības, aprūpes iestādē, jautājums ir atrisināms, ieceļot bērnam aizbildni. Praksē VCB konstatē, ka aizbildņa iecelšana bērnam ar citas valsts pilsonību bāriņtiesām rada zināmas neērtības, tomēr, darbojoties bērna interesēs, tās mērķtiecīgi jāpārvar. Lai efektīvāk būtu risināmas situācijas ar nepilngadīgiem ārzemniekiem, kas palikuši bez vecāku gādības, 2003. gada nogalē izdoti MK noteikumi Nr. 707 "Kārtība, kādā Latvijas Republikā ieceļo un uzturas nepilngadīgi ārzemnieki bez vecāku vai aizbildņu pavadības".

Šādos gadījumos VCB sazinās ar attiecīgo bāriņtiesu un lūdz nekavējoties iecelt bērnam aizbildni, kā arī seko tam, vai šis lūgums tiek izpildīts. Aizbildņa iecelšanai šādos gadījumos ir liela nozīme – pirmkārt, aizbildnis uzņemas rūpes par bērnu un, otrkārt, tādējādi var tikt legalizēta bērna uzturēšanās Latvijā (bērns, kam ir citas valsts pilsonība, saņem uzturēšanās atļauju pie sava aizbildņa).

VCB saņēmis vairākas sūdzības par problēmām, kas saistītas ar bērna dzimšanas reģistrāciju. Piemēram, gadījumos, kad bērna dzimšanu vēlas reģistrēt māte, kura pati Latvijas Republikā uzturas nelegāli un viņai nav personu apliecinošu dokumentu, kā arī gadījumos, kad bērns dzimis ārvalstīs – reģistrējot bērnu Latvijas Republikas iedzīvotāju reģistrā, jāiesniedz ārvalsts kompetento iestāžu izdotas izziņas, kuru pieprasīšana un saņemšana dažkārt ir ļoti laikietilpīgs process. Šī problēma izraisa nākamo – kamēr bērns nav reģistrēts, viņam netiek garantēta bezmaksas medicīniskā aprūpe, savukārt bērna vecāki nesaņem viņiem pienākošās sociālās garantijas. Diemžēl tieši tas apstāklis, ka bērna vecāki nevar saņemt pabalstus, viņus arī pamudina sākt risināt bērna tiesiskā statusa problēmu.

Nereti situāciju nav iespējams operatīvi atrisināt citas valsts atbildīgo iestāžu neieinteresētības dēļ – ārvalstu iestādes laicīgi nesniedz nepieciešamo informāciju vai atsakās to sniegt vispār (piemēram, izziņu par to, vai konkrētai personai ir vai nav konkrētās valsts pilsonība). Tas nopietni

traucē un kavē lemt jautājumu par bērna pilsonību.

Kā rāda VCB prakse 2003. gadā, bērna dzimšanas reģistrācijas procesu var sarežģīt juridiski nekorekti izstrādāti notariāli apliecināti dokumenti. Notāri atzīst, ka iemesls tam ir nepietiekama komunikācija ar notāru dokumenta izstrādāšanas gaitā. Ja notāram netiek izklāstītas klienta vēlmes un netiek dots pietiekams fakto materiāls, viņš nevar iepriekš paredzēt iespējamās problēmas.

VCB vērsās persona R. ar sūdzību par Dzimtsarakstu nodaļas darbinieku rīcību. R., būdama grūtniece, kopā ar bērna tēvu bija devusies pie notāra, lai nokārtotu nepieciešamās formalitātes un pēc bērna piedzimšanas bērna māte varētu reģistrēt viņa dzimšanu, izdarot ierakstu Dzimšanas reģistrā par abiem bērna vecākiem, tēvam klāt neesot. Notārs apliecināja pilnvaru, ar kuru bērna tēvs pilnvaroja bērna māti parakstīt paternitātes pieteikumu par paternitātes atzīšanu, lai viņu reģistrētu kā piedzimušā bērna tēvu, reģistrēt bērnam tēva uzvārdu, pārstāvēt viņu Dzimtsarakstu nodaļā, pieprasīt, iesniegt un saņemt visus nepieciešamos dokumentus, bērna tēva vietā parakstīties un kārtot visas formalitātes, kas saistītas ar minētā uzdevuma izpildi. Bērna piedzimšanas brīdī bērna tēvs, kā tas bija iepriekš paredzēts, atradās ārzemēs, bet dzimtsarakstu nodaļas pārzīne atteicās izdarīt ierakstu Dzimšanas reģistrā un bērna dzimšanas apliecībā par bērna tēvu uz šādas pilnvaras pamata.

Izskatot sūdzību, VCB sazinājās ar attiecīgās Dzimtsarakstu nodaļas pārzīni un uzklusēja viņas paskaidrojumus, kā arī vērsās Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentā ar lūgumu sniegt savu viedokli par lietas iespējamo risinājumu. Lietas izskatīšanā tika ņemts vērā arī Saeimas Juridiskās komisijas un Notāru padomes viedoklis. Sūdzības izskatīšanas gaitā VCB konstatēja, ka

Dzimtsarakstu nodaļas pārzīne, ievērojot normatīvo aktu prasības, pamatoti atteikusies dzimšanas reģistrā ierakstīt ziņas par bērna tēvu. Uzrādītā pilnvara izrādījās juridiski nepareiza, turklāt konkrētā mērķa īstenošanai nebija nepieciešama pilnvara, bet gan pie notāra publiski apliecināts pieteikums paternitātes atzīšanai.

R. tika paskaidrots, ka Dzimtsarakstu nodaļa varēs reģistrēt bērnu, ierakstot Dzimšanas reģistrā arī ziņas par bērna tēvu, viņam klāt neesot, ja tiks iesniegts pieteikums paternitātes atzīšanai (to bērna māte bija tiesīga sastādīt un apliecināt pie jebkura notāra, pamatojoties uz pilnvaru, kura jau bija viņas rīcībā).

Vairākas sūdzības bijušas par personvārdu rakstību dokumentos – par vārdu un uzvārdu latviskošanu un uzvārda galotnes pārveidošanu atbilstoši personas dzimumam. Īpašas neērtības rodas gadījumos, kad, piemēram, tiek latviskots vācu izcelsmes uzvārds, kura galotne tiek pārveidota sieviešu dzimtē, tādējādi iegūstot nelabskanīgu nozīmi latviešu valodā, piemēram, Beck – Beks – Beka. Jāatzīst, ka šādos gadījumos sūdzībās paustais sašutums ir pilnīgi pamatots – uzvārda pārveidošana var nopietni skart bērna privāto dzīvi, turklāt atšķirīga personvārdu ierakstīšana dažādos dokumentos var sagādāt sarežģījumus īpašuma vai mantojuma tiesību sfērā, jo iespējamās problēmas ar saiknes pierādīšanu starp bērnu un bērna vecākiem.

Iesniegumus par bērna tiesību uz identitāti pārkāpumiem VCB izskatījis sadarbībā ar citām atbildīgajām valsts un pašvaldību iestādēm. Kopīgi ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi, kā arī Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentu ir izdevies atrisināt vairākas situācijas, kurās nopietni tika apdraudētas bērna tiesības un intereses.

Bērna tiesības uzaugt ģimenē

Viena no aktuālākajām problēmām bērnu tiesību aizsardzībā gan Latvijā, gan pārējā pasaulē ir saistīta ar bērna tiesībām uzaugt ģimenē – bērna tiesībām uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem. Gandrīz visas pasaules valstis, ratificējot ANO Konvenciju par bērna tiesībām, apņēmas sniegt nepieciešamo palīdzību un atbalstu ģimenēm, atzīstot, ka ģimene ir dabiska sabiedrības pamatsūniņa. Ikvienam bērnam ir tiesības būt savu vecāku milētam un aprūpētam, taču praksē bieži tā nenotiek. Mūsdienās vērojama tendence, kad laulību šķiršana kļūst par ikdienišķu parādību, rada arī bērnu tiesību pārkāpumu. Nereti bērns apzināti vai neapzināti kļūst par “ieroci”, kārtojot vecāku savstarpējās attiecības.

Par bērna tiesībām uzaugt ģimenē 2003. gada astoņos mēnešos VCB saņēma un savas kompetences ietvaros izskatīja 13 rakstveida iesniegumus, kā arī sniedza 56 mutvārdu konsultācijas. Galvenās problēmas šajā jomā:

- pieaugušie bieži savas tiesības un vajadzības uzskata par prioritārām, aizmirstot par to, ka viņiem kā vecākiem pirmkārt būtu jā rūpējas par savu bērnu interesēm;
- ir ierobežoti resursi un iespējas saņemt profesionāļu palīdzību (piemēram, psihologa konsultācijas, ģimenes terapijas kurss), ne visas pašvaldības spēj nodrošināt kvalitatīvu palīdzību ģimenēm, kas nonākušas grūtībās.
- nepietiekams izpildu mehānisms tiesas spriedumiem par saskarsmes tiesību istenošanas kārtību.

Analizējot atsevišķas sūdzības par bērna tiesībām uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, jākonstatē, ka tiesas spriedumu izpildi apgrūtina problēmas īpatnējais raksturs. Likums paredz tikai noteiktus gadījumus, kad ir

iespējama valsts vai pašvaldību iestāžu iejaukšanās individu personiskajās attiecībās. Spēkā esošā likumdošana neparedz sankcijas vecākam, kurš nepilda tiesas spriedumu par saskarsmes tiesību istenošanas kārtību. Tāpēc sprieduma izpilde lielā mērā ir atkarīga no tā, vai vecāki ciena sava bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar otru vecāku.

VCB ar iesniegumu par bērna tiesību uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem pārkāpumu vērsās bērna tēvs S. No lietas materiāliem bija redzams, ka spēkā stājies tiesas spriedums par pagaidu saskarsmes tiesību noteikšanas kārtību netika pildīts, jo bērna māte uzskatīja, ka tas nav viņas un bērna interesēs. Māte, kura realizēja atsevišķu aizgādību pār bērnu, atteicās pildīt tiesas spriedumu, radot faktiskus šķēršļus S. satikt bērnu.

Lai gan tiesas spriedumā bija paredzēti noteikti laiki, kad S. varētu satikt savu bērnu, tomēr māte darīja visu iespējamo, lai saskarsme starp bērnu un S. nenotiktu. Māte, kuras aizgādībā bērns atradās, policijai sniedza nepatiesus ziņojumus par S., mēģināja fiziski izrēķināties ar S., sūtīja draudu vēstules S. radniekiem.

Atbildīgie bērna tiesību aizsardzības speciālisti bija bezspēcīgi ietekmēt vecāku rīcību, tā kā vecāki neizrādīja nekādu interesi mainīt savstarpējo attiecību turpmāko attīstību.

VCB sazinājās ar abiem vecākiem un veica pārrunas, mēģinot motivēt un pārliecināt bērna vecākus par nepieciešamību iziet ģimenes terapijas kursu, kas pavērtu iespēju viņiem iegūt prasmes nolikt personiskos aizvainojumus otrā vietā, izvirzot par mērķi nodrošināt bērna vislabākās intereses. Pašlaik attiecīgās pašvaldības bāriņtiesas speciālisti turpina darbu ar abiem bērna vecākiem, lai palīdzētu tiem pārvarēt savas personiskās ambīcijas un nodrošinātu bērna likumīgās tiesības.

VCB sadarbībā ar atbildīgajiem bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem tikai dažos gadījumos ir izdevies mazināt pieaugušo neiecietību vienam pret otru un likt domāt par bērna tiesībām un interesēm. Pateicoties tam, ka vecāki piekrita iziet ģimenes terapijas kursu, viņi veiksmīgi

spēja rast izlīgumu savā starpā, kā arī vienoties par svarīgākajiem jautājumiem saistībā ar bērna audzināšanu, izglītošanu un turpmāko saskarsmi ar vecāku, kuram nebūs noteikta atsevišķā aizgādība.

VCB darbinieki 2003. gadā konstatēja, ka aizbildņi, kas paņēmuši apgādībā bērnu, nereti pārkāpj savu pilnvaru robežas, brīvprātīgi neatdodot bērnu vecākiem pat tad, ja ir zuduši iemesli, kas bija par pamatu alternatīvai ģimenes aprūpei. VCB uzskata, ka viens no minētās problēmas cēloņiem ir nepietiekams sociālais darbs ar ģimeni, no kuras bērns tiek izņemts, un ģimeni, kurā bērns tiek ievietots. Saskaņā ar likumu, izņemot bērnu no ģimenes, sociālajiem dienestiem, bāriņtiesu vai pagasttiesu darbiniekiem vajadzētu uzsākt intensīvu, mērķtiecīgu darbu ar bērna vecākiem, lai pēc iespējas ātrāk bērnu varētu atdot atpakaļ ģimenē. Diemžēl tikai retos gadījumos sociālais darbs ir rezultatīvs.

VCB jau vairāku gadu garumā ir aktīvi iesaistījis problēmas risināšanā un uzrauga lietas virzību, kas ir saistīta ar kādas meitenītes atgriešanu bioloģiskajā ģimenē.

Pirms vairākiem gadiem jaunas sievietes Z. dzīvē radās krīzes situācija. Viņa zaudēja vīru (vienīgo apgādnieku) un viena bija spiesta uzņemties atbildību un rūpes par trim bērniem pirmsskolas vecumā, no kuriem vienam bija tikko palicis gads. Sieviete sāka lietot alkoholu un pārstāja pildīt mātes pienākumus. Atbildīgie pašvaldības speciālisti bija spiesti pārtraukt bērnu mātei vecāku varu un ievietot bērnus aprūpes iestādēs. Mazāko bērnu aizbildnībā paņēma bērnu tēva māte, savukārt pārējie bērni tika ievietoti bērnu namā. Pēc zināma laika, pateicoties speciālistu atbalstam, Z. mainīja dzīvesveidu, pārtrauca alkohola lietošanu un pašvaldības sociālais dienests sadarbībā ar bāriņtiesas darbiniekiem sniedza nepieciešamo palīdzību un atbalstu, lai atdotu bērnus mātei.

Kad arī jaunākais bērns, kas dzīvoja kopā ar vecmāmiņu, bija jāatdod mātei, vecvecāki izrādīja lielu pretestību un neapmierinātību. Viņi noskaņoja bērnu pret māti, tādējādi apgrūtinot speciālistu darbu, kam vajadzēja sekmēt vecāku un bērna satuvināšanos.

Šobrīd nav izdevies panākt meitenes atgriešanos pie mātes, jo, pēc speciālistu domām, pastāv vairāki būtiski šķēršļi. Laika periods, kad visas rūpes par meitenīti bija uzņēmusies vecmāmiņa un māte par meitu nebija likusies ne zinīs, ir bijis pārāk ilgs, lai nevilcinoties varētu meitenīti atgriezt mātes apgādībā, nenodarot bērnam psiholoģisku traumu.

VCB uzskata, ka ikvienam bērnam būtu jādzīvo kopā ar saviem vecākiem, ja vien nepastāv kādi faktiski šķēršļi, kas apdraud bērna veselību un drošību. Savukārt pašvaldības un valsts, kā arī visas sabiedrības atbalstam jābūt vēršam uz ģimenes saglabāšanu. Minētajā gadījumā vecvecāki uzņēmās vecāku lomu, liedzot meitenītei veidot personiskas attiecības ar māti un saviem brāļiem un māsām. Nevar noliegt vecvecāku nozīmi bērna personības attīstībā un audzināšanā, taču tas nekādā gadījumā nedrīkst ietekmēt bērna tiesības uzaugt ģimenē kopā ar vecākiem.

2004. gadā VCB plāno analizēt šo problēmu un sagatavot priekšlikumus likumdevējam un izpildinstitūcijām, lai sekmētu bērna tiesības uzaugt ģimenē.

2003. gadā ir pieņemtas vai stājušās spēkā vairākas būtiskas izmaiņas bērna saskarsmes tiesības regulējošajos normatīvajos aktos. 2003. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Civillikumā, kas ieviesa būtiskas izmaiņas Ģimenes tiesību nodaļā – tās tika pielāgotas ANO Konvencijā noteiktajiem tiesību principiem un normām. Piemēram, gadījumos, kad vecāku starpā ir izšķirams strīds par aizgādības tiesībām, ir obligāti noskaidrojams bērna viedoklis, ja vien viņš pats spēj to formulēt (sākotnējā redakcijā šis vecums bija noteikts 7 gadi). Likumdevējs Civillikumā arī noteica saskarsmes tiesības jeb bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības ar abiem vecākiem. Izmaiņu rezultātā tika akcentēts, ka rūpēties un audzināt bērnu ir ne vien pienākums, bet arī tiesības, tātad tas nav apgrūtinājums, bet gan pagodinājums. VCB pozitīvi vērtē šīs izmaiņas likumdošanā un uzskata, ka arī 2004. gadā jāturpina darbs pie to nacionālās likumdošanas tiesību aktu pilnveidošanas, kas skar bērnu tiesības.

Bērna iesaistīšana kriminālprocesuālās darbībās

Aktualitāti 2003. gadā ir saglabājusi to bērnu tiesību ievērošana, kuri izdara likumpārkāpumu vai arī kļūst par upuri noziedzīgā nodarījumā. Gada laikā VCB speciālisti saņēma un izskatīja 9 rakstveida iesniegumus un sniedza vairāk kā 20 mutvārdu konsultācijas par jautājumiem, kas skar nepilngadīgu personu iesaistīšanu kriminālprocesuālās darbībās, kā arī bērna tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu valsts policijā, islaicīgās aizturēšanas izolatoros un tiesību uz drošību, brīvību un neaizskaramību krimināllietas izmeklēšanas un tiesvedības laikā ievērošanu.

Tā kā Latvijas Kriminālprocesa kodekss un citi tiesību akti paredz speciālu kārtību, kādā nepilngadīgas personas ir saucamas pie kriminālatbildības par likumpārkāpuma vai noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, sūdzībās ietvertās problēmas ir atšķirīgas, salīdzinot ar pilngadīgo personu iesniegumos paustajām pretenzijām.

Galvenās problēmas saistībā ar bērnu iesaistīšanu kriminālprocesuālajās darbībās ir:

- nepilngadīgo cietušo vairākkārtēja pratināšana. Lai gan likumā ir noteikts, ka nepilngadīgu personu būtu vēlams nopratināt tikai vienu reizi, VCB bieži vēršas bērnu likumīgie pārstāvji ar sūdzībām par to, ka policijas darbinieki vairākas reizes aicina viņu aizbilstamos sniegt liecības par noziedzīga nodarījuma norisi. Ir arī gadījumi, kad tiesībsargājošo iestāžu atbildīgie speciālisti pieļauj bērna, kas cietis no seksuālās vardarbības, piedalīšanos tiesas sēdē, kurā tiek izlemts jautājums par apsūdzētā vainu. Šāda rīcība saskaņā ar likumu var notikt tikai izņēmuma gadījumos, jo var radīt bērnam psiholoģisku traumu;

- nepilngadīgu personu nopratināšanas procesuālās kārtības neievērošana, saņemot paskaidrojumus no mazgadīgām un nepilngadīgām personām;

- noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu novilcināšana un krimināllietu izbeigšana noilguma dēļ, tās pienācīgi neizmeklējot.

Vairākos gadījumos VCB iejaukšanās vai informēšana ir kļuvusi par pamatu bērnu tiesību pārkāpumu novēršanai un vainīgo amatpersonu saukšanai pie atbildības.

VCB saņēma vēstuli no rajona pašvaldības speciālista V. ar lūgumu sniegt skaidrojumu par kriminālprocesuālo normu piemērošanu saistībā ar paskaidrojumu saņemšanu no nepilngadīgām personām par likumpārkāpuma norisi. V. norādīja uz to, ka policijas darbinieki bieži ierodas izglītības iestādēs, izsaucot bērnus mācību stundu laikā, lai saņemtu paskaidrojumus par kādu notikumu. Turklāt pedagogiem netiek sniegta informācija par bērnu aptaujāšanas un nogādāšanas policijas iecirknī iemeslu.

V. arī informēja, ka policijas darbinieki, pretēji Latvijas Kriminālprocesa kodeksā noteiktajam, aptaujā bērnus bez pedagoga vai psihologa klātbūtnes, nepieaicinot vecākus.

VCB speciālisti sagatavoja skaidrojumu par spēkā esošo likumdošanu, kas reglamentē policijas darbinieku rīcību, saņemot paskaidrojumus no nepilngadīgām personām. Ar VCB atzinumu V. iepazīstināja policijas atbildīgās amatpersonas, izglītības un bērnu aprūpes iestāžu darbiniekus, kā arī darija to pieejamu ikvienam pašvaldības iedzīvotājam.

Tiekoties ar attiecīgās pašvaldības speciālistiem pēc vairākiem mēnešiem, VCB darbiniekiem tika izteikta pateicība par to, ka minētais atzinums ir palīdzējis radīt pilnīgu priekšstatu par to, kā nepilngadīgas personas tiek iesaistītas kriminālprocesuālās darbībās. Par informācijas sniegšanas lietderību liecina fakts, ka attiecīgās pašvaldības iedzīvotāji un speciālisti vairs nav sūdzējušies par šādiem bērnu tiesību aizskārumiem.

VCB saņemtās sūdzības liecina par to, ka tiesībsargājošo iestāžu darbinieki pieļauj kļūdas, nenošķinot taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesvedību krimināllietās.

Kādas pašvaldības bāriņtiesas priekšsēdētāja informēja VCB par kriminālprocesuālo tiesību normu pārkāpumiem, iztiesājot lietu par mazgadīgas personas seksuālo izmantošanu. Tiesnesis pieļāva cietušā, zēna atrašanos tiesas sēdē, kā arī viņa noplatināšanu, klātesot apsūdzētajam un viņa aizstāvim. Pēc prokurora un bāriņtiesas priekšsēdētāja domām zēna klātbūtne šajā tiesas procesā bija nevēlama, savukārt atkārtota bērna pratināšana radīja emocionālu un psiholoģisku traumu cietušajam bērnam. Lai gan prokurore lūdza tiesnesi izvērtēt iespēju neļaut bērnam piedalīties tiesas sēdē, kā arī atturēties no cietušā pratināšanas, tomēr šis lūgums tika noraidīts.

VCB darbinieki nekavējoties sazinājās ar tiesas priekšsēdētāju un norādīja uz pieļautajiem pārkāpumiem tiesas procesā. Saskaņā ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksu tikai izņēmuma gadījumos tiek pieļauta no seksuālās izmantošanas cietušo mazgadīgo personu piedalīšanās tiesas procesā. Jo īpaši, ja ir psihologa vai kāda cita kompetenta bērna tiesību aizsardzības speciālista sagatavots atzinums par to, ka nebūtu vēlams cietušā piedalīšanās tiesas sēdē.

VCB speciālisti lūdza tiesas priekšsēdētāju iepazīties ar attiecīgās krimināllietas materiāliem un tikties ar tiesnesi, kas izskata šo lietu, lai pārrunātu nepieciešamību bērnam turpmāk piedalīties tiesas sēdēs. Tajā pašā dienā attiecīgās tiesas priekšsēdētājs telefoniski sazinājās ar VCB speciālistiem un informēja par to, ka, izskatot lietas materiālu un izrunājot tiesas procesu ar atbildīgo tiesnesi, ir pieņemts lēmums cietušo bērnu atbrīvot no piedalīšanās tiesas procesā.

VCB atzīst, ka atsevišķus pārkāpumus attiecībā uz bērna tiesību ievērošanu pieļauj arī policijas darbinieki. Par to liecina kāda sūdzība par policijas neizdarību, vilcinoties izmeklēt krimināllietu.

VCB vērsās persona U., kuras dēļ kopā ar citiem bērniem bija uzkāpis ķiršu kokā un guvis elektrotraumu, ko mediķi novērtēja kā vidēji smagus miesas bojājumus ar traumējošām sekām. Pēc minētā notikuma policija desmit dienu laikā nepieņēma lēmumu par krimināllietas ierosināšanu vai atteikšanos to ierosināt. Tikai pēc pieciem mēnešiem, U. vērsoties prokuratūrā, izdevās panākt, ka krimināllietā par šo notikumu tiek ierosināta. Diemžēl policijas darbs nebija sekmīgs vēl divus gadus, līdz beidzot krimināllietā bija jāizbeidz noilguma dēļ.

Pa šo laiku zēna mātei nebija izdevies panākt nedz atbildīgo policijas darbinieku, kas izmeklēja šo lietu, saukšanu pie atbildības, nedz saņemt naudas kompensāciju no VAS "Latvenergo". Tieši šā uzņēmuma atbildīgo speciālistu nolaidības dēļ zēns guva elektrotraumu ar traumējošām sekām nākotnē. VCB darbinieki iepazīs ar lietas materiāliem un sagatavoja vēstuli Iekšlietu ministrijai, kurā norādīja uz attiecīgās policijas nodaļas pieļauto nolaidību. VCB arī sazinājās ar VAS "Latvenergo" padomes priekšsēdētāju, informējot par notikušo un aicinot palīdzēt cietušā zēna mātei segt izdevumus zēna veselības stāvokļa uzlabošanai.

Reaģējot uz VCB darbību, Iekšlietu ministrija uzsāka dienesta izmeklēšanu policijas pārvaldē par aprakstīto gadījumu. Savukārt VAS "Latvenergo" atbildīgie darbinieki sazinājās ar cietušā zēna vecākiem, lai sniegtu finansiālu palīdzību negadījumā gūtās elektrotraumas ārstēšanai.

Nepilngadīgo profilakses centra Alises ielā darbības problēmas

2003. gadā VCB uzsāka darbu pie Rīgas Galvenās policijas pārvaldes Kārtības policijas profilakses centra, sabiedrībā vairāk pazīstama ar nosaukumu "Alises iela", darbības pārbaudes. 2003. gada janvārī Iekšlietu ministrijas amatpersonas vērsās VCB ar aicinājumu palīdzēt sakārtot profilakses centra darbību atbilstoši starptautiskajiem un nacionālajiem tiesību standartiem.

Laikā iepazītos ar situāciju profilakses centrā, 2003. gada septembrī BTA daļas speciālisti veica pārbaudi minētajā institūcijā. Pārbaudes gaitā tika konstatēti vairāki bērnu tiesību pārkāpumi, piemēram, istabas, kurās guļ bērni, nakts laikā tiek aizslēgtas, tādējādi bērniem tiek apgrūtināta iespēja apmeklēt tualeti, bērniem netiek nodrošināta konfidencialitāte, uzturot kontaktus ar ģimeni, u.tml. Taču būtiskākie pārkāpumi profilakses centrā ir saistīti ar tā tiesisko statusu. Nacionālajā likumdošanā tas nav noteikts, un vienīgais normatīvais akts, kas reglamentē centra darbību, ir profilakses centra noteikums.

VCB norādīja atbildīgajām institūcijām, ka nepieņemama ir situācija, kad specializētā Iekšlietu ministrijas iestādē kopā tiek ievietoti gan nepilngadīgie likumpārkāpēji, gan bērni, kuri pamesti, aizgājuši no ģimenēm un aprūpes iestādēm, apmaldījušies u.c. Līdz ar to bērnam, kas nav izdarījis pārkāpumus, jāuzturas slēgta tipa iestādē, kur tiek ierobežotas viņa tiesības, svarīgākā no tām – tiesības brīvi pārvietoties. Tas ir uzskatāms par no-

pietnu bērnu tiesību pārkāpumu. Bez tam šajā gadījumā Iekšlietu ministrija ir spiesta veikt sociālos pakalpojumus, kas nav šīs institūcijas uzdevums. Pasaules praksē pieņemts, ka bērni, kas atzasti uz ielas un nav izdarījuši likumpārkāpumus, tiek ievietoti ārpusģimenes aprūpes iestādē, kas nav saistīta ar Iekšlietu struktūrām.

Pēc pārbaudes veikšanas Iekšlietu ministrija izveidoja darba grupu ar mērķi legalizēt profilakses centra tiesisko statusu, kā arī sakārtot profilakses centra darbību atbilstoši starptautiskajiem standartiem. Šajā darba grupā VCB izvirzīja priekšlikumu, ka nepilngadīgo profilakses centrā jāievieto bērni, kuri:

- ar tiesas lēmumu tiek nosūtīti uz sociālās korekcijas izglītības iestādi (kamēr tiek formēti atbilstoši dokumenti, ārstu apskate u.tml.);
- gaida tiesu par audzinoša rakstura līdzekļu piemērošanu (nosūtīšanu uz sociālās korekcijas izglītības iestādi), gadījumos, ja viņiem nav pastāvīgas dzīves vietas, ja ir aizdomas par atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanu vai viņu dzīvībai vai veselībai draud briesmas, vai arī bērns ļaunprātīgi izvairās no tiesas;
- patvaļīgi atstājuši slēgta tipa iestādes, tostarp arī minētās izglītības iestādes;
- izdarījuši noziedzīgu nodarījumu, taču nav sasnieguši vecumu, kuru sasniedzot viņus varētu saukt pie atbildības, u.c.

Uzturēšanās laiks profilakses centrā būtu piemērojams atkarībā no iemesliem, kādēļ bērns tur ir ievietots. Šis laiks varētu būt no 48 stundām līdz 30 diennaktīm.

2004. gadā VCB turpinās darbu pie šā jautājuma risināšanas.

Bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesības

2003.gadā VCB speciālisti saņēma 9 rakstveida sūdzības un sniedza 26 mutvārdu konsultācijas par bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesību pārkāpumiem. Iesniegumu saturs bija ļoti atšķirīgs – iesniedzēji lūdza sniegt informāciju par viņu tiesībām saņemt sociālās garantijas, pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā, iespējam turpināt mācības pēc pilngadības sasniegšanas u.c.

Divos iesniegumos, kuros bija norādīts uz atsevišķiem bērnu tiesību pārkāpumiem, VCB bērnu tiesību speciālisti nekavējoties sazinājās ar atbildīgajiem pašvaldību bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem un sūdzībās aprakstītās problēmas tika atrisinātas. Pārējos gadījumos iesniegumi tika izbeigti ar ieteikumu.

Bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesības valstī ir ļoti aktuāla problēma. Par to liecina gan plašsaziņas līdzekļos atspoguļotie gadījumi, kas parāda ārpusģimenes aprūpes iestādēs augušo bērnu nepielāgotību reālās dzīves apstākļiem, gan Īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariāta darbinieku konstatētās problēmas.

VCB Bērnu tiesību aizsardzības daļas speciālisti 2003. gadā apmeklēja vairākus bērnu namus un organizēja tajos viedokļa dienas. VCB darbinieki tikšanās laikā runāja par tiesībām un pienākumiem un aptaujāja bērnus par viņiem aktuālām problēmām. Šāda apmeklējuma laikā izdevās novērst pārkāpumu Jūrmalas pašvaldības pārraudzībā esošajā bērnu namā "Spridītis", kur bērnu nama audzēkņiem netika izmaksāta kabatas nauda likumā noteiktā apmērā. VCB speciālisti sazinājās ar Jūrmalas pilsētas domi un lūdza novērst radušos

pārkāpumu. Rezultātā jau tuvākajā laikā bērniem tika izmaksāta kabatas nauda. Ir konstatētas arī vairākas konfliktsituācijas starp bērnu nama audzēkņiem un personālu, un VCB darbinieki ir sākuši to risināšanu.

VCB speciālisti uzskata, ka bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesību ievērošana bērnu aprūpes iestādēs lielā mērā ir atkarīga no pašvaldību atbildīgo speciālistu ieinteresētības un atsaucības risināt problēmas un uzlabot bērnu stāvokli. VCB vēlas atzīmēt Jūrmalas un Limbažu pašvaldību darbinieku ieinteresētību un sapratni, risinot atsevišķus bērnu tiesību jautājumus.

Kā negatīvs piemērs jāmin Bauskas rajona pašvaldības darbinieki, kas neņēma vērā VCB speciālistu rekomendācijas attiecībā uz bērnu namu "Annele". Šajā iestādē bērnu viedokļa dienas ietvaros tika konstatēti vairāki būtiski pārkāpumi:

- konfidencialitātes principa pārkāpums – vienā telpā atrodies ārpusģimenes aprūpes un audzināšanas iestādes personālam, bērniem, bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem, bērnu nama direktore sniedza izsmeļošu informāciju par bērnu ģimenes problēmām, bērnu garīgās veselības stāvokli, bērnu nedarbiem un pārkāpumiem, konfrontējot viņus ar cietušajiem bērnu nama darbiniekiem, kā arī lūdzot pārkāpumu komentēt pašam bērnam vai kādam citam audzēkņim. Šāda rakstura informāciju bērnu tiesību aizsardzības speciālisti personālam nepieprasīja, jo konkrētajā situācijā tā nebija noderīga un nepieciešama;

- bērnu domu, apziņas un reliģijas brīvības ierobežojumi – bērnu namā ir izveidota kapela, kurā tiek aicināti dažādu konfesiju mācītāji, bērnu namā strādā arī pedagoģe, kas ir ticīgs cilvēks un māca to arī bērniem. Analizējot Latvijas Republikā spēkā esošo likumdošanu, kā arī uzklautos Reliģisko lietu pārvaldes kompetento speciālistu viedokļus, VCB atzīst, ka bērnu aprūpes iestādēs ir pieļaujama bērnu izglītošana par reliģijas vēsturi, ētikas mācību, taču ne bērnu iesaistīšana konkrētā reliģijā;

● personālam ir nepietiekams profesionālās sagatavotības līmenis sociālā darba un sociālās pedagoģijas jomā.

Par šiem un citiem vērojumiem VCB informēja Bauskas rajona padomi un Īpašu uzdevuma ministru bērnu un ģimenes lietās sekretariātu. Lai

novērstu bērnu nama audzēkņu tiesību un brīvību pārkāpumus, VCB lūdza veikt atbilstošus pasākumus. Analizējot saraksti ar atbildīgajām iestādēm, VCB konstatē, ka Bauskas rajona pašvaldība nevēlas atzīt problēmu esamību bērnu namā un uzskata, ka bērnu likumīgo tiesību un interešu aizsardzībai nekādi pasākumi nav veicami.

Bērņa tiesību ievērošana izglītības iestādēs

Bērņa tiesības uz personas neaizskaramību un brīvību

VCB samērā bieži saņem bērnu un vecāku sūdzības par to, ka skolotāji fiziski ietekmē bērnus un lieto aizskarošus izteicienus. Par šādām problēmām izglītības iestādēs informācija tiek saņemta, arī aptaujājot skolēnus dažādos Latvijas novados VCB organizēto bērnu viedokļu dienu ietvaros. No 2003. gadā aptaujātajiem 269 bērniem 42% apgalvo, ka daži pedagogi uz viņiem bieži kliez, bet 19% bērnu tikuši pazemoti vai fiziski aizskarti.

Viens no iemesliem šādai situācijai ir nepietiekama pedagogu saskarsmes prasme. Pedagoģs ne mutvārdos, ne fiziski nedrīkst personīgi aizskart un pazemot bērnus, lietot aizskarošus izteicienus un ironiskas piezīmes. Ir jācieņa katrs bērns un jābūt savaldīgam – jācenšas nenozīmīgus atgadījumus nepārvērst par konfliktiem, bet atrisināt jau sākumā.

VCB saņēma iesniegumu no vairākiem kādas vidusskolas 7. klases skolēnu vecākiem, kurā sniegta informācija, ka daži pedagogi atļaujas sarunā ar bērniem lietot tādus izteicienus kā "idiots", "bezsmadzeņu pērtiķis", "asinssūcējs", "tu esi tikpat stulbs kā tavi vecāki" u.tml.

Sākotnēji pedagogi noliedza iesniegumā minētos faktus. Taču vēlāk, saprotot, ka VCB mērķis nav publiskot un sodīt vainīgās personas, bet rast risinājumu, lai šādi gadījumi turpmāk neatkārtotos, atzina, ka dažkārt pedagogi zaudē savaldību un lieto "stiprākus" izteicienus. Īpaši attiecībā uz bērniem, kuriem ir uzvedības traucējumi.

Skolas direktore apņēmas pievērst lielāku vērību skolotāju tālākizglītošanai – lai sekmētu skolas attīstības plāna realizēšanu. Pašlaik katrs skolotājs vienu reizi mēnesī apmeklē praktiskas nodarbības un izglītojošas lekcijas, lai papildinātu zināšanas, kā strādāt ar bērniem, kuriem ir uzvedības traucējumi, antisociāla vai hiperaktīva uzvedība.

Izglītības iestāžu apmeklējuma laikā VCB pārstāvji aicina pedagogus katrā klasē parūpēties par tiem skolēniem, kuri skolā nejūtas labi, un novērst fiziskos un morālos pāri darījumus skolēnu vidū. VCB arī uzskata, ka skolas darbiniekiem vajadzētu būt taisnīgiem pret visiem skolēniem un visām ģimenēm. Bērni ļoti sāpīgi pārdzīvo nevienlīdzīgu attieksmi – atkarībā no sekmēm, ģimenes sociālās izcelsmes vai dzimuma. Pedagoģiem būtu jācenšas arī pašiem ievērot bērniem izvīrītās prasības, piemēram, bērni, stundai sākoties, izslēdz mobilā telefona skaņu, skolotājs neizslēdz; bērniem jānovelk virsdrēbes, skolotājs vada stundu virsdrēbēs; bērniem jāpārvelk maiņas apavi, skolotājs staigā zābakos utt.

Apmeklējot kādu izglītības iestādi, VCB darbinieki konstatēja, ka vairākās klasēs ir izveidojusies no bērnu tiesību viedokļa nepieļaujama prakse – ieviests "muļķu sols" skolēniem, kuriem ir grūtības mācībās. VCB uzskata, ka skolotājiem ir jāsekmē šādu skolēnu izaugsmi, nodrošinot kvalitatīvas individuālās konsultācijas vai izveidojot pedagoģiskās korekcijas klasi, nevis pazemojot bērnu. Arī bērni, tiekoties ar VCB pārstāvjiem, kā problēmu min to, ka skolotāji neuzklausa viņu viedokli, netic viņiem un neizturas pret bērniem ar cieņu.

Ievērojot bērņa tiesības uz personas neaizskaramību, pedagoģiem nākas atgādināt, ka izglītības darbinieki nedrīkst bērnu pārmeklēt. Bērnu pārmeklēt drīkst tikai vecāki, bērnu aprūpes iestādes vadītājs, aizbildnis, audžuvecāki vai policijas darbinieks. Ja ir pamatotas aizdomas, ka bērnam ir kādi neatļauti priekšmeti vai bērns kaut ko nozādzis, jāuzaicina ierasties bērņa vecāki. Tas pats attiecas uz mantu atņemšanu – pedagoģam jācenšas vienoties, ka bērns labprātīgi uzticēs pedagoģam mācībām nevajadzīgu priekšmetu, kas traucē stundas norisei, un paņems to pēc stundām.

Lai sekmētu bērņa tiesību ievērošanu, VCB iesaka izglītības iestādēs ieviest visiem skaidri zināmu sistēmu sūdzību izskatīšanai. Piemēram, neskaidros jautājumus risināt ar klases audzinātāju, skolas psihologu, sociālo pedagoģu un, ja neizdodas rast risinājumu – vērsties pie skolas administrācijas,

vecāku padomes, domes izglītības pārvaldē, un tikai tad, ja pašvaldības līmenī nav iespējams problēmu atrisināt, vērsties valsts bērnu tiesību aizsardzības institūcijās.

VCB mērķis ir pozitīvas sadarbības veicināšana starp skolēniem un skolotājiem un mierizliguma slēgšana starp konfliktā iesaistītajām pusēm. Tāpēc gadījumos, ja tiek konstatētas skolēnu un pedagogu saskarsmes problēmas, VCB lūdz skolas direktoru izstrādāt rīcības plānu skolas mikroklimate uzlabošanai un pozitīvas sadarbības vides radīšanai. Šiem pasākumiem jāsekme skolotāju un skolēnu savstarpējā sadarbība, cieņa un uzticība.

Diemžēl ir pedagogi, kuri bērna vēšanos valsts institūcijā savu aizskarto tiesību aizsardzībai vērtē kā "blēņošanas ar datoru", kuras dēļ tiek "traumēti skolas pedagogi un bērni un traucēta pilsētas un rajona skolu valde", un kuri uzskata, ka bērnu audzināšanas procesā "ar mīļvārdiņiem vien neiztiksi".

Bērna tiesības uz privāto dzīvi

VCB 2003. gadā saņēma gan mutvārdu, gan rakstveida sūdzības par bērna tiesību uz neiejaukšanos privātajā dzīvē, personas neaizskaramību un tiesību uz savu personas datu aizsardzību pārkāpumiem. Šāda informācija bieži tiek gūta arī VCB organizēto bērna viedokļa dienu ietvaros.

Bērnu iesniegtās sūdzības par tiesību uz privāto dzīvi pārkāpumiem galvenokārt ir saistītas ar skolas administrācijas noteiktajiem ierobežojumiem attiecībā uz ģērbšanās stilu un kosmētikas lietošanu. VCB uzskata, ka atsevišķos gadījumos minētie ierobežojumi ir nepamatoti un neatbilst nevienam no likumīgajiem mērķiem – piemēram, aizliegums zēniem griezt pārāk īsus matus. Taču kopumā izglītības iestādes nosaka pamatotas un bērnu interesēm atbilstošus ierobežojumus. Lai novērstu ar izglītojamo ārējo izskatu saistītu konfliktu rašanos, VCB iesaka skolām iekšējās kārtības noteikumos skaidri formulēt un pamatot izvirzītās prasības. Piemēram, par ģērb-

šanos ikdienā un svētkos, par maiņas apaviem, par skolas teritorijas atstāšanu mācību laikā, par nepiederošu personu uzturēšanos skolā u.c.

Izskatot sūdzības par bērna tiesībām uz privāto dzīvi, kas saistītas ar ārējo izskatu, un tiekoties ar bērniem izglītības iestādēs, VCB skaidro bērniem, ka tiesības uz privāto dzīvi nav absolūtas un neierobežojamas, izglītības iestāde ir tiesīga skolas iekšējās kārtības noteikumos norādīt, ka izglītojamiem ir jāģērbjas atbilstoši vispārpieņemtajiem uzvedības noteikumiem. Taču šie noteikumi nedrīkst būt diskriminējoši un attiekties tikai uz konkrētu dzimumu.

VCB vērsās skolnieks T., kurš uzskatīja, ka skolā notiek izglītojamo diskriminācija pēc dzimuma, jo skolas administrācija esot noteikusi atšķirīgus ierobežojumus zēniem un meitenēm. Piemēram, meitenes drīkst krāsot matus un nēsāt auskarus, bet zēni – nedrīkst. Iesniedzējam par atteikšanos pakļauties prasībai izņemt auskaru ticis draudēts pat ar izslēgšanu no skolas.

VCB iesniedzējam norādīja, ka Izglītības un zinātnes ministrijas apstiprinātais Vispārējās vidējās izglītības iestādes paraugnoteikums paredz izglītojamo izslēgšanu no vidusskolas tikai par rupjiem iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumiem.

Tas, vai pārkāpums ir vai nav rupjš, ir vērtējams jēdziens. Taču VCB uzskata, ka auskara nēsāšana nevienam no dzimumiem nevarētu tikt uzskatīta par rupju iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumu un draudi izslēgt no skolas nav pamatoti.

Savukārt pedagogiem tiek norādīts, ka ļoti svarīgi ir skolas iekšējās kārtības noteikumu izstrādāšanā iesaistīt bērnus, uzklaut viņu viedokli. Gan Latvijas, gan starptautiskie tiesiskie akti, kas ir spēkā Latvijā, paredz, ka arī bērnam ir tiesības paust savu viedokli un tikt uzklautam visos jautājumos, kas skar bērna intereses.

Diemžēl VCB pārstāvjiem nākas konstatēt, ka izglītības iestādēs dažkārt netiek ievērots konfidencialitātes princips. 2003. gadā bija vairāki gadījumi, kad skolēnu aptaujās iegūtie dati tika izmantoti citiem mērķiem, nekā paredzēts anketā. Par bērnu un viņa

ģimeni tika izplatīta personiska informācija, tai skaitā personas sensitīvie dati. Piemēram, klases audzinātāja sarunā ar bērniem aizskaroši izteikusies par kādas skolnieces ģimeni, norādot uz to, ka meitenei nav tēva. VCB skolas administrācijai norādīja, ka šāda pedagoga rīcība ir neētiska un pārkāpj Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71. panta 1. daļā noteikto informācijas par bērnu izplatīšanas aizliegumu.

Aizliegums izplatīt informāciju par bērnu, kas varētu viņam kaitēt, attiecas arī uz mācību rezultātu publiskošanu.

VCB saņēma informāciju, ka vidusskolā pie ziņojumu dēļa izliek to skolēnu sarakstu, kuriem vidējā atzīme semestrī ir zemāka par 5 ballēm.

Šāda informācija var kaitēt bērna psiholoģiskā līdzsvara saglabāšanai, ja bērns ir mācījies atbilstoši savām spējām, taču labākas sekmes sasniegt nav izdevies. Turklāt Pamatizglītības iestādes parauglikums, kas apstiprināts ar IZM rīkojumu, nosaka, ka pedagoga pienākums ir "stimulēt, vadīt un sniegt īpašu atbalstu skolēniem, kuriem ir grūtības".

VCB skolas administrācijai norādīja, ka būtu jāatturas no skolēnu sekmju publiskošanas, izceļot tos skolēnus, kuriem ir grūtības mācību vielas apguvē.

Tiesības bērnam ar īpašām vajadzībām dzīvot pilnvērtīgu dzīvi

Izglītības un zinātnes ministrija piedāvā speciālās pamatizglītības programmas izglītojamiem ar speciālām vajadzībām, kuri integrēti vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestādēs. Šo programmu mērķis ir nodrošināt izglītības ieguves iespēju bērniem atbilstoši viņu veselības stāvoklim, attīstot prasmi un vēlēšanos iesaistīties dažādās saziņas situācijās. Speciālās izglītības attīstības politika ir virzīta uz to, lai veicinātu bērnu ar speciālām vajadzībām izglītošanu dzīvesvietā vai tās tuvumā. Visu bērnu ar speciālām vajadzībām izglītošanu finansē no valsts budžeta, izglītības iestādei jālicencē attiecīgā speciālās pamatizglītības programma.

Diemžēl VCB konstatē, ka izglītības iestādēs netiek darīts viss iespējamais, lai, sagatavojot dzīvei un integrācijai sabiedrībā, bērnam ar īpašām vajadzībām radītu iespējas un apstākļus iegūt viņa veselības stāvoklim, spējām un attīstības līmenim atbilstošu izglītību. Bieži vien izglītības iestāde piedāvā bērnam ar īpašām vajadzībām organizēt mājas apmācību, lai gan šāda mācību forma ir organizējama vienīgi ilgstoši slimojošam izglītojamam. Šādās situācijās starpinstitucionālās sadarbības rezultātā jāpanāk, lai skola licencē speciālās pamatizglītības programmu izglītojamiem ar speciālām vajadzībām, kuri integrēti vispārējās pamatizglītības iestādēs, un skolā tiek nodrošināta bērna veselības stāvoklim atbilstoša pamatizglītības ieguves iespēja, kā arī tiek nodrošināta skolas atbalsta komandas – speciālā pedagoga, sociālā pedagoga un psihologa palīdzība.

Arī speciālās izglītības iestādēs pilnībā nespēj realizēt bērnu ar speciālām vajadzībām sociālās integrācijas pamatprincipus – patstāvību un līdzdalību, kas ir neatkarīgas dzīves pamats un ļautu viņiem dzīvot tāpat kā pārējiem sabiedrības locekļiem.

VCB saņēma sūdzību no speciālās internātskolas absolventa Z. par izglītības kvalitāti minētajā skolā attiecībā uz valsts valodas un dzimtās valodas apguvi. Iesniedzējs norādīja, ka mācību stundās tiek lietotas vienvēidīgas un neefektīvas mācību metodes – skolēni katru stundu noraksta no tāfeles tur uzrakstīto tekstu un stundas beigās nodod burtnīcas. Pēc iesniedzēja teiktā ne reizi skolēni nav rakstījuši domrakstu vai stāstījuši par kādu tēmu, nav mācījušies no galvas dzejoļus vai atstāstījuši izlasīto tekstu. Skolā latviešu valodas apguvei nav izmantotas ne mācību grāmatas, ne kādi citi mācību līdzekļi, izņemot uz tāfeles rakstīto. Nav uzdoti arī mājas darbi. Tā rezultātā skolēni ir apguvuši tikai prasmi mehāniski pārrakstīt tekstu. Iesniedzēja māte vairākas reizes esot vērsusies ar mutiskām sūdzībām skolā par latviešu valodas apguves zemo kvalitāti, taču bez rezultātiem. VCB sarunā ar iesniedzēju apstiprinājās, ka viņam nav pat elementāru sarunvalodas iemaņu. Iesniedzējs speciālajā internātskolā ir apguvis

speciālo mazākumtautību pamatizglītības programmu arodklasēm, kuras ilgums ir trīs gadi, un ieguvīs galdnieka palīga kvalifikāciju. Izglītojamiem nav bijusi iespēja skolā nokārtot centralizēto valsts valodas eksāmenu un iegūt attiecīgo valsts valodas prasmes pakāpi, līdz ar to izglītības dokumentā ir norādīts tikai zināšanu vērtējums. Radusies tāda situācija, ka izglītības dokuments, kurā nav norādīta attiecīgā valsts valodas prasmes pakāpe, liedz stāties darba tiesiskajās attiecībās un skolā iegūtās zināšanas liedz iespēju nokārtot eksāmenu, lai iegūtu 1. līmeņa valsts valodas prasmes pakāpi.

VCB lūdza Izglītības valsts inspekciju 2003./2004. mācību gadā veikt pārbaudi speciālajā internātskolā, lai konstatētu, vai latviešu valodas mācību programma un tās īstenošanas metodes atbilst attiecīgajai pamatizglītības programmai, un paskaidrot, kā valsts izglītības iestādē varēja rasties tāda situācija, ka bērnam ar īpašām vajadzībām, kurš vēlas kārtot eksāmenu un kura vecāki viņa izvēli atbalsta, bija liegta šāda iespēja.

Saņemtajā atbildes vēstulē bija sniegta informācija, ka "izglītības iestādes darba kvalitātes vērtējums tiek veikts izglītības iestādes akreditācijā. Nākošā akreditācija ir plānota 2006. gada decembrī." Diemžēl uz atkārtotu lūgumu veikt pārbaudi atbilde nav saņemta.

Bērnu ar īpašām vajadzībām, t.i., bērnu, kuriem nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā palīdzība, tiesības mācīties vispārīgizglītojošās skolās nereti noved pie problēmas, kas saistīta ar citu bērnu tiesībām uz izglītību labvēlīgā vidē. VCB 2003. gadā ir saņēmis informāciju no vairākām izglītības iestādēm par to, ka bērnu ar uzvedības traucējumiem neierobežotās tiesības skolā nereti rada situācijas, kad tiek aizskartas citu bērnu, pedagogu un pārējo skolas darbinieku tiesības, tai skaitā cieņa un gods. Ņemot vērā šīs problēmas aktualitāti, VCB 2003. gadā īstenoja projektu "Bērnu ar uzvedības traucējumiem mācības vispārīgizglītojošajās skolās. Problēmas un to iespējamie risinājumi", kura ietvaros notika speciālistu apaļā galda diskusija, konference ar starptautisku ekspertu piedalīšanos, kā arī tika veikta izglītības iestāžu aptauja (sīkāk par šo projektu sk. sadaļā "Projekti un pētījumi").

Šā projekta īstenošanas gaitā VCB konstatēja, ka izglītības sistēmā un sabiedrībā kopumā nav skaidras nostādnes par to, kas ir atbildīgs par bērnu, kuram ir uzvedības traucējumi, — izglītības iestāde vai vecāki. Izglītības iestādes tiesības šajā jomā ir ierobežotas, un vecāki nevēlas iesaistīties problēmas risināšanā vai neapzinās to. Lielā daļā Latvijas skolu vēl joprojām netiek nodrošināta skolas atbalsta komandas – speciālā pedagoga, sociālā pedagoga un psihologa darbība, jo nav valsts finansiālā seguma. VCB uzskata, ka katrā izglītības iestādē jābūt gan psihologam, gan sociālajam pedagogam.

Šo viedokli VCB pārstāvji pauda arī, piedaloties darba grupā, kas izstrādāja Bērnu tiesību aizsardzības likuma grozījumu projektu, un tā rezultātā tapa priekšlikums papildināt likumu ar pantu: "Izglītības iestādē, kur bērni iegūst pamatizglītību, jābūt vismaz vienam sociālajam pedagogam. Šim nolūkam paredzams finansējums no Izglītības ministrijas."

VCB speciālisti ir arī izstrādājuši rekomendācijas mērķprogrammai par bērnu ar uzvedības traucējumiem iekļaušanu speciālā korekcijas pasākumu programmā visā Latvijā. Šāda korekcijas pasākumu programma veicinātu cilvēktiesību pārkāpumu novēršanu, strādājot ar bērniem, kuriem ir uzvedības traucējumi.

Bērņa tiesības uz atpūtu un brīvo laiku

Tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, kas sevi ietver tiesības piedalīties spēlēs, izklaides pasākumos un tiesības nodarboties ar mākslu, ir tiesības, ko valstij ir pienākums nodrošināt bērnam kā fiziski un intelektuāli nenobriedušai personai, kam vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība. Bērnam ir tiesības no mācībām brīvajā laikā izvēlēties interešu izglītību savas atpūtas lietderīgai organizēšanai un kultūras pilnveidošanai. Vecāku, aizbildņu, valsts un pašvaldību pienākums ir nodrošināt bērņa tiesību īstenošanu kultūras un brīvā laika pavadīšanas jomā, kā arī ievirzīt bērņa intereses un spējas bērņa attīstībai vēlamā virzienā. Vienlaikus jāņem vērā, ka tās ir vienas no tikai bērniem garantētajām tiesībām.

VCB 2003. gadā ir saņēmis vienu iesniegumu par bērna tiesību uz atpūtu un brīvo laiku iespējamu pārkāpumu; šī sūdzība bija saistīta ar brīvā laika pavadīšanas iespējām.

VCB saņēma sūdzību no Cēsu 1. pamatskolas skolēniem par ārpusstundu nodarbību trūkumu skolā un pilsētā, kā arī citiem pārkāpumiem. Iesniedzēji norāda, ka Cēsis nav nekādu izklaides iespēju bērniem, jaunākiem par 16 gadiem, nav iespēju saturīgi pavadīt brīvo laiku pēc mācībām skolā. Kā apgalvoja iesniedzēji, neesot pat vietas, kur spēlēt bumbu.

Lai izskatītu šo iesniegumu, VCB lūdza Cēsu pilsētas domi sniegt informāciju par pašvaldības piedāvātajām bērnu brīvā laika pavadīšanas iespējām (valodu kursiem, mākslas un mūzikas skolām, pulciņiem, bērnu organizācijām, sporta centriem, interešu grupām u.c.) un bērniem organizētajiem pasākumiem, kā arī par interešu izglītības programmām pamatskolā.

Iesniegumā minētie bērnu tiesību pārkāpumi attiecībā uz ārpusstundu nodarbību trūkumu skolā un pilsētā neapstiprinājās – skolā tiek piedāvāts plašs interešu izglītības nodarbību klāsts, bērniem ir iespējams apmeklēt arī kultūras centra rīkotos pasākumus. Iesniedzējas sarunā ar VCB pārstāvjiem atzina, ka rakstījušas tādēļ, ka skola 2003./2004. mācību gadā atteikusies no izklaides pasākumu, konkrētāk – diskotēku, organizēšanas.

VCB, pētot situāciju valstī bērna tiesību ievērošanas jomā, bērna viedokļa dienu ietvaros regulāri veic bērnu aptauju par bērna tiesību uz atpūtu un brīvo laiku ievērošanu. Aptaujas mērķis ir uzzināt bērnu viedokli par brīvā laika pavadīšanas iespējām, izpētīt, kurām brīvā laika pavadīšanas iespējām bērni dod priekšroku, kā arī noskaidrot, vai pašvaldības pienācīgi gādā par bērnu ārpusstundu nodarbību nodrošināšanu dažādu vecumposmu bērniem un pilda Bērnu tiesību aizsardzības likuma 66. panta 2. daļas 6. punktā noteikto: *Pašvaldība atbilstoši likumam gādā par pirmskolas un ārpuskolas bērnu iestādēm, bibliotēkām, bērnu atpūtas organizēšanu.*

Aptaujas rezultāti rāda, ka brīvajā laikā visvairāk, 36% bērnu, vislabprātāk tiktos ar draugiem vai spēlētu sporta spēles, 28% bērnu skatītos televizoru, bet 18% bērnu vēlētos spēlēt datorspeles vai kārtis. Bērni minējuši arī tādas sev tikamas nodarbes kā grāmatu lasīšana (13%), zīmēšana, gleznošana (11%), kāda mūzikas instrumenta spēlēšana (8%), rokdarbi (7%), dziedāšana kori vai ansambli (7%), 3% bērnu brīvajā laikā labprāt raksta dzeju.

VCB satrauc tas, ka bērni datorspeļu spēlēšanu min kā trešo populārāko brīvā laika pavadīšanas iespēju. Ir pierādīts, ka datorspeles rada atkarību tāpat kā ar likumu aizliegtās azartspēles, taču interneta kafejnīcas un datosaloni ir bērniem brīvi pieejami. VCB pārstāvis 2003. gadā piedalījās darba grupā, kas izstrādāja grozījumus Bērnu tiesību aizsardzības likumā. Likuma grozījumu projekts paredz 50. pantu papildināt ar septīto daļu šādā redakcijā: *Bērniem aizliegts atrasties interneta salonos un citās sabiedriskās vietās, kur pieejams internets, pēc plkst. 23.00 un mācību stundu laikā. Konkrēto laiku nosaka pašvaldības.* VCB pozitīvi vērtē, ka dažas pašvaldības savos saistošajos noteikumos jau ietvērušas normas, kas ierobežo bērnu uzturēšanos sabiedriskās vietās, kur pieejams internets.

VCB, apmeklējot izglītības iestādes, gūst informāciju, ka bērniem ir nodrošinātas iespējas izvēlēties interešu programmu izglītības iestādē, interešu izglītības, kultūras vai citā iestādē, kā arī ir iespējas attīstīt savus talantus, nodarbojoties ar māksliniecisko pašdarbību vai sportu. Problēmas rada tas apstāklis, ka vecāki ne vienmēr godprātīgi pilda bērna aprūpes pienākumu, kas nozīmē ne tikai bērna kopšanu, izglītošanu un uzturēšanu, bet arī audzināšanu – garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšanu, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam. Tieši vecākiem vajadzētu dot bērniem ievirzi, ieinteresēt apmeklēt izglītības iestādes piedāvātās interešu izglītības nodarbības un pārliecināt bērnus, ka nav lietderīgi brīvo laiku pavadīt, vienīgi skatoties televīzijas pārraides vai spēlējot datorspeles.

Projekti un pētījumi

VCB uzdevumi – pētīt situāciju cilvēktiesību ievērošanā valstī, it īpaši jomās, kas skar mazaizsargātās sabiedrības grupas.

Likuma par Valsts cilvēktiesību biroju 2. pants

PROJEKTS

“Bērnu ar uzvedības traucējumiem mācības vispārizglītojošajās skolās. Problēmas un to iespējamie risinājumi”

VCB darbinieki, regulāri apmeklējot izglītības iestādes, tiekoties ar skolu administrāciju, pedagogiem un iesaistoties dažādu konfliktsituāciju risināšanā, konstatēja, ka viena no nopietnākajām problēmām ir bērnu ar uzvedības traucējumiem fiziska un/vai emocionāla vardarbība pret saviem skolas biedriem, kā arī pedagogiem un citiem skolas darbiniekiem.

VCB atzīst, ka Izglītības sistēmā un sabiedrībā kopumā nav skaidras nostādnes par to, kas ir atbildīgs par bērnu, kuram raksturīgi uzvedības traucējumi, un kā sekmīgi risināt šo problēmu. Skolas funkcijas un pedagogu tiesības ir ierobežotas, vecāki nevēlas uzņemties atbildību un soda sankcijas par izvairīšanos no tās ir neskaidras un praksē netiek pielietotas. Savukārt policijas darbiniekiem jācinās ar sekām – situāciju, kad bērns ar uzvedības traucējumiem ir pārkāpis likumu.

Šīs problēmas risināšanu VCB izvirzīja kā vienu no 2003. gada prioritātēm, un tika īstenots projekts ar mērķi izstrādāt rekomendācijas vispārizglītojošām skolām darbam ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi. Lai sasniegtu izvirzīto

mērķi un sekmētu problēmas cilvēktiesību aspektu risināšanu, projekta ietvaros VCB:

- 2003. gada 15. maijā organizēja diskusiju, kurā piedalījās šīs problēmas risināšanā ieinteresētie speciālisti, kā arī atbildīgo institūciju pārstāvji (sīkāk par diskusiju sk. VCB 2003. gada 2. ceturkšņa ziņojumā <http://www.vcb.lv/zinojumi/2003.g.2.cet.doc>);

- no 2003. gada jūnija līdz augustam veica pētījumu ar mērķi apzināt problēmas, kas skar bērnu ar uzvedības problēmām mācības vispārizglītojošā skolā, uzklusot pedagogu un citu speciālistu viedokli (sk. turpinājumā);

- 2003. gada 21. oktobrī sadarbībā ar Ziemeļu Ministru padomes informācijas biroju Rīgā organizēja starptautisku konferenci ar mērķi atklātā diskusijā pārrunāt ārvalstu ekspertu pieredzi un Latvijas speciālistu priekšlikumus darbā ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi, kā arī rast efektīvāko problēmas risinājuma veidu. Konferencē piedalījās pedagogi, sociālie pedagogi, psihologi, bērna tiesību speciālisti, kā arī valsts un pašvaldības institūciju pārstāvji. Ar ziņojumiem par dažādiem šīs problēmas aspektiem uzstājās speciālisti no VCB, Īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariāta, LR Izglītības un zinātnes ministrijas, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas, organizācijas “Glābiet bērnus”, izglītības iestādēm un bāriņtiesām. Ziņojumus par Norvēģijas un ASV praksi un pieredzi darbā ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi, nolasīja Oslo Universitātes un Oregonas Sociālo pētījumu centra pārstāves *Anne Arnesen* un *Nancy Banks* (konferences materiālu apkopojumu sk. VCB interneta mājas lapā http://www.vcb.lv/zinojumi/konferences_materiali.doc);

- izstrādāja rekomendācijas ar mērķi veicināt cilvēktiesību ievērošanu izglītības iestādēs, kas praktiski izmantojamas darbā ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi.

PĒTĪJUMS

“Bērnu ar uzvedības traucējumiem mācības vispārīzglītojošajās skolās. Problēmas un to iespējamie risinājumi”

Pētījuma mērķis bija noskaidrot, kāds ir Latvijas vispārīzglītojošo skolu pedagogu viedoklis par situāciju skolās darbā ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi.

Pētījuma ietvaros no 2003.gada jūnija līdz augustam tika veikta Latvijas vispārīzglītojošo skolu pedagogu aptauja, izplatot speciālas aptaujas anketas. Kopumā tika saņemti rezultāti no 182 izglītības iestādēm. Pētījuma rezultāti tika apkopoti divās kategorijās: situācija Latvijas reģionos un situācija Rīgā.

Šajā pārskatā doti atsevišķi aptaujas dati (pilnībā ar pētījumu var iepazīties VCB interneta mājas lapā http://www.vcb.lv/zinojumi/berni_ar_uzvedibas_trauc_2003.doc).

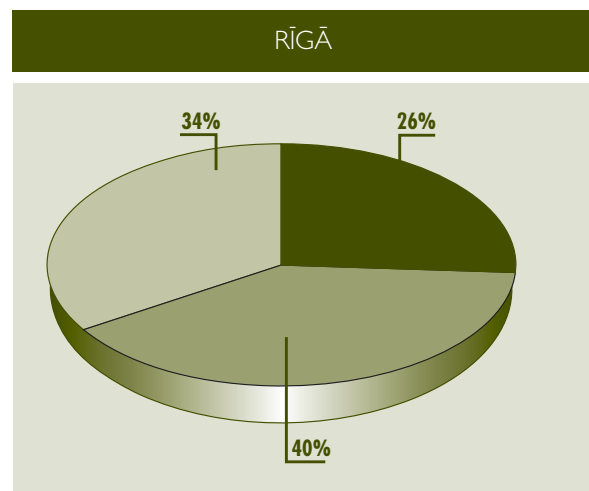
Problēmas raksturojums

Konfliktsituācijas skolā, kas saistītas ar cilvēktiesību ierobežojumiem un pārkāpumiem

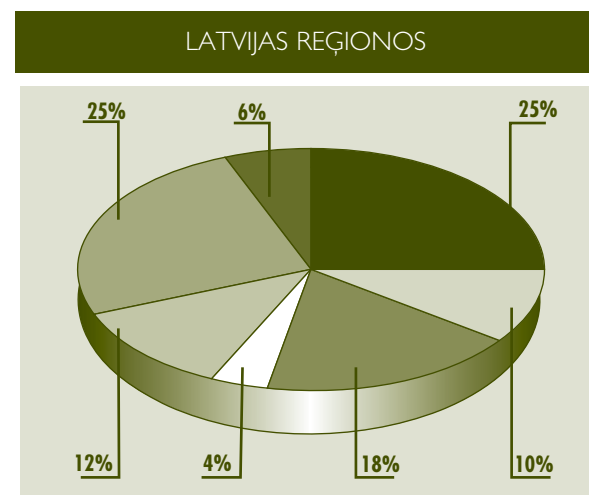
LATVIJAS REĢIONOS 52% pedagogu dažkārt ir saskārušies ar gadījumiem, kad bērnu ar uzvedības traucējumiem rīcība ir aizskārusi citu bērnu, pedagogu vai pārējo skolas darbinieku tiesības. 43% no aptaujātiem pedagogiem ir bieži saskārušies ar šādiem gadījumiem, un tikai 3% respondentu nav bijuši iesaistīti šādās konfliktsituācijās.

RĪGĀ 65% pedagogu dažkārt ir saskārušies ar šādiem gadījumiem, bet 35% uzskata, ka tas notiek bieži.

Šajās konfliktsituācijās pedagogi saskārušies ar dažāda veida tiesību pārkāpumiem, tai skaitā:

- 26% Tiesības uz izglītību
- 40% Tiek aizskarts gods un cieņa
- 34% Tiesības uz drošību

- 25% Tiesības uz drošību, izglītību; tiek aizskarts gods un cieņa
- 10% Tiesības uz izglītību; tiek aizskarts gods un cieņa
- 18% Tiesības uz drošību; tiek aizskarts gods un cieņa
- 4% Tiesības uz drošību un izglītību
- 12% Tiesības uz izglītību
- 25% Tiek aizskarts gods un cieņa
- 6% Tiesības uz drošību

Problēmas saistība ar vardarbību

LATVIJAS REĢIONOS 33% pedagogu uzskata, ka šī problēma ir saistīta ar emocionālu un fizisku vardarbību pret citiem bērniem, kā arī emocionālu vardarbību pret pedagogiem un citiem skolas

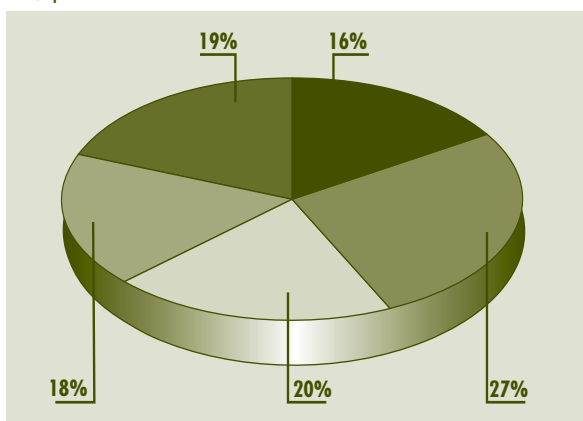

darbiniekiem. Savukārt 28% problēmā saskatījuši emocionālas un fiziskas vardarbības pazīmes gan pret bērniem, gan pedagogiem.

RIGĀ vairums pedagogu – 39% un 32% šo problēmu saista attiecīgi ar emocionālu un fizisku vardarbību pret citiem bērniem, 25% – ar emocionālu vardarbību pret pedagogiem un citiem skolas darbiniekiem, bet 4% – ar fizisku vardarbību pret pedagogiem.

Problēmas cēloņi

Pedagogu vērtējumā vispārizglītojošo skolu darbā ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi, problēmas rada šādi faktori:

- 16% Korekcijas klašu trūkums
- 27% Nepietiekama vecāku atbildība
- 20% Speciāli apmācītu pedagogu trūkums
- 18% Sociālā pedagoga ierobežotie resursi
- 19% Bērnu brīvā laika pavadīšanas iespēju trūkums

Šajā jautājumā pedagogu viedoklis Latvijas reģionos un Rīgā būtiski neatšķiras.

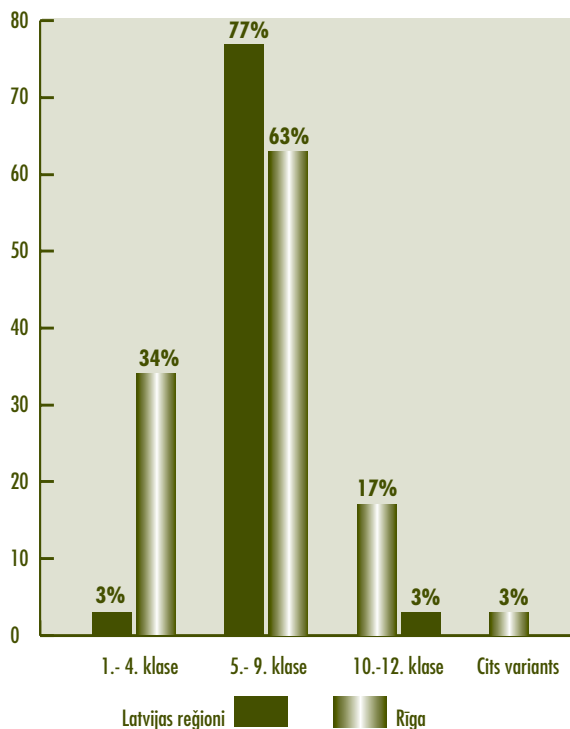
Sociālā darba modelis, ko pedagogi piedāvā kā optimālu problēmas risinājumu vispārizglītojošo skolu darbā ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi

Modeļi veido trīs nozīmīgākie darbības virzieni:

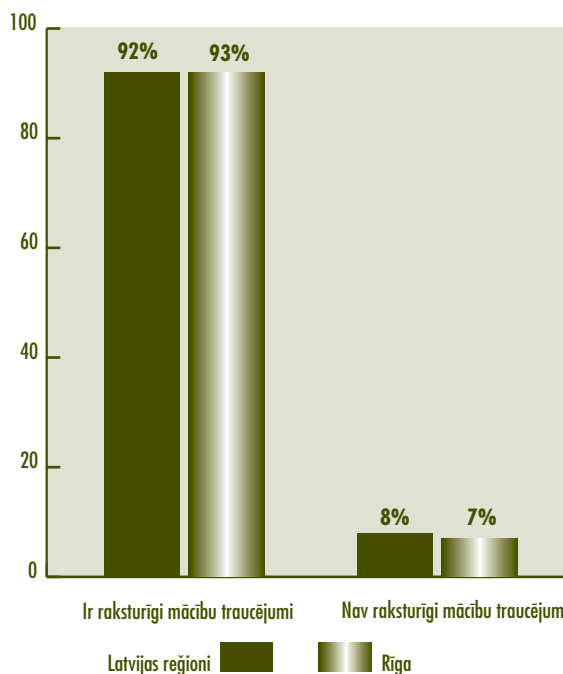
- aktīvs komandas darbs skolā (klases audzinātājs);
- skolas psihologs, sociālais pedagogs u.c.);
- aktīvs individuālais darbs ar bērna vecākiem;
- aktīvs individuālais darbs ar bērniem.

Uzvedības traucējumi vispārizglītojošā skolā - pētījuma statistika

UZVEDĪBAS TRAUCĒJUMU IZTEIKTĪBA DAŽĀDOS VECUMPOS

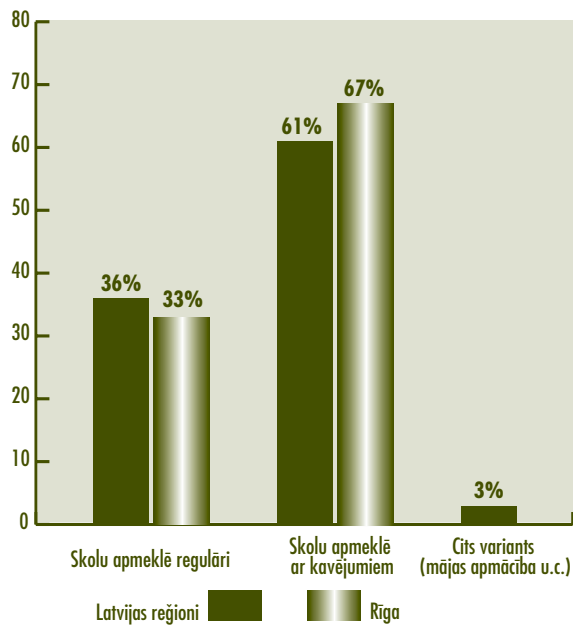

UZVEDĪBAS TRAUCĒJUMU SAISTĪBA AR MĀCĪBU TRAUCĒJUMIEM

UZVEDĪBAS TRAUCĒJUMU SAISTĪBA AR SKOLAS APMEKLĒJUMU

Projekta kopsavilkums un rekomendācijas

Pamatojoties uz pētījumā iegūtajiem rezultātiem un izmantojot konferences materiālus, VCB izstrādāja rekomendācijas – vadlinijas speciālistu darbam ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi. Tajās apkopoti pasākumi, ko nepieciešams veikt šīs problēmas risināšanai.

Vecāku un skolas sadarbība un vienotība bērna audzināšanā un izglītošanā

- Vecāku regulāra izglītošana (semināri, lekcijas).
- Atbalsta (treniņu) grupas vecākiem un bērniem katrā skolā (vada sociālais pedagogs un/vai psihologs).
- Informācijas nodrošināšana par sociālā pedagoga, psihologa u.c. nepieciešamo speciālistu pieejamību.

Skola – bērnam draudzīga vide

- Pedagogu un citu speciālistu, kuri strādā izglītības

bas iestādēs, apmācība darbam ar bērniem, kuriem raksturīgi uzvedības traucējumi (valsts finansēta apmācību programma).

- Nodrošināt sociālā pedagoga un psihologa štata vietu pēc izglītības iestādes pieprasījuma (nepieciešamības), nevis pēc bērnu skaita. Iekļaujot izglītības pamatprincipu ieviešanu.
- Standartizētu rezultātu nozīmes kā bērna vērtēšanas kritērija vispārīgā skolā mazināšana.

Komandu darba principu pielietošana, strādājot ar ikvienu bērnu, kuram ir raksturīgi uzvedības traucējumi un kuram nepieciešama palīdzība

- Komandas darba principu izmantošana dažādos līmeņos.
- Valsts un pašvaldības institūciju (LR Izglītības un zinātnes ministrija, izglītības pārvaldes u.c.) aktīvāks atbalsts skolām komandu darba principu īstenošanā.

Brīvā laika pavadīšanas iespēju paplašināšana, attīstot interešu centrus (projektu piesaiste)

VCB ir izstrādājis rokasgrāmatu uzvedības problēmu risināšanai skolā, kas ir pieejama pedagogiem, sociālajiem darbiniekiem, psihologiem, bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem, kā arī bērnu vecākiem un citiem interesentiem.

2004. gadā VCB plāno turpināt šo projektu, Ziemeļvalstu ekspertu vadībā īstenojot apmācības programmu speciālistiem Latvijā, kuru darbs ir saistīts ar bērniem ar uzvedības traucējumiem. Šīs apmācības mērķauditorija – pedagogi, sociālie darbinieki, sociālie pedagogi, bāriņtiesu un pagasttiesu speciālisti, policisti, bērnu tiesību speciālisti. Šāda apmācību programma palīdzētu novērst vienu no būtiskākajiem problēmas cēloņiem – kvalificētu speciālistu trūkumu. Speciālisti iegūtu nepieciešamās prasmes un iemaņas strādāt sekmīgi savas profesionālās kompetences ietvaros ar šiem bērniem.

PĒTĪJUMS

“Bērnu tiesību aizsardzības stāvoklis Latvijā un pasākumi tā uzlabošanai”

Lai izzinātu situāciju Latvijā bērna tiesību aizsardzības jomā, 2003. gadā VCB veica pētījumu “Bērnu tiesību aizsardzības stāvoklis Latvijā un pasākumi tā uzlabošanai”. Pētījuma mērķi bija:

- analizēt bērna tiesību aizsardzības sistēmas efektivitāti;
- izzināt problēmas un to iespējamus risinājumus;
- apzināt par bērnu tiesību aizsardzību atbildīgo institūciju kompetenci;
- veikt likumdošanas aktu, kas reglamentē šo atbildīgo institūciju darbību, analīzi.

Pētījuma gaitā tika analizēta esošā bērnu tiesību aizsardzības sistēma, veikta normatīvo aktu analīze, vērtēta svarīgāko valsts un pašvaldību institūciju, kā arī par bērnu tiesību aizsardzību atbildīgo sabiedrisko organizāciju likumā noteiktā kompetence un tās darbība praksē.

Bērnu tiesību aizsardzības stāvokļa izpētei tika izstrādāta aptaujas lapa, organizētas tikšanās ar atbildīgo valsts un pašvaldību institūciju speciālistiem (bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem, bāriņtiesu (pagasttiesu) speciālistiem, sociālajiem darbiniekiem, sociālajiem pedagogiem, psihologiem, pedagogiem, sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem, krīžu centru vadītājiem, bērniem, vecākiem, ministriju pārstāvjiem, 8. Saeimas deputātiem u.c.), organizētas vairākas darba grupas, diskusijas, tikšanās, pārrunas un citi pasākumi.

Pētījuma laikā iegūtā informācija un analīzes

rezultāti rāda, ka valsts un pašvaldību iestāžu veiktie pasākumi bērnu tiesību aizsardzības jomā līdz šim būtiski nav mainījuši bērnu tiesību aizsardzības stāvokli Latvijā, kā arī tikai daļēji nodrošinājuši bērnu tiesību aizsardzību atbilstoši bērnu tiesībām, interesēm un vajadzībām, kā arī ANO Konvencijas par bērna tiesībām prasībām. Pētījumā ir mēģināts arī parādīt bērnu tiesību aizsardzības sistēmas darbības neefektivitātes cēloņus.

Pētījumā izvirzīti priekšlikumi, kas tika izstrādāti, balstoties uz statistikas datiem, likumdošanu, kā arī uz klausot speciālistus, kas strādā bērnu tiesību aizsardzības jomā. Ņemot vērā ievērojamo pētījuma un priekšlikumu apjomu, šeit tiek piedāvāti tikai daži no tiem (pilns pētījuma un priekšlikumu teksts ir pieejams VCB interneta mājas lapā).

Kā galvenais pasākums likumdošanas jomā tika izvirzīta stratēģijas izstrāde ANO Konvencijas par bērna tiesībām izpildei. Būtiski ir pilnveidojams Bērnu tiesību aizsardzības likums, iekļaujot tā X nodaļā tās valsts institūcijas, kuru kompetencē ir bērnu tiesību aizsardzība, taču kuras līdz pat šim brīdim par tādām normatīvajos aktos netiek atzītas (Finanšu ministrija, Vides ministrija, Ārlietu ministrija, Aizsardzības ministrija, Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, Valsts cilvēktiesību birojs u.c.). Ir papildināms Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.1 pants ar mērķi iegūt visaptverošu informāciju par bērnu tiesību aizsardzības situāciju (informāciju par bērniem līdz 18 gadu vecumam, kuri neapmeklē skolu, dzīvo nabadzībā, ikdienā cieš no emocionālas, fiziskas vai seksuālas vardarbības ģimenē, skolā vai sabiedrībā, nodarbojas ar prostitūciju, atrodas pirmstiesas izmeklēšanas iestādēs, nepilngadīgajām grūtniecēm u.c., kā arī personām, kuras izdarījušas bērnu tiesību pārkāpumus).

Normatīvo aktu sistēmā jāpārskata bērnu tiesību aizsardzībā strādājošo institūciju vai speciālistu (bāriņtiesas, pagasttiesas, sociālā darbinieka, bērnu tiesību aizsardzības speciālista) kompetence

bērnu tiesību aizsardzībā un jānovērš funkciju dublēšanās. Jāizstrādā Ministru kabineta noteikumi, kas regulētu bērnu tiesību aizsardzības speciālista, sociālā pedagoga, izglītības un aprūpes iestādes psihologa, kā arī križu centru darbību, turklāt ir izdarāmi būtiski grozījumi likumā "Par bāriņtiesām un pagasttiesām" vai arī jāizstrādā jauns likums ar mērķi bāriņtiesai (pagasttiesai) uzlikt tikai tos pienākumus, kas tiešām atbilst aizgādības un aizbildnības institūcijas kompetencei. Būtiski ir veikt grozījumus Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, lai palielinātu sociālo darbinieku skaitu jau 2004. gadā, kā arī nodrošinātu likuma 16. pantā minēto tiesību normu izpildi, kas nosaka Sociālo pakalpojumu kvalitātes kontroles inspekcijas darbību.

Likumdošanas jomā vēl ir jāizdara grozījumi Kriminālprocesa kodeksā ar mērķi paredzēt vardarbības veicēja izolāciju no ģimenes, lai pasargātu bērnu no atkārtotas emocionālās vardarbības.

Pētījumā ir izvirzīti arī daudzi citi priekšlikumi bērnu stāvokļa uzlabošanai:

- pasākumi speciālistu metodiskās vadības, koordinēšanas un izglītošanas uzlabošanai;
- pasākumi ģimenes un bērna stāvokļa uzlabošanai;
- pasākumi bērnu veselības aizsardzības stāvokļa uzlabošanai;
- pasākumi bērnu izglītības, kultūras un nodarbinātības uzlabošanai;
- pasākumi sociālās aizsardzības uzlabošanai;
- pasākumi vardarbības pret bērnu novēršanai;
- pasākumi likumpārkāpumu profilakses uzlabošanai un nepilngadīgo izdarīto noziedzīgo nodarījumu novēršanai.

VCB iesniegtie pieteikumi Satversmes tiesā

Valsts cilvēktiesību birojam ir tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu par likumu un Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību Satversmei, citu normatīvo aktu vai to daļu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām (aktiem) (16. panta 1.–3. punkts), kā arī Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pretrunā ar Satversmi (16. panta 6. punkts).

Satversmes tiesas likuma 17. pants

2003. gadā VCB sagatavoja un iesniedza Satversmes tiesā divus pieteikumus par likumu normu atbilstību LR Satversmei:

- Par Prokuroru izdienas pensiju likuma 2. panta sestās daļas atbilstību Satversmes 91. pantam.
- Par likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" 17. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam

Satversmes tiesa 2003. gadā izskatīja VCB pieteikumu par Prokuroru izdienas pensiju likumu, kā arī vienu pieteikumu, kuru VCB iesniedza 2002. gadā – "Par likuma "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" 12. panta otrās daļas 1. un 3. punkta un Ministru kabineta 1997. gada 20. maija noteikumu Nr.187 "Kārtība, kādā izmaksājama kompensācija naudā, dzēšot par bijušo zemes īpašumu lauku apvidos piešķirtos zemes īpašuma kompensācijas sertifikātus" 3.1., 3.2.2., 3.2.3. un 3.3. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 105. pantam."

Abās izskatītajās lietās Satversmes tiesa atzina apstrīdētās normas par atbilstošām Satversmei.

VCB pieteikums par Satversmei neatbilstošām normām likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" un Ministru kabineta noteikumos

2003. gada 10. janvārī Satversmes tiesa pēc VCB pieteikuma izskatīja lietu par likuma "Par zemes privatizāciju lauku apvidos" 12. panta otrās daļas un Ministru kabineta 1997. gada 20. maija noteikumu Nr.187 "Kārtība, kādā izmaksājama kompensācija naudā, dzēšot par bijušo zemes īpašumu lauku apvidos piešķirtos zemes īpašuma kompensācijas sertifikātus" normu neatbilstību LR Satversmes 91., 1. un 105. pantam un atzišanu par spēkā neesošu.

Apstrīdētās normas paredz, ka personai, kura pieprasījusi īpašuma kompensāciju pēc 1992. gada 31. decembra, nav tiesību kompensācijas sertifikātus dzēst naudā, saņemot 28 latus par sertifikātu. Likums atļāva pieprasīt kompensācijas arī pēc šā datuma, taču dzēst naudā vairs nebija iespējams. Kompensācijas dzēšana naudā ir paredzēta bijušajiem zemes īpašniekiem un to politiski represētajiem mantiniekiem. VCB saņēma vairākas sūdzības no šo grupu pārstāvjiem, ka normas ierobežo viņu tiesības uz īpašumu, taisnīgu atlīdzību un nostāda nevienlīdzīgā situācijā atkarībā no termiņa, kad īpašnieks ir pieteicies uz kompensāciju.

VCB uzskatīja, ka apstrīdētās tiesību normas rada atšķirīgu attieksmi pret personām, kurām ir tiesības saņemt kompensāciju. Gan tās personas, kuras pieprasīja kompensāciju līdz 1992. gada 31. decembrim, gan tās, kas to izdarīja pēc noteiktā termiņa, būtu jāuzskata par pilnīgi vienlīdzīgām, izvērtējot tiesības uz kompensāciju. Atšķirīgā attieksme pret apstrīdētajās normās minētajām personām ir balstīta tikai atkarībā no laika, kad personas nolēmušas savas tiesības izlietot. Šādai atšķirīgai attieksmei nav saskatāms objektīvs pamats.

Apstrīdētās tiesību normas aizskar tur minēto per-

sonu tiesības uz ipašumu. Izmantojot tiesības saņemt kompensāciju, personas faktiski zaudē ipašuma tiesības uz zemi. Paredzot tiesības dzēst kompensācijas sertifikātus naudā, likumdevējs ir centies noteikt tādu summu naudā (28 latī par sertifikātu), lai kompensācija būtu adekvāta. Tomēr ar apstrīdēto tiesību normu panāktais efekts ir tāds, ka adekvātu kompensāciju saņem tikai daļa no tiesīgajiem. Tādējādi tiek ierobežotas Satversmes 105. pantā garantētās tiesības, interpretējot tās Eiropas Cilvēktiesību konvencijas kontekstā, jo, Saeimai iejaucoties šo tiesību istenošanā, "samazinās ipašuma ekonomiskā vērtība".

Satversmes tiesa neatzina apstrīdēto normu neatbilstību Satversmei un cita starpā norādīja: "Atbilstoši zemes reformu regulējošiem normatīvajiem aktiem bijušajiem zemes ipašniekiem vai viņu mantiniekiem bija dotas tiesības brīvi izvēlēties – vai viņi vēlas atgūt zemi (izņemot gadījumus, kad zemi nevarēja atgūt likumā noteikto ierobežojumu dēļ) vai arī saņemt par šo zemi kompensāciju. Termiņš, kādā iesniedzami pieteikumi kompensācijas saņemšanai, bija noteikts jau ar Augstākās padomes 1991. gada 15. maija lēmumu "Par tiesībām saņemt kompensāciju par 1940. gada 22. jūlijā Latvijas Republikas lauku apvidos nacionalizēto zemi". Tiesības dzēst kompensācijas sertifikātus tika piešķirtas noteiktām personām, kuras cita starpā bija ievērojušas likumdevēja noteikto pieteikšanās termiņu. To personu loks, kurām tika dotas tiesības saņemt ipašuma kompensācijas sertifikātus, ir daudz lielāks nekā to personu loks, kurām likumdevējs ir piešķīris papildu priekšrocības dzēst tos naudā. Bijušajiem zemes ipašniekiem vai viņu mantiniekiem, kuri izvēlējās zemes ipašuma vietā saņemt kompensāciju, sākotnēji nebija nekāda iemesla domāt, ka viņiem pienākošos zemes ipašuma kompensācijas sertifikātus jebkad varētu dzēst naudā. Līdz ar to šīs personas neatrodas vienlīdzīgos un salīdzināmos apstākļos un apstrīdētās likuma normas nepārkāpj vienlīdzības principu."

Tāpat Satversmes tiesa uzskatīja, ka nebūtu lietderīgi zemes reformas beigu stadijā mainīt tās noteikumus un termiņus, tādējādi radot sarežģījumus un ietekmējot citu personu tiesības.

VCB pieteikums par diskriminējošu normu Prokuroru izdienas pensiju likumā

2003.gada 11.novembrī Satversmes tiesa pēc VCB pieteikuma rakstveida procesā izskatīja lietu par Prokuroru izdienas pensiju likuma 2. panta 6. daļas neatbilstību Satversmes 91.pantam. Prokuroru izdienas pensiju likuma 2. pants nosaka tās personas, kurām ir tiesības uz izdienas pensiju, un tā 6. daļa paredz: "Uz izdienas pensiju nav tiesību personai, kura sasniegusi likumā "Par valsts pensijām" vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu un atbrīvota no darba prokuratūrā līdz 1994. gada 1. jūlijam."

VCB uzskatīja, ka šī norma neatbilst Satversmes 91. pantā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principam, jo vērojama atšķirīga attieksme pret divām prokuroru grupām. Šīs personas atrodas vienādos apstākļos – tās ir personas, kas ir bijušas prokurori, kas ir sasniegušas noteikto vecumu un kas noteiktu laiku ir nostrādājušas likumā noteiktos amatos. Taču prokuroriem, kuri sasnieguši likumā "Par valsts pensijām" vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu un atbrīvoti no darba prokuratūrā līdz 1994. gada 1. jūlijam, nav tiesību uz izdienas pensiju, bet tiem, kuri sasnieguši likumā "Par valsts pensijām" vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu un atbrīvoti no darba prokuratūrā pēc 1994. gada 1. jūlija, ir tiesības uz izdienas pensiju.

VCB uzskatīja, ka šādi atšķirīgi attieksmei nav objektīva pamata. Analizējot, kāpēc tieši 1994. gada 1. jūlijs ir noteikts par robežu atšķirīgai attieksmei, tika secināts, ka tas varētu būt saistīts ar līdz šim datumam spēkā bijušo likumu "Par prokurora uzraudzību Latvijas Republikā", kas neparedzēja izdienas pensijas prokuroriem. Tomēr VCB uzskata, ka tas, ka līdz 1994. gada 1. jūlijam spēkā bija likums, kas neparedzēja izdienas pensijas prokuroriem, nevar tikt uzskatīts par objektīvu pamatu atšķirīgai attieksmei.

Izdienas pensija, tāpat kā valsts vecuma pensija, invaliditātes pensija u.c., ir regulārais maksājums. Izdienas pensijas tiek piešķirtas atsevišķās

profesijās strādājošām personām, kuru darbs saistīts ar profesionālo iemaņu zudumu vai sociālo bīstamību. Ejot laikam, profesionālās iemaņas neatjaunojas un sociālā bīstamība nemazinās, tāpēc cilvēks vairs nevar strādāt attiecīgajā profesijā. Tāpēc prokuroru izdienas pensijas, tāpat kā citas izdienas pensijas, uzsāk maksāt sakarā ar noteikta vecuma sasniegšanu, ja persona ir noteiktu laiku nostrādājusi likumā paredzētos amatos, un turpina maksāt līdz pat personas mūža beigām. Līdz ar to tiesībām uz prokuroru izdienas pensiju būtu jābūt visiem prokuroriem, kas ir sasnieguši noteiktu vecumu un kam ir nepieciešamais stāžs, neatkarīgi no tā, kad viņi ir sasnieguši šo vecumu un kad ir atbrīvoti no darba prokuratūrā – pirms 1994. gada 1. jūlija vai pēc 1994. gada 1. jūlija.

Satversmes tiesa savā 2003. gada 4. decembra spriedumā norādīja: lai izvērtētu, vai apstrīdētā tiesību norma atbilst Satversmes 91. pantam, pirmkārt, jānoskaidro, vai un kuras prokuroru grupas ir vienādos un salīdzināmos apstākļos. Apstrīdētā tiesību norma attiecas tikai uz tiem prokuroriem, kuri vecuma pensijas piešķiršanai noteikto vecumu sasnieguši līdz 1994. gada 1. jūlijam, kad spēkā stājās jaunais Prokuratūras likums. Ar šo datumu prokuroriem, kuri uzsāka vai turpināja darbu prokuratūrā, Prokuratūras likuma 55. pantā tika paredzēta izdienas pensija. Bet šā likuma izpilde tika uzsākta tikai ar 2000. gada 1. janvāri, kad spēkā stājās Prokuroru izdienas pensiju likums. Lai secinātu, vai prokurori, kuri pensionējās un tika atbrīvoti no darba prokuratūrā līdz 1994. gada 1. jūlijam, un prokurori, kuri strādāja prokuratūrā arī pēc šā datuma, ir vienādos un salīdzināmos apstākļos, vērtējams darbs prokuratūrā pēc 1994. gada 1. jūlija. Jaunais Prokuratūras likums neattiecas uz prokuroriem, kuri tika atbrīvoti no darba prokuratūrā pirms šā datuma. Tāpēc nevar salīdzināt divas dažādas personu grupas: bijušos prokurorus, kas jau pensionējušies, un strādājošos prokurorus, uz kuriem, atšķirībā no bijušajiem prokuroriem, attiecas jaunais tiesiskais regulējums. Līdz ar to Satversmes tiesa secināja: "Tādējādi prokurori, kuri pensionējās un tika atbrīvoti no darba prokuratūrā līdz 1994. gada 1. jūlijam, un prokurori, kuri strādāja prokuratūrā arī pēc šā

datuma, nav vienādos un salīdzināmos apstākļos, jo vieniem tiesības uz izdienas pensiju paredzēja Prokuratūras likums, bet pārējiem tādas tiesības nebija paredzētas."

Ņemot vērā iepriekš minēto, Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētā tiesību norma nepārkāpj vienlīdzības principu un tā nav pretrunā ar Satversmes 91. pantu. Līdz ar to Satversmes tiesa nosprieda atzīt Prokuroru izdienas pensiju likuma 2. panta sesto daļu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam.

VCB pieteikums par likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" normas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 109. un 91. pantam

2003. gada 7. oktobrī Satversmes tiesa pēc VCB pieteikuma ierosināja lietu par likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" normas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 109. un 91. pantam.

Likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" 17. panta 5. daļā noteikts, ka persona, atrodoties ieslodzījumā, zaudē tiesības uz apdrošināšanas atlīdzību par darbā nodarīto kaitējumu vai arodslimību. VCB konstatēja, ka šī norma neatbilst Satversmes 109. pantā noteiktajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu. Konstitucionālo tiesību uz sociālo nodrošinājumu darbnespējas gadījumā saturs ir konkretizēts likumā "Par valsts sociālo apdrošināšanu" un likumā "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām".

Likums "Par valsts sociālo apdrošināšanu" nosaka valsts sociālās apdrošināšanas vispārīgos principus, kā arī regulē tās finansiālo un organizatorisko struktūru. Sociālās apdrošināšanas princips ir — ja persona ir bijusi sociāli apdrošināta, tad, iestājoties riska gadījumam, tai ir tiesības saņemt izmaksas.

Viens no sociālās apdrošināšanas veidiem ir sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām. Darba negadījumu speciālā budžeta līdzekļus veido obligātās iemaksas darba negadījumu apdrošināšanai un citi ieņēmumi. No darba negadījumu speciālā budžeta var finansēt sociālās apdrošināšanas pakalpojumus tikai saskaņā ar likumu "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" (10.p.). Obligātā apdrošināšanas iemaksa ir ar likumu noteikts obligāts maksājums speciālā budžeta kontā, kas dod tiesības sociāli apdrošinātai personai saņemt likumā noteiktos sociālās apdrošināšanas pakalpojumus (12.p.).

Gadījumā, ja personai darba negadījuma vai arodslimības rezultātā iestājusies invaliditāte, personai nemaksā invaliditātes pensiju, bet tās vietā maksā apdrošināšanas atlīdzību. Turklāt, aprēķinot atlīdzību par darbaspēju zaudējumu, ievēro nosacījumu, ka minētā atlīdzība nedrīkst būt mazāka par atlīdzību (invaliditātes pensiju) tām personām (invalidiem), kuru invaliditātes pakāpe vai grupa ir identiska apdrošinātās personas darbaspēju zaudējumiem, bet ir vispārējās saslimšanas vai iedzimtības sekas. Izņemot gadījumu, ja apdrošinātās personas invaliditātes piešķiršanas pamats un izmaksu cēlonis ir apdrošinātās personas vai trešās personas apzinātas ļaunprātīgas rīcības sekas, šādā gadījumā persona saņem invaliditātes pensiju, t.i., it kā negadījums nebūtu iestājies darbā.

Ja persona, kas saņem invaliditātes pensiju (t.i., invaliditāte iegūta vispārīgā ceļā vai arī darbā, bet pašas personas ļaunprātīgas rīcības rezultātā), nonāk ieslodzījumā, tai tiek turpināta pensijas izmaksa. Savukārt, ja persona, kas invaliditātes pensijas vietā saņem apdrošināšanas atlīdzību par darbaspēju zaudējumu (t.i., invaliditāte iestājusies nelaimes gadījuma darbā vai arodslimības rezul-

tātā), nonāk ieslodzījumā, saskaņā ar likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" 17. panta 5. daļu, tā zaudē tiesības uz atlīdzības izmaksu par brīvības atņemšanas vietā pavadāmo laiku.

Tādējādi, kaut arī persona ir bijusi sociāli apdrošināta pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, par to tikušas veiktas obligātās apdrošināšanas iemaksas un ir konstatēts, ka iestājies konkrētais apdrošināšanas gadījums, tai tomēr ir liegta iespēja saņemt apdrošināšanas atlīdzību par darbaspēju zaudējumu (invaliditātes pensiju).

VCB konstatēja, ka likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām" 17. panta 5. daļa ir pretrunā arī ar LR Satversmes 91. pantu, kas nosaka: *Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.*

Iepriekšminētā norma rada atšķirīgu attieksmi pret invalīdiem, kas pirms invaliditātes iegūšanas bija sociāli apdrošinātās personas. Vieni, kas invaliditāti ieguvuši vispārējās saslimšanas vai iedzimtības rezultātā, atrodoties ieslodzījumā, var saņemt invaliditātes pensiju, bet otri, kas invaliditāti ieguvuši sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, atrodoties ieslodzījumā, zaudē tiesības uz apdrošināšanas atlīdzību (kas tiek maksāta invaliditātes pensijas vietā).

Šādai atšķirīgai attieksmei nav saskatāms objektīvs pamats. Gan pie vienas grupas piederošās personas, gan pie otras grupas piederošās personas ir invalīdi. Gan vieniem, gan otriem ir veiktas obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas un iestājies likumā paredzētais apdrošināšanas gadījums. Atšķiras tikai invaliditātes iegūšanas pamats, kas nevar tikt atzīts par objektīvu pamatu atšķirīgai attieksmei.

Informatīvi izglītojoši pasākumi

Valsts cilvēktiesību biroja uzdevumi ir: Sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par cilvēktiesībām, kā arī veicināt šo tiesību atzišanu un izprašanu; sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par Latvijas normatīvajos aktos noteiktajām cilvēktiesībām, garantijām un pienākumiem; ne retāk kā reizi gadā sniegt Saeimai un Ministru kabinetam rakstveida ziņojumu par Biroja darbu un reizi ceturksni - rakstveida pārskatu par aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem.

Likuma par Valsts cilvēktiesību biroju 2. pants

Lai nodrošinātu informācijas sniegšanu dažādām iedzīvotāju grupām par cilvēktiesību pamatprincipiem un to ievērošanu Latvijā, VCB 2003. gadā darbojās četros galvenajos virzienos:

- tikšanās un lekcijas dažādu iedzīvotāju grupu pārstāvjiem, valsts un pašvaldību institūciju amatpersonām;
- sadarbība ar plašsaziņas līdzekļiem;
- informācijas sniegšana klātienē Informācijas un dokumentācijas centra apmeklētājiem, kā arī nosūtīšana, izmantojot e-pastu;
- informatīvu izdevumu sagatavošana un izplatīšana.

2003. gadā VCB darbinieki nolasīja 38 lekcijas dažādās auditorijās, kā arī tikās ar 64 dažādu iestāžu pārstāvjiem. Tā kā 2003. gadā VCB darba prioritāte bija bērnu tiesību aizsardzība, lielākā daļa izglītojošo pasākumu (apmēram 65%) bija vērsti uz cilvēktiesību izpratnes veicināšanu izglītības un ārpusģimenes aprūpes iestādēs visos Latvijas reģionos (Rīgā un Rīgas rajonā, Valmieras, Rēzeknes, Liepājas, Jēkabpils, Cēsu u.c. rajonos). Lekcijas tika lasītas gan skolēniem un viņu vecākiem, gan pedagogiem un skolu administrācijai. Tiekoties ar bērniem, tika izmantotas interaktīvās metodes (spēles, dažādi uzdevumi auditorijai), kas

izglītošanās procesu padara interesantāku. Īpaši patīkami, ka iniciatīvu par iespējamiem apmeklējumiem izrāda skolu pārstāvji. Tas liecina par VCB darbinieku profesionalitātes augsto novērtējumu un to, ka pedagogi VCB vērtē kā palīgu dažādu ar bērna tiesībām saistītu jautājumu risināšanā.

Bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem tika veltīta arī lielākā daļa no informatīvi izglītojošiem pasākumiem dažādiem valsts un pašvaldību institūciju, nevalstisko organizāciju pārstāvjiem. Lekcijas par bērnu tiesībām tika lasītas Balvu, Bauskas, Gulbenes un Kuldīgas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas dalībniekiem, Alūksnes, Balvu un Gulbenes bāriņtiesu un pagasttiesu priekšsēdētājiem. Par šīm un citām cilvēktiesību problēmām tika runāts ar Saulkrastu pilsētas pašvaldības, Dobeles rajona Bikstu pagasta, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Bēgļu lietu departamenta u.c. iestāžu darbiniekiem. Saistībā ar atsevišķu iedzīvotāju grupu tiesību nodrošināšanu jāpiemin lekcijas Rīgas Ziemeļu rajona Sociālās palīdzības dienesta invalidu atbalsta grupā un Garīgi slimo bērnu māmiņu atbalsta grupā Liepājā.

Sabiedrības informēšanā par cilvēktiesību jautājumiem liela loma ir plašsaziņas līdzekļiem. 2003. gadā VCB darbinieki sagatavoja un tiem nosūtīja 82 paziņojumus par dažādām VCB aktivitātēm un skatījumu uz aktuālām cilvēktiesību problēmām Latvijā, sniedza vairāk nekā 80 komentāru laikrakstiem, televīzijas un radio kompānijām. Plašsaziņas līdzekļos regulāri tika publicēti arī VCB darbinieku sagatavotie raksti. Īpaši veiksmīga sadarbība izveidojās ar laikrakstu "Latvijas Vēstnesis" un interneta portālu www.politika.lv. "Latvijas Vēstneša" pielikumā "Jurista Vārds" 2003. gadā lasītāji varēja iepazīties ar VCB ceturksņa ziņojumiem un gada pārskatu, intervijām ar VCB direktoru Olafu Brūveru un 9 VCB speciālistu rakstiem par dažādiem cilvēktiesību problēmu aspektiem, tajā skaitā par ombuda institūciju Latvijā, problēmām saistībā ar psihisko slimību reģistra izveidošanu, iedzīvotāju tiesībām uz mājokli, par civilprocesa grozījumiem un konsti-

tucionālo un administratīvo tiesvedību u.c. jautājumiem. Savukārt www.politika.lv publicēti raksti par sociālajām tiesībām, amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu, personas piespiedu ievietošanu psihiatriskajās slimnīcās u.c.

VCB konstatē, ka 2003. gadā ir palielinājusies iedzīvotāju informētība par iespēju izmantot VCB Informācijas un dokumentācijas centrā apkopoto literatūru u.c. materiālus, kā arī saņemt konsultācijas par dažādiem cilvēktiesību jautājumiem. 2003. gadā VCB pēc informācijas vērsās 289 personas — galvenokārt studenti un skolēni, kas izstrādāja zinātniskos darbus un referātus, kā arī gatavoja dažādus projektus. Citi apmeklētāji interesējās par cilvēktiesību aizsardzības mehānismiem Latvijā un pasaulē – par iespēju vērsties Eiropas Cilvēktiesību tiesā, dažādās citās starptautiskās organizācijās. Iedzīvotājiem tika arī nodrošināta iespēja iepazīties ar Latvijas likumdošanas aktiem, lai arī ne vienmēr viņu problēmas bija saistītas ar cilvēktiesību ievērošanas nodrošināšanu.

Par efektīvu veidu sabiedrības iepazīstināšanai ar VCB darbu, dažādām cilvēktiesību problēmām un veidiem, kā aizsargāt savas tiesības, 2003. gadā ir kļuvusi VCB interneta mājas lapa www.vcb.lv. Par to liecina gan apmeklējumu statistika (piemēram, maijā interneta mājas lapa apmeklēta 680 reizes), gan vairāk nekā 200 dažādi jautājumi, kas gada laikā nosūtīti VCB, izmantojot mājas lapas iespējas. Iedzīvotāji galvenokārt lūdza informāciju par VCB darbu un darba statistiku, ombuda institūciju Latvijā un pasaulē, starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem un organizācijām, dažādu sabiedrības grupu (bērnu, invalidu, nacionālo minoritāšu, geju un lesbiešu) tiesību aizsardzību utt. Dažkārt ar mājas lapas palīdzību tika lūgta konsultācijas par konkrētu tiesību aizskāruma novēršanas iespējām. Iespēju robežās VCB ar e-pasta palīdzību šiem interesentiem nosūtīja nepieciešamo informāciju, sniedza konsultācijas, kā rīkoties gadījumos, ja tiek pārkāptas viņu tiesības. 2003. gadā Informācijas centrā tika sagatavotas un pa elektronisko pastu nosūtītas vairāk nekā 20 atbildes organizācijām un privātpersonām ārvalstīs par cilvēktiesību ievērošanas situāciju Latvijā. To skaitā Eiropas

Padomes Cilvēktiesību komisāra, Eiropas ombuda un Austrijas ombuda biroju pārstāvjiem, Eiropas bērnu tiesību ombuda tikla dalībniekiem, Eiropas Mazākumtautību jautājumu centra darbiniekiem, pētniekiem Vācijā, Kazahijā u.c.

2003. gadā tika veikti vairāki interneta mājas lapas uzlabojumi. Turpmāk tajā varēs pievienot arī dažādu pasākumu fotogrāfijas, www.vcb.lv var izlasīt laikrakstos publicētos VCB darbinieku rakstus. Ir izveidota arī angļu valodas versija, kurā interesenti ārvalstīs varēs iepazīties ar pamatinformāciju par VCB darbu, kā arī iespējām aizstāvēt cilvēktiesības Latvijā.

Viena no būtiskākajām pamatfunkcijām, kas iekļauta "Likumā par Valsts cilvēktiesību biroju", ir VCB gada un ceturkšņu ziņojumu sagatavošana. Tajos ne vien atspoguļotas problēmas cilvēktiesību jomā Latvijā, bet arī norādīts uz virzieniem, kādos atbildīgajām institūcijām būtu jāstrādā, lai novērstu cilvēktiesību pārkāpumus. 2003. gadā tika sagatavots un publicēts 2002. gada ziņojums, kā arī VCB 2002. gada 4. ceturkšņa, VCB 2003. gada 1. ceturkšņa, VCB 2003. gada 2. ceturkšņa un VCB 2003. gada 3. ceturkšņa ziņojumi. Ziņojumi tika nosūtīti Saeimas deputātiem, valdības pārstāvjiem, dažādām valsts un pašvaldību institūcijām, nevalstiskajām organizācijām, tie ir pieejami arī VCB interneta mājas lapā. Lai gan ārvalstu sadarbības partneru un dažādu ar cilvēktiesību aizsardzību saistītu organizāciju interese bija liela, 2003. gadā nepietiekamo budžeta līdzekļu dēļ nebija iespējams nodrošināt šo ziņojumu tulkošanu svešvalodās.

Tā kā Latvijas iedzīvotājiem ir liela interese par iespējām aizstāvēt savas tiesības Eiropas Cilvēktiesību tiesā, VCB 2003. gadā sagatavoja un izdeva speciālu bukletu. Tajā iekļauta informācija par ECT un galvenais, kas jāzina ikvienam iedzīvotājam, vērsties un gatavojot iesniegumu ECT. Bukletā arī minēti jautājumi, par kuriem iedzīvotāji var iesniegt sūdzību, un dota informācija par citiem informatīvajiem resursiem. Buklets "Iedzīvotāju tiesības vērsties Eiropas Cilvēktiesību tiesā" ir pieejams VCB, tas tiek izplatīts, arī izmantojot dažādu valsts iestāžu un nevalstisko organizāciju starpniecību.

PIELIKUMS NR. 1

VCB 2003. gada pārskats par pamatbudžeta ieņēmumiem un izdevumiem

Rādītāji	Klasifikācijas kods	Apstiprināts gada tāme (LVL)	Naudas plūsma pārskata periodā (LVL)
I RESURSI IZDEVUMU SEGŠANAI		160 449	160 449
● Dotācija no vispārējiem ieņēmumiem		160 449	160 449
II IZDEVUMI - KOPĀ		160 449	160 449
● Uzturēšanas izdevumi		147 679	147 679
● Kārtējie izdevumi	1000	147 679	147 679
Atalgojumi	1100	83 084	83 084
Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas	1200	18 892	18 892
Komandējumu un dienesta braucienu izdevumi	1300	2886	2886
Pakalpojumu apmaksas	1400	35 311	35 311
Materiālu, energoresursu, ūdens un inventāra (vērtībā līdz LVL 50 par 1 vienību) iegāde	1500	7256	7256
Grāmatu un žurnālu iegāde	1600	250	250
● Izdevumi kapitālieguldījumiem		12 770	12 770

2
0
0
3

PIELIKUMS NR. 2

VCB 2003. gada pārskats par budžeta programmas rezultātīvo rādītāju izpildi

Rezultatīvie rādītāji	Pārskata perioda plāns	Reāli pārskata periodā
Programma: Valsts cilvēktiesību birojs		
Maksimālais iestāžu skaits	1	1
Maksimālais štata vienību skaits	23	23
Saņemto sūdzību skaits	5000	4796
Organizēto semināru, lekciju u.c. pasākumu skaits	176	508
Izbraukumi uz pašvaldībām	60	129
Izdoto informatīvo bukletu (materiālu) skaits	3	3

PIELIKUMS NR. 3

VCB darbinieku ārvalstu komandējumi

Laiks	Vieta	Dalībnieki	Mērķis
2003. gada 24. februāris – - 7. marts	Somija Turku	VCB Analizes daļas juriste Anita Kovaļevska	Piedalīties Turku-Abo Akadēmijas rikota- josursos "International Protection of Human Rights"
2003. gada 2. – 4. aprīlis	Krievija Maskava	VCB direktors Olafs Brūvers	Piedalīties starptautiskās nevalstiskās or- ganizācijas "Buckner Orphan Care International" rīkotajā starptautiskā kon- ferencē "Novatoriskās programmas pa- lidzībai Krievijas bērniem bāreņiem"
2003. gada 17. – 21. maijs	Austrija Vīne	VCB Analizes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Piedalīties seminārā "Diskriminācijas novēršana un dzimumu līdztiesība", kas notika projekta "Vienota un dinamiska nediskriminācijas likumdošanas ieviešana Eiropas Savienībā, ombudinstiūciju loma"
2003. gada 1. – 4. jūnijs	Somija Helsinki	VCB direktora vietniece Diāna Šmite	Piedalīties konferencē "Apturēsim bērnu tirdzniecību: Verdzība mūsdienās"
2003. gada 10. – 14. jūnijs	Igaunija Tallina	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, Bērnu tiesību aizsardzības daļas juriste Natālija Sokolova	Piedalīties Baltijas un Ziemeļvalstu ombudinstiūciju pārstāvju konferencē un nolasīt ziņojumu par VCB lomu policijas uzraudzības nodrošināšanā
2003. gada 17. - 30. augusts	Somija Turku	VCB Analizes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Piedalīties Turku-Abo Akadēmijas rīkotajosursos "Advanced Course on the International Protection of Human Rights"
2003. gada 29. – 30. augusts	Igaunija Tallina	VCB Bērnu tiesību aizsardzības daļas juriste Natālija Sokolova	Baltijas valstu ombudpersonu seminārā iepazīstināt ar VCB lomu cilvēktiesību nodrošināšanā Latvijā un pārrunāt sadarbības iespējas
2003. gada 10. - 12. septembris	Igaunija Tartu	VCB Analizes daļas juristes Anita Kovaļevska un Gundega Līce	Piedalīties seminārā "No ētikas līdz tiesībām" par ģēnu donoriem un to tiesībām

Laiks	Vieta	Dalībnieki	Mērķis
2003. gada 10. – 11. oktobris	Armēnija Erevāna	VCB Analizes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Iepazīstināt ar Latvijas pieredzi ombudinstiitūcijas izveidošanā Eiropas Padomes un Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas rīkotajā diskusijā par šādas institūcijas izveidošanu Armēnijā
2003. gada 15. – 17. oktobris	Zviedrija Stokholma	VCB direktora vietniece Diāna Šmite, Bērnu tiesību aizsardzības daļas juriste Natālija Sokolova	Piedalīties Eiropas ombudpersonu bērnu tiesībās tīkla (turpmāk ENOC), gadskārtējā sanāksmē un iesaistīties šīs organizācijas darbā. Pārstāvēt VCB UNICEF seminārā <i>“Protecting the Rights of children against sexual abuse and exploitation”</i>
2003. gada 28. oktobris – 8. novembris	Šveice Ženēva	VCB juristes Tatjana Goļasa, Laila Grāvere, Inga Lange un Svetlana Zaiceva	Piedalīties ANO Augstā komisāra cilvēktiesību jautājumos rīkotajā konferencē <i>“Strengthening the implementation of human rights treaty recommendations through the enhancement of national protection measures”</i>
2003. gada 1. – 6. novembris	Norvēģija Oslo	VCB Bērnu tiesību aizsardzības daļas juriste Natālija Sokolova	Piedalīties Eiropas Padomes Cilvēktiesību komisariāta 8. Eiropas ombudsmenu apaļā galda diskusijā par minoritāšu un ieslodzīto personu tiesību aizsardzības problēmām Eiropas valstīs, kā arī publisko tiesību dokumentu pieejamību
2003. gada 2. – 21. novembris	Zviedrija Stokholma	VCB direktora vietniece Diāna Šmite	Piedalīties mācību programmā <i>“International Training Programme on the Rights of the Child and the UN Convention on the Rights of Child”</i>
2003. gada 12. – 16. novembris	Francija Strasbūra	VCB Analizes daļas vadītāja Līga Biksiniece	Pārstāvēt VCB (nacionālā institūcija, kas darbojas etniskās diskriminācijas novēršanā) Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību organizētajā seminārā
2003. gada 20. – 23. novembris	Ungārija Budapešta	VCB Analizes daļas juriste Gundega Līce	Piedalīties Eiropas čigānu tiesību centra organizētajā seminārā par tiesāšanas lomu Eiropas Savienības Rasu direktīvas piemērošanā
2003. gada 29. novembris – 2. decembris	Francija Strasbūra	VCB Analizes daļas juriste Anita Kovaļevska	Piedalīties Eiropas ombudu informācijas tīkla koordinātoru tikšanās - seminārā <i>“European Information, Advice and Justice for All”</i>

PIELIKUMS NR. 4

VCB 2003. GADĀ SAŅEMTĀS UN IZSKATĪTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS UN SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS

TĒMAS	Rakstveida sūdzības				Sniegtās mutvārdu konsultācijas
	saņemtās	atrisinātas	nepamatotas	izbeigtas ar ieteikumu	
1. Personas tiesību subjektivitātes atzišana:	91	18	5	56	265
A. Nepilsoņu legalizācija	14	2	1	7	32
B. Ārvalstnieku tiesības	41	11	2	18	110
C. Bēgļu vai patvēruma meklētāju statusa noteikšana	2	1	-	1	5
D. Pasu jautājumi	8	2	2	6	35
E. Politiski represētās personas statuss	19	1	-	18	45
F. Pilsonības piešķiršana un atteikšanās no tās	7	1	-	6	38
2. Bērnu tiesības:	43	15	4	23	142
A. Netikt pakļautam vardarbībai	5	2	-	1	26
B. Uz izglītību	16	8	-	5	34
C. Šķiršana no ģimenes	13	3	4	11	56
D. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesības	9	2	-	6	26
3. Personas tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu:	205	53	3	127	229
A. Izmeklēšanas cietumos	93	42	1	41	31
B. Brīvības atņemšanas vietās	50	3	1	38	27
C. Psihiatriskajās iestādēs	7	2	-	3	37
D. Īslaicīgās aizturēšanas izolatoros	15	2	-	13	21
E. Nelegālo imigrantu aizturēšanas vietās	2	-	-	1	8
F. Valsts policijā	28	2	-	26	54
G. Pašvaldību policijā	1	-	-	1	9
H. Ceļu policijā	2	1	-	1	8
I. Apsardzē	6	-	1	3	16
J. Pansionātos un patversmēs	1	1	-	-	14
K. Bruņotajos spēkos	-	-	-	-	4
4. Diskriminācija:	10	2	3	7	48
A. Rasu diskriminācija	1	-	-	-	-
B. Dzimumu diskriminācija	3	2	-	1	14
C. Uz vecuma pamata	-	-	-	-	2
D. Uz tautības vai valodas pamata	5	-	3	4	14
E. Uz reliģiskās pārliecības pamata	-	-	-	-	-
F. Uz sociālās izcelšanās vai mantiskā stāvokļa pamata	-	-	-	-	6
G. Uz seksuālās orientācijas pamata	-	-	-	1	3
H. Uz veselības stāvokļa pamata	1	-	-	1	8
I. Uz politiskās vai citas pārliecības pamata	-	-	-	-	1

TĒMAS	Rakstveida sūdzības				Sniegtas mutvārdu konsultācijas
	saņemtas	atrisinātas	nepamatotas	izbeigtas ar ieteikumu	
5. Personas tiesības uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību:	33	4	3	32	66
A. Krimināllietas izmeklēšanas laikā	10	2	3	16	33
B. Psihiatriskajās iestādēs	23	2	-	16	33
C. Nelegālo imigrantu aizturēšanas vietās	-	-	-	-	-
6. Personas tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu:	273	21	31	216	155
A. Krimināllietas tiesvedības procesā	161	13	13	141	42
B. Krimināllietās – spēkā stājies tiesas spriedums	60	1	13	43	20
C. Civillietās	52	7	5	32	93
7. Personas tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību:	2	2	0	1	3
A. Tiesības uz domu un apziņas brīvību	1	1	-	1	2
B. Tiesības uz reliģijas brīvību	1	1	-	-	1
8. Personas tiesības uz labu administrāciju:	39	12	5	19	55
A. Valsts iestādēs	26	8	5	12	33
B. Pašvaldību iestādēs	13	4	-	7	22
9. Personas vārda un izteiksmes brīvība:	12	7	0	11	19
A. Tiesības brīvi paust uzskatus	3	1	-	2	3
B. Tiesības brīvi saņemt un izplatīt informāciju	9	6	-	9	16
10. Personas tiesības uz sociālo drošību:	136	38	14	92	496
A. Pensiju piešķiršana un aprēķināšana	63	21	6	44	143
B. Valsts pabalsti	7	9	1	5	40
C. Pašvaldību pabalsti	35	6	5	24	180
D. Veselībai nodarītā kaitējuma atlīdzība	8	1	-	5	34
E. Sociālo garantiju nodrošināšana	23	1	2	14	99
11. Personas tiesības uz darbu:	49	3	2	43	197
A. Taisnīgi darba apstākļi, nodibinot un izbeidzot darba attiecības	41	1	2	36	179
B. Diskriminācija darba tiesiskajās attiecībās	7	2	-	6	18
C. Droši darba apstākļi	1	-	-	1	-
12. Personas tiesības uz īpašumu	94	15	16	76	184
13. Personas tiesības uz mājokli:	145	27	34	121	725
A. Atzīme par dzīvesvietu	6	1	1	6	103
B. Izlikšana no dzīvokļiem	30	4	11	19	160
C. No ieslodzījuma vietām atbrīvotajiem	26	10	-	20	68
D. Dzīvokļa piešķiršana	36	6	4	36	144
E. Strīdi ar izīrētāju vai apsaimniekotāju	47	6	18	40	250

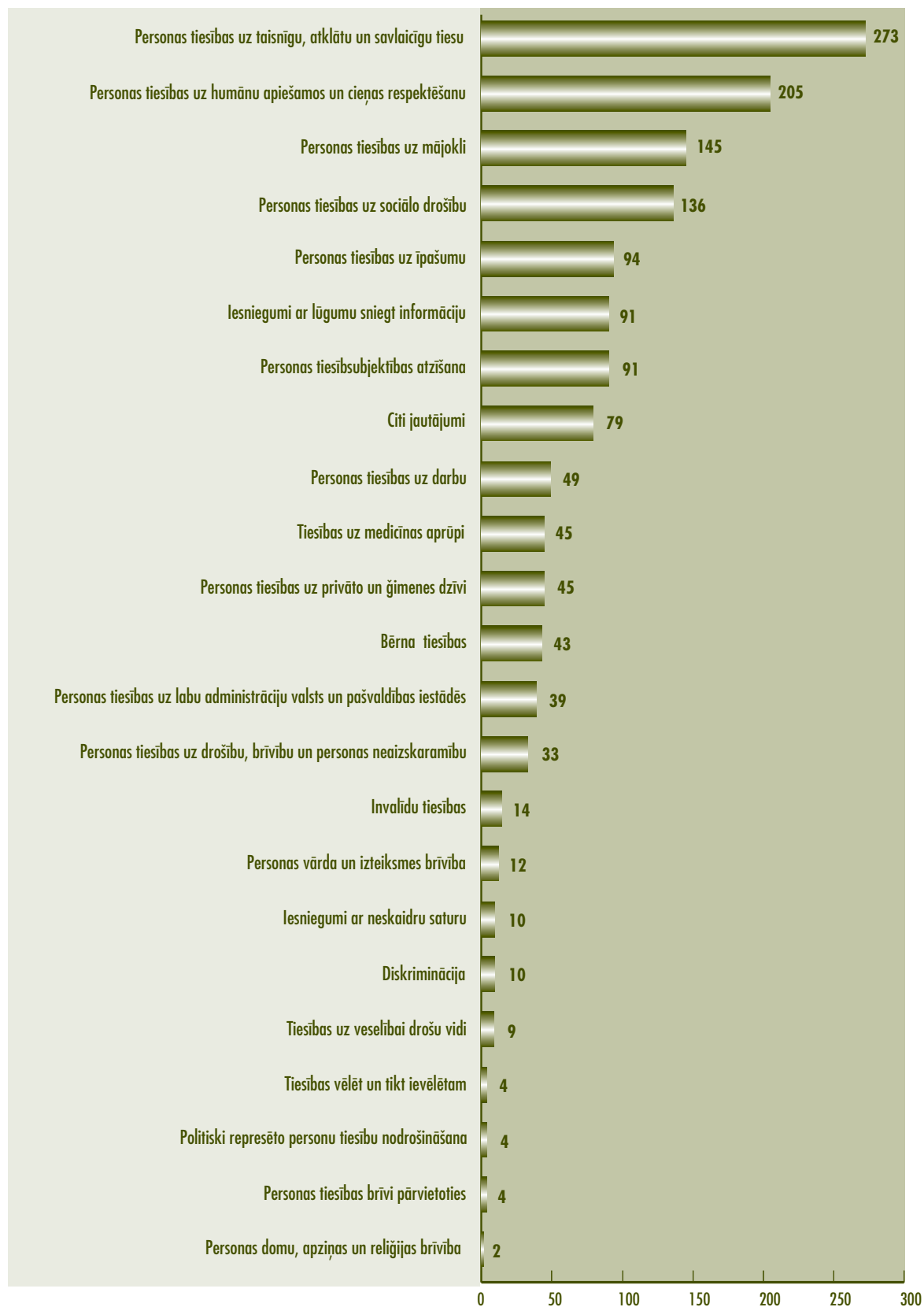

TĒMAS	Rakstveida sūdzības				Sniegtas mutvārdu konsultācijas
	saņemtas	atrisinātas	nepamatotas	izbeigtas ar ieteikumu	
14. Tiesības uz veselībai drošu vidi	9	1	1	7	9
15. Personas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi:	45	15	6	27	77
Personas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi:	30	8	4	21	29
A. Personas goda un cieņas aizskaršana plašsaziņas līdzekļos	10	6	-	5	25
B. Ģimenes dzīves neaizskaramība	2	-	1	-	13
C. Korespondences noslēpums	-	-	-	-	3
D. Mājokļa neaizskaramība	3	1	1	1	7
16. Personas tiesības brīvi pārvietoties:	4	2	0	2	18
A. Valsts teritorijā	2	1	-	1	7
B. Izbraukt no valsts un tajā atgriezties	2	1	-	1	11
17. Invalidu tiesības:	14	3	3	9	49
A. Invaliditātes piešķiršana	11	1	3	8	24
B. Uz izglītību	-	-	-	-	3
C. Uz darbu	2	1	-	1	7
D. Uz medicīnisko rehabilitāciju	1	1	-	-	14
E. Invalidu integrācija, vides pieejamība	-	-	-	-	1
18. Tiesības uz medicīnisko aprūpi:	5	2	1	32	86
A. Ārstniecības kvalitāte	12	-	1	8	44
B. Medicīnisko pakalpojumu apjoms	2	1	-	-	14
C. Medicīniskās informācijas pieejamība un konfidencialitāte	3	-	-	1	9
D. Ieslodzījuma vietās	28	1	-	23	19
19. Politiski represēto tiesību nodrošināšana:	4	0	0	2	47
A. Īpašumu atgūšana	-	-	-	-	27
B. Kompensācijas piedziņa	4	-	-	2	20
20. Tiesības vēlet un tikt ievēlētam	4	0	0	3	4
21. Iesniegumi ar lūgumu sniegt informāciju	91	21	7	52	129
22. Iesniegumi ar neskaidru saturu	10	0	10	4	77
23. Citi jautājumi	79	8	30	44	252
KOPĀ	1437	269	178	1006	3332

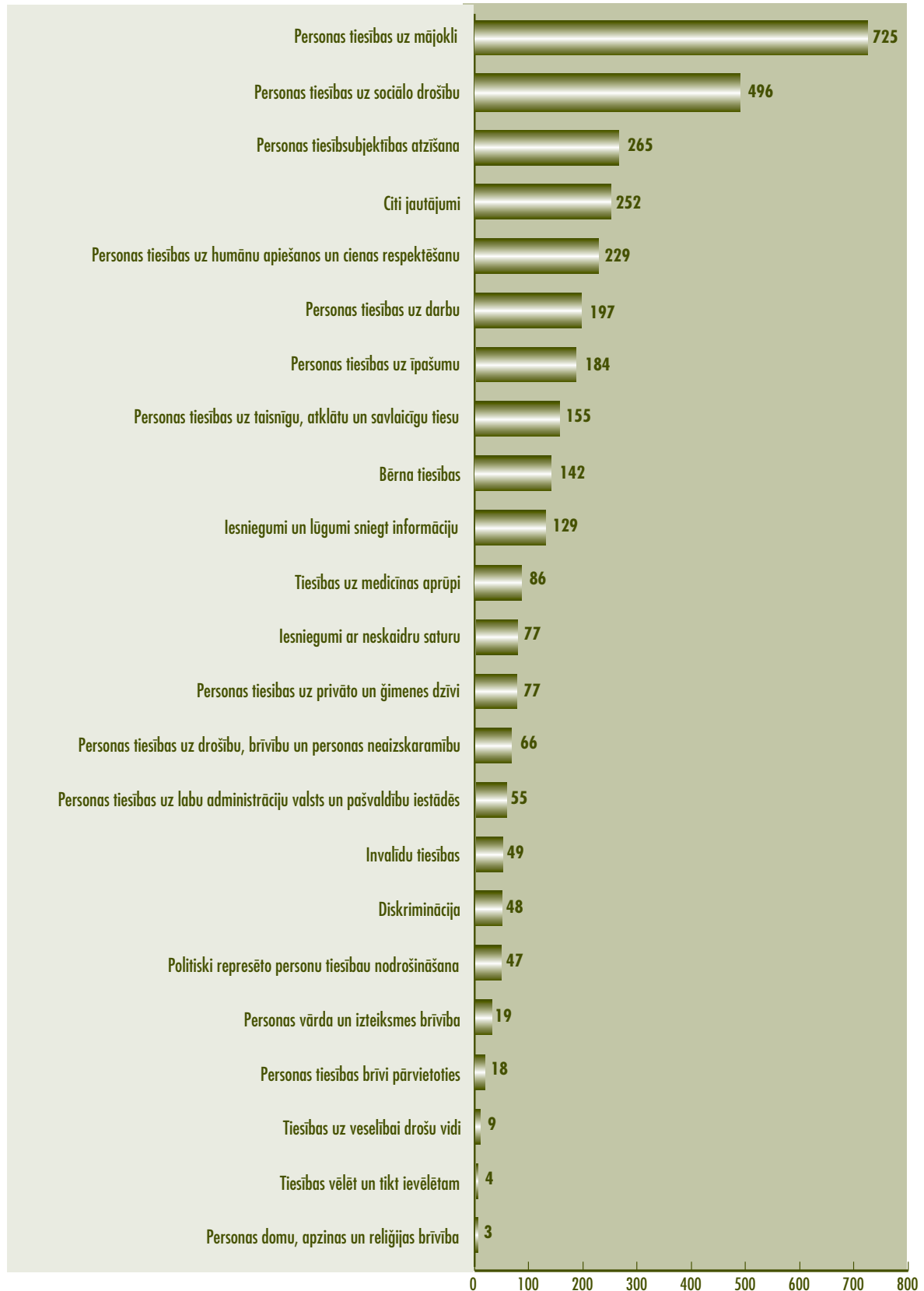
PIELIKUMS NR. 5

VCB 2003. GADĀ SAŅEMTĀS RAKSTVEIDA SŪDZĪBAS

VCB 2003. GADĀ SNIEGTĀS MUTVĀRDU KONSULTĀCIJAS

Elizabetes iela 65 – 12, Rīga LV 1050

Tālrunis: **7287210**

7281604

Fakss: **7244074**

e- pasts : **vcb@vcb.lv**

Interneta mājas lapas adrese: **www.vcb.lv**

VALSTS CILVĒKTIESĪBU BIROJA DARBINIEKI 2003. GADĀ

(2003. gada 31. decembri)

Valsts cilvēktiesību biroja direktors – Olafs Brūvers

Direktora vietniece (Bērnu tiesību aizsardzības daļas vadītāja) – Diāna Šmite

Direktora palīdzē darbā ar dokumentiem – Ilvija Rimša

Direktora palīdzē administratīvos jautājumos – Alda Bļodone

Grāmatvede – Vanda Saulīte

Analīzes daļas vadītāja – Līga Biksiniece

Juristes – Anita Kovaļevska

Gundega Līce

Bērnu tiesību aizsardzības daļas vadītāja (direktora vietniece) – Diāna Šmite

Juristes – Tatjana Goļasa

Laila Grāvere

Jurita Neilande

Natālija Sokolova

Pilsonisko un politisko tiesību daļas vadītāja – Ineta Vaivare

Juristes – Inga Lange

Svetlana Zaiceva

Sociālo un ekonomisko tiesību daļas vadītāja – Lolita Andersone

Juristes – Zeltīte Kurzemniece

Sanita Ščucka

Daina Titāne

Informācijas un sabiedrisko attiecību daļas vadītājs – Aigars Smiltņieks

Projektu koordinatore – Evija Burkovska